

Skriftserie

HØGSKOLEN I HARSTAD

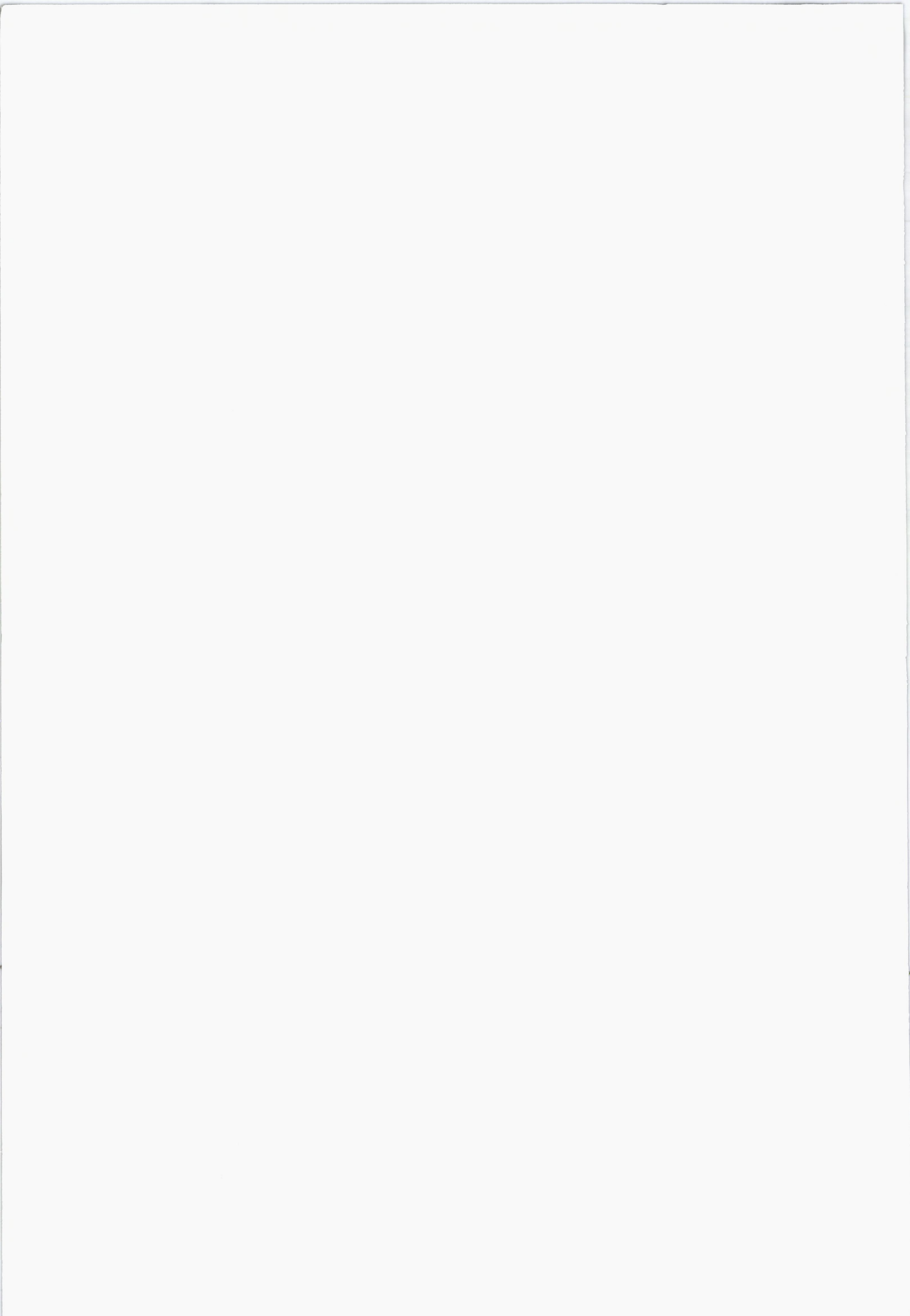

DEN INNBILT FREMMEDE
*Om omsorgen for mennesker med
psykisk utviklingshemming*

Bjørn-Eirik Johnsen

Høgskolen i Harstad Harstad
Skriftserien 2002/10 University College

NB Rana
Depotbiblioteket

Tittel DEN INNBILT FREMMEDE Om omsorgen for mennesker med psykisk utviklingshemming		Nummer/Number 2002/10 <hr/> Sider/Pages 117
Forfatter/Author Bjørn-Eirik Johnsen		
Avdeling/Department Helse- og sosialfag	Prosjekt/Project	
Sammendrag/Abstract <p>Studien problematiserer den omsorg som tilbys mennesker med en psykisk utviklingshemming i deres eget nærmiljø og eget hjem. På bakgrunn av egne og andres erfaringer fra praksis settes det fokus på personalet sitt tatt-for-gitt fundament på den ene siden, i kontrast til den psykisk utviklingshemmede sin selv-forvaltning på den andre siden.</p> <p>Utgangspunktet er at omsorgen som tilbys, befinner seg innenfor en medisinsk kulturell ramme som til dels både er påvirket av og bekrefter mytene omkring mennesker med psykisk utviklingshemming. Ved hjelp av to case og analyseredskapene "å bli synlig", "blikket" og "om å behandle andre" tydeliggjøres sammenhengen mellom hjelpernes for- forståelse av seg selv i relasjon til den psykisk utviklingshemmede. Et viktig aspekt i dette er å synliggjøre hvordan mennesker med en psykisk utviklingshemming styres av hjelperne sine forståelser av dem, og hvordan deres motstand mot hjelpernes styring blir tatt til inntekt for funksjonshemmingen. Ved at hjelperen så å si er blendet av sin egen gode hensikt og ikke tar høyde for å tilby en omsorg som tar hensyn til det levde liv, kommer han i skade for å yte en omsorg som tenderer til undertrykkelse. Til slutt i denne delen ledes oppmerksomheten over på en alternativ måte å forholde seg til mennesker med en psykisk utviklingshemming der nettopp hensynet til den hjelpetrequendes livsgnist er utgangspunktet for den hjelpa som tilbys.</p> <p>Avslutningsvis inviteres det til en debatt med fokus på vår relasjon til mennesker med psykisk utviklingshemming, på vår reelle viten om deres liv sett "innenfra", deres egen viten om seg selv, framfor avviket med tanke på avklaring om det er samsvar mellom våre ideer om mennesker med psykisk utviklingshemming som likeverdige og det vi faktisk utsetter dem for i vår behandling av dem.</p> <p>Studien er identisk med forfatterens hovedoppgave i pedagogikk med fordypning i spes.ped. ved Universitetet i Tromsø, våren 2002.</p>		
Stikkord	Kultur, identitet, selvbylde, pedagogikk, hvpu, utviklingshemming, hverdagsliv	Key Words
ISBN 82-453-0108-9	ISSN 0807-2698	

FORORD

Det har etter hvert blitt mange som har bidratt til ferdigstillingen av denne oppgaven, og det er mange som fortjener en takk. Spesielt ønsker jeg å takke de som har hjulpet med korrekturlesning og de som har kommet med faglige innspill. Mamma, pappa og kollegiet på vernepleierutdanninga i Harstad, skal i så måte ha en særlig takk. Willy Lichtwarck ved Nordlandsforskning skal også ha sin velfortjente takk for faglige innspill og ikke minst oppmuntrende kommentarer. Hans evne til å se mulighetene i en råtekst og peke på litteratur har vært til stor hjelp.

Studieleder, dekan og kontorsjef har også gjort sitt til at oppgaven kom i havn, når den kom i havn.

En takk går også til dere som når vi har møttes innimellom har tatt dere tid til å spørre; *Katti ska du levere?*, også dere har bidratt til at oppgaven kom i havn.

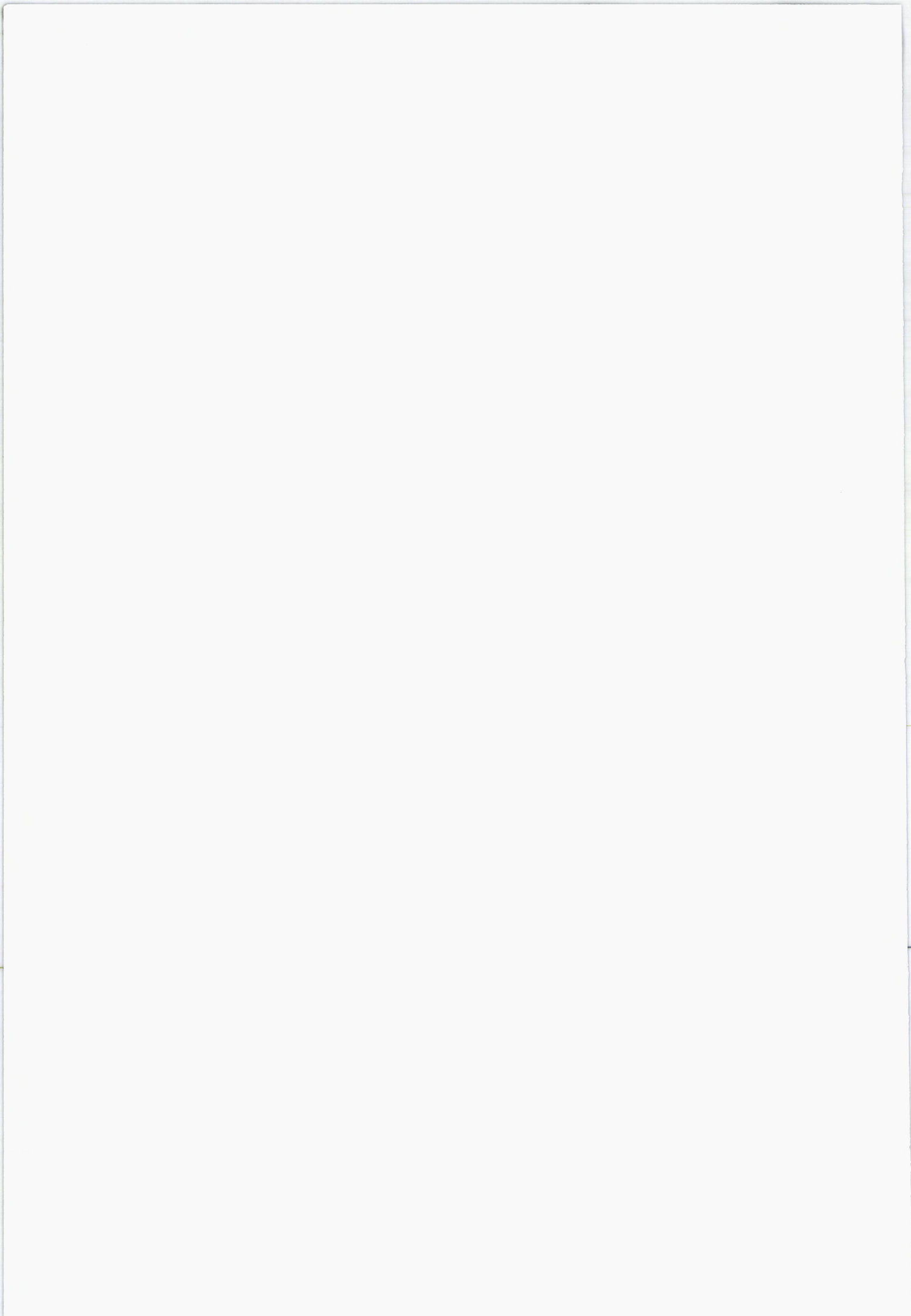
Til slutt skal min veileder, Edmund Edvardsen, ha takk for innsiktsfulle samtaler og e-poster. Ikke minst har hans evne å inspirere til fortsatt skriving, vært avgjørende for at oppgaven ble ferdig.

Bjørn-Eirik Johnsen
Harstad 12. april 2002

Til mine venner

Bak elskeligheten
skjulte jeg min vrede
bak vennligheten
min forakt
bak mine kjærtegn
min fortvilelse
Intet
har jeg å si
til mitt forsvar

(Fra diktsamlingen *Foreldrepoesi* av Barbro Sætersdal)

INNHOOLD

1. INNLEDNING	1
1.1. Bakgrunn for tema og problemområder.....	3
1.2. Presisering av tema og problemstilling.....	7
1.3. Rapporteringsstrategi	13
1.4. Metode	15
1.4.1. Om forskerrollen.....	16
1.4.2. Konstruksjon og empiri, eller som man leter så finner man	19
1.4.3. En vandring i eget landskap.....	19
2. OMSORGHISTORIKK	24
2.1. Omsorg i hedensk tid	25
2.2. Kristendommens inntog.....	26
2.3. Vitenskapens inntog.....	28
2.4. Nye tider.....	31
2.5. Oppsummering og konklusjon.....	33
3. PSYKISK UTVIKLINGSHEMMING.....	37
3.1. ... som diagnostisk begrep.....	37
3.1.1. ... og vanlige medisinske følgetilstander.....	39
3.2. ...som eksistensielt fenomen	42
3.3. Oppsummering og konklusjon.....	46
4. KULTUR OG KONTEKST	48
4.1. Kulturmøter.....	49
4.2. Om å forstå seg selv og andre	50
4.3. Identitet og mening	55
4.4. Kulturpedagogikk og kulturpedagog	58
4.5. En alternativ kulturpedagogikk.....	61
4.6. Oppsummering og konklusjon.....	62
5. BILDER FRA ET HVERDAGSLIV	65
5.1. Bilde 1, Kai	65
5.1.1. Livet på institusjon.....	65
5.1.2. Ny bolig	67
5.1.3. Situasjonen om morgenen.....	68

5.1.4.	Overgrep	68
5.1.5.	Et Cafebesøk	69
5.1.6.	Dagtilbudet.....	69
5.2.	Mine betraktninger til Kai sitt hverdagsliv	71
5.3.	Bilde 2, Frank.....	74
5.3.1.	En morgen hos Frank	74
5.3.2.	Sosial trening	77
5.3.3.	Frank kan mye	77
5.3.4.	Frank sin interesse	79
5.4.	Mine betraktninger til Frank sitt hverdagsliv.....	80
6.	ANALYSE.....	82
6.1.	Kai og Frank blir synlig for seg selv.....	82
6.2.	Personalet sitt blick.....	88
6.3.	Om å behandle andre.....	96
6.4.	Oppsummering og konklusjon.....	106
7.	AVSLUTNING	107
	LITTERATUR.....	111

1. INNLEDNING

Denne oppgaven handler om en gruppe mennesker som av utseende og oppførsel ofte ikke er som oss andre. Nærmere bestemt om mennesker med psykisk utviklingshemming¹. Få grupper i det norske samfunnet er vel på samme tid såpass myteomspunnet og hjelpeavhengig som denne gruppa.

Hjelpeavhengigheta vil ofte inkludere det meste av hverdagens liv og laden, fra det å vaske seg, kle på seg og lage mat, til å styre økonomien samt planlegge hverdager og fritid. Som en konsekvens av dette hjelpebehovet møter mennesker med psykisk utviklingshemming, i løpet av livet sitt, mange personer hvis oppgave er å hjelpe dem. Et annet særtrekk man etter hvert legger merke til, er at mennesker med psykisk utviklingshemming sjelden er gode til å ordlegge seg. De har blant annet vansker med å sette ord på og begrunne egne ønsker og behov. Dermed blir de avhengige av at andre gjør dette for dem. Hjelperne de møter blir på sett og vis "tolker fra annerledeslandet" (Christie 1998). Hvordan hjelperne tolker væremåten og forholder seg til behovene de mener å se får derfor stor betydning for innholdet i dagliglivet til den enkelte.

Fra mine år innenfor feltet, i perioden 1984-1995 som profesjonell hjelper i boliger for psykisk utviklingshemmede og i dag som hjelpeverge for fem personer med psykisk utviklingshemming og lærer på vernepleierutdanninga² ved Høgskolen i Harstad, sitter jeg igjen med en opplevelse av at mye av den omsorg og hjelp vi tilbyr utviklingshemmede mennesker preges av et diagnostisk blikk³. I et tilbakeskuende perspektiv der de store linjer

¹ Betegnelsen "psykisk utviklingshemming" ble innført i 1966 etter forslag fra statens konsulent for åndssvakesaker. Tidligere begreper anvendt som betegnelse på den samme gruppen var "idiot" og "åndssvak" (Melgård 2000).

² Vernepleierutdanning er en 3-årig helse- og sosialfaglig utdanning på høgskolenivå. Utdanningen har sitt utgangspunkt i omsorgen for mennesker med psykisk utviklingshemming. Utdanninga kom i gang ved at overlegen ved Emma Hjorts hjem for åndssvake, Ole B. Munch, så at det var behov for noe mer enn stell og pleie i åndssvakeomsorgen (Horndalen 1999).

³ Begrepet vil bli brukt som en beskrivelse av et omsorgsperspektiv som har til hensikt å behandle den skade eller lyte som forårsaker en funksjonsnedsettelse. For en utdypning av dette perspektivet anbefales Thisted 1990, og Lillestø 1998.

trer fram fra mine år som vernepleier, mener jeg å se at mye av det vi gjorde bar preg av behandling. Ofte var det slik at oppførselen til disse menneskene var av en slik art at vi så oss nødt til å gjøre noe med den, det vil si endre den. I dag når jeg møter studentene i praksis eller beveger meg ut i feltet i kraft av min posisjon som hjelpeverge mener jeg å treffe på det samme fenomenet. Det er det diagnostiske blikk som dominerer forståelsen av den psykisk utviklingshemmede. Det diagnostiske blikk - representert ved legen- blir billedlig optikeren som bestemmer hvilke "briller" vi som helpere skal ha på nesen når vi yter omsorg til mennesker med en psykisk utviklingshemming. Det "diagnostiske blikket" blir med dette som forståelsesramme en premissleverandør for hvordan atferdsuttrykk skal tolkes, og dermed en premissleverandør for den hjelp hjelperen vil tilby. Dette forholdet er ikke uproblematisk, fordi omsorgen da ikke fremkommer i en relasjon, eller dialog mellom likeverdige partnere⁴, men snarere i en dialog mellom ulikeverdige partnere. Denne form for dialog er det Bakhtin (1981) kaller for monolog. Monologen er for Bakhtin en ytring som ikke gir rom for tvil, spørsmål eller motforestillinger, og står i denne sammenheng for det "autoritative ordet" som ikke åpner for motsigelser.

Et alternativ til det "autoritative ordet" er å forstå den psykisk utviklingshemmede sine handlinger i en større kontekst. Det vil si at vi ved å fokusere på hendelser og sosial samhandling mellom hjelperen og den psykisk utviklingshemmede kanskje ufarliggjør denne annerledesheten som ligger til det å ha en psykisk utviklingshemming, og unngår å tolke avviket og de biomedisinske "sannheter" som sosiale fakta. Det er etter hvert stadig flere som hevder at vi må forstå menneskelig samhandling som et resultat av samspillet mellom hendelser og ting i den sosiale verden og at tolkningene av disse tingene og hendelsene må knyttes til menneskenes psyke. Jeg antar at dette er et universelt fenomen som også gjelder for mennesker med en psykisk utviklingshemming. Det vil si at de, som alle oss andre får sin selvforståelse utformet i den kulturelle og sosiale konteksten de befinner seg i.

Konsekvensene av dette fenomenet, at mye av den hjelpa vi tilbyr psykisk utviklingshemmede er opptatt av å reparere avvikene, herunder også å vurdere effekten av tiltak uten å ta hensyn til hvordan hjelpa oppleves av de som får den, er et sentralt

⁴ Ideen om likeverdighet er i tråd med de signaler og tilrådinger som i en årrekke har kommet fra departementshold. Nå sist i NOU 2001:21 **Fra bruker til borger**.

omdreiningspunkt i denne oppgaven. Jeg vil, gjennom eksempler basert på egne erfaringer knytta til bolig og fritid for mennesker med en psykisk utviklingshemming i etterkant av HVPU-reformen⁵, problematisere den omsorg som ytes innenfor disse arenaene.

1.1. **Bakgrunn for tema og problemområder**

Min barndoms oppfatning av disse menneskene ble særlig preget av noen få forhold og opplevelser.

Barnomsbilder og barnomstanker:

Jeg husker fra ulike 17.maifeiringer at "*pasientan fra Trastad*"⁶, en samling av psykisk utviklingshemma mennesker, pleide å komme i flokk og følge nedover byens gater. Selv om de var pynta til fest både med norske flagg og sløyfer var det tydelig, selv på avstand, at det var en underlig gjeng som kom "hulter i bulter" nedover gata. Når de kom nærmere innpå, og detaljene kom bedre fram, var det lett å se at disse ikke var som oss andre. Klærne passa ikke helt på kroppene. Enten var det at findressene var for store slik at kroppene nærmest vassa rundt i de, eller de var så trange at knappene så ut til å ville fyke av gårde når tid som helst. Tilsvarende var det hos damene i følget, det kunne være et hårbånd som hang på skeive, eller en sokk av hver sort. Det var alltid noe med påkledningen som ikke stemte. I tillegg var det mange snørrete neser og siklende munn i flokken. Noen var tilgriset med is og/eller ketchup rundt munn og på klærne. Enkelte i flokken så ut som om de var ramla ned fra månen der de gikk rundt med oppsperra øyne og halvåpen munn. Andre igjen var bustete på håret og ville i blikket, mens andre nær sagt ikke hadde noe blick. Noen i flokken gikk lutende framoverbøyd og holdt seg for ørene i aloen. Sammen med denne "*Trastadgjengen*", som gjerne bestod av en 10-12 personer, var det 3 til 4 som så mer normale ut. De skilte seg ut fra resten ved at de

⁵ Det særskilte Helsevern for psykisk utviklingshemmede, HVPU, ble i sin tid hjemlet i kommunehelsetjenesteloven. Denne særomsorgen som ble ytt inne på egne institusjoner for psykisk utviklingshemmede opphørte pr. 1. januar 1991, med en avviklingsperiode på fem år (Rustad 1999). Det er denne avviklingen av HVPU jeg referer til som HVPU-reformen.

⁶ Trastad Gård var en sentralinstitusjon for psykisk utviklingshemmede i Nord Norge. Institusjonen var i drift fra og med 1954 til og med 1990. Fram til først på 1970 tallet ble den kalt for Nord Norges åndssvakehem. Med opprettelsen av helsevernet for psykisk utviklingshemmede (HVPU) ble den omdøpt til sentralinstitusjon for HVPU i Nord Norge (Johansen 1996).

ikke var fullt så "stivpyntet" og var nybarberte. De hadde "hippe" klær, fargerike skjorter, fargerikere halstørklær, olabukser og langt hår. Disse "andre" i flokken oppfatta jeg slik at de passa på denne rare gjengen som helt opplagt ikke var lik alle oss andre. Dette var i sannhet et underlig skue for et par barneøyne. Synet av denne flokken med mennesker som liksom ikke var mennesker på ordentlig sitter ennå på netthinna.

Tilsynelatende var det ingen av de voksne som lot seg merke av "*Trastadgjengen*", likevel ble de nok lagt godt merke til. Jeg husker lavmælte kommentarer som *stakkars* og *så fint at noen vil ta seg av disse*. Setningene hang i luften lenge etter at flokken hadde passert. De voksne hadde et hoderistende, fjernt og sørgmodig uttrykk når de kom med disse kommentarene. Ansiktsmimikken kunne minne om den man ser hos fjerne slektninger i en begravelse. Ikke tårer, men øyne fulle av medfølelse og sorg.

I nærheten der jeg bodde, pleide jeg av og til å møte en spesiell person som var noe eldre enn meg. Han kom alltid trillende på en stor rød damesykkel. Ofte når jeg møtte han, gikk han og bannet høgt for seg selv. Noen ganger kunne han stoppe opp og si noen uforståelige ord med en høg-mælt og sint stemme, akkurat som om han skjente på noen. Jeg ble etter hvert såpass redd denne personen at jeg gikk over til den andre siden av gata når han nærmet seg. På den andre siden av gata passerte jeg han mens jeg av alle krefter prøvde å unngå å se direkte på han, samtidig som jeg fra øyenkroken studerte han grundig.

En setning vi brukte i skolegården til å erte noen som virkelig hadde dummet seg ut, var: "*Det er hull i gjerdet på Trastad*". Underforstått at vedkommende hadde gjort eller sagt noe så utrolig dumt at man skulle tro han hadde rømt fra Trastad, og egentlig burde vært innesperra der sammen med de andre *idiotene*.

Nye bilder og nye tanker:

Når jeg tilfeldigvis senere i livet, første halvdel av 1980 årene, begynte å jobbe med *disse Trastadpasientan* som miljøarbeider⁷ inne i en avdeling på en sentralinstitusjon, var dette mye

⁷ Hjelperne hos psykisk utviklingshemmede får vanligvis benevnelsen "miljøarbeider", eller "miljøterapeut" som yrkestittel, avhengig av utdanning. Det er disse som har ansvar for den daglige oppfølging og hjelp som ytes.

godt de bildene og erfaringene jeg hadde med meg inn i møtet med avdelingen, de ansatte og de som bodde der. Måten miljøarbeideren møter og forholder seg til mennesker som har en psykisk utviklingshemming, enten det er i hjemmene deres eller i nærmiljøet, begynte etter hvert å fange min interesse.

Den utløsende årsaken til at jeg utviklet og etter hvert videreutviklet denne interessen for møtet mellom, eller relasjonen mellom miljøarbeideren og den psykisk utviklingshemmede var at jeg høsten 1986 begynte som student ved vernepleierutdanninga på Høgskolen i Harstad.

Fra den tiden er det særlig en setning som "trigget" nysgjerrigheten min og jeg vet den kom inn og grep tak i meg allerede mens jeg gikk på vernepleierutdanninga i Harstad. En foreleser vi hadde uttalte følgende:

"For å bli til et menneske må man bli behandlet som et menneske".

Setningen satte meg på sporet av miljøets betydning for forståelsen av en selv som menneske.

På denne tiden hadde jeg fått bra erfaring med hva det ville si å jobbe innen omsorgen for mennesker med en psykisk utviklingshemming, og jeg hadde etter hvert sett en del av det jeg til da hadde oppfattet som bisarr oppførsel. Jeg hadde både sett og hørt om psykisk utviklingshemmede personer som spiste såpe og drakk oppvaskmiddel, griste med avføring og spiste tobakk. Jeg hadde sett personer med psykisk utviklingshemming stikke hånden ned i halsen sin og formelig dra opp sitt eget spy. Jeg hadde til da alltid tenkt at denne oppførselen skyldtes det faktum at de var psykisk utviklingshemmede, altså at de i utgangspunktet var annerledes enn andre mennesker, og at de derfor oppførte seg annerledes og til tider ubegripelig. Den tanke at oppførselen deres kunne ha noe med miljøet som omgav dem, hvordan de ble møtt og behandlet på der, hadde ikke slått meg før. Kunne det være slik at mye av den oppførselen jeg hadde reagert på dels med hoderysting og dels med avsky, kunne skyldes måten vi som hjelpere oppførte oss mot disse menneskene på? Hadde jeg egentlig noen gang tenkt på dem som ordentlige mennesker med samme behov og følelser som alle andre i samfunnet? Var det slik at denne bisarre oppførselen egentlig var et sunnhetstegn og en naturlig menneskelig reaksjon på det systemet de befant seg innenfor? Jo mer jeg tenkte på dette, dess mer så jeg at det kunne være slik. Mye av den merkelige oppførselen jeg så hos en del mennesker med psykisk utviklingshemming, ble med ett forståelig når jeg satte

handlingene til oss som hjelpere i et kritisk lys og jeg undret meg over at jeg ikke hadde sett dette tidligere. Årsakene til denne blindheten ble det etter hvert viktig for meg å finne ut av.

Konturene av et nytt landskap bredte seg ut foran meg, et landskap der verden på sett og vis ble snudd på hodet, en verden der vårt fokus på å reparere avvikene i kombinasjon med myter og frykt for det som var annerledes, styrte den daglige samhandlingen mellom hjelperen og den psykisk utviklingshemmede.

Samtidig som jeg begynte å stille spørsmål ved den praksis jeg selv var en del av, opplevde jeg svar fra andre hjelpere av typen: *Jo da, klart det er juks å gi han medisinen i syltetøyet, men hvis vi ikke gjør det spytter han den ut, og da blir han bare så umulig.* Eller, *jo da, det er dumt at hun ikke får være sammen med oss andre når vi skal kose oss med kaffe og kaker, men hvis hun slipper inn så stjeler hun bare kaffen fra de andre.* Eller, *jo da, klart det ikke er rett at han skal sitte på do samtidig med at hun står i dusjen, men egentlig bryr de seg ikke om det.* Eller, *jo da, klart at hun har rett til å ha kjæresten, men hun får ikke lov å ha dem på rommet sitt alene. Hun er jo så lett å utnytte.* Eller, *jo da, det er dumt å nekte han å gå ut alene, men hvis vi gjør det så blir han bare å plukke alle sneipene han ser opp fra gata og røyke dem.* Eller, *jo da, klart det er dumt å ta han fra matbordet, men han må lære å oppføre seg.*

Innenfor omsorgen florerte det av historier om ulike personligheter med psykisk utviklingshemming. Vi hadde ho *Kaffelaila*, som drakk kaffe ut av tuten på en glovarm kaffekjele dersom vi ikke passet på. Vi hadde *Han vanskelig*, som aldri kunne gjøre slik han fikk beskjed om. Vi hadde historier om psykisk utviklingshemmede som var beryktet for å være ekstremt voldelige og uberegnelige, og vi hadde historier om psykisk utviklingshemmede som hadde de merkeligste former for seksualliv.

I sum tror jeg at disse og andre lignende historier var med på å gjøre oss som personal veldig oppmerksomme på de individuelle avvikene vi fant hos de enkelte med en psykisk utviklingshemming, og ved å forklare disse avvikene som trekk ved det å være psykisk utviklingshemmet ble vi opptatt av å få bukt med denne avvikende oppførselen. Den negative oppførselen måtte erstattes med en ny og akseptabel oppførsel. Jeg tør påstå at denne tankegangen, å sykeliggjøre all merkelig oppførsel hos den psykisk utviklingshemmede og

forklare den med utgangspunkt i funksjonshemmingen, gjennomsyret det miljøet jeg fikk kjennskap til innenfor HVPU.

Da HVPU i sin tid ble avvirket, var dette blant annet fordi den praksis og det menneskesyn HVPU representerte, å skille ut og behandle mennesker på det grunnlag at de var annerledes, ikke var noe vi ville være bekjent av i Norge. Det lot seg rett og slett ikke forsvare verken faglig eller menneskelig (NOU 1985:34:12). Normalisering av tiltak og tjenester er brukt både som ideologi, mål og tiltak i forbindelse med reformen (Rustad 1999).

Jeg er og har alltid vært en stor tilhenger av reformen. Dessverre tror jeg likevel den ikke til nå har maktet å gjøre noe med det som etter mitt syn var det største problemet innenfor HVPU, nemlig måten vi snakka om, omgikk og behandlet mennesker med psykisk utviklingshemming på. De fleste som jobba innenfor institusjonsomsorgen, flytta med ut i åpen omsorg og fikk seg arbeid der, ofte med de samme menneskene de hadde jobba med innenfor institusjonen. Flere av disse hjelperne var skeptiske til HVPU- reformen, eller ansvarsreformen som den etter hvert ble hetende, og kunne ikke for sitt bare liv forstå hvorfor de psykisk utviklingshemma måtte flytte ut av institusjonene. *De ble jo ikke normale av den grunn.* Min erfaring fra dagens omsorg for mennesker med psykisk utviklingshemming er som sagt at vi i dag fortsatt tilbyr en omsorg der mye av vårt fokus er på prosedyrer hvis hensikt er å reparere eller kamuflere funksjonshemmingen. Andre (Tronvoll 2000, Sandvin m.fl. 1998, Sundet 1997, Wuttudal 1995) har i sin forskning pekt på samme fenomen.

Det kan se ut som at den avviksfokuserte og undertrykkende kulturen som hadde eksistert innenfor HVPU i avdelingene nå bare ble flytta ut i kommunene og inn i leilighetene til de som tidligere bodde inne i institusjonene. Dette er beklagelig fordi dette var noe av det en ville til livs med HVPU- reformen. Det var institusjonskulturen i seg selv som førte til en dehumanisering av menneskeverdet (NOU 1985, St.meld. nr.67, 1986-87).

1.2. Presisering av tema og problemstilling

Det er min oppfatning, basert på egne erfaringer og andre sin forskning (Wuttudal 1995, Sundet 1997, Sandvin m.fl 1998, Lillestø 1998) at den omsorg vi i dag tilbyr mennesker med psykisk utviklingshemming fremdeles tenderer mot undertrykkelse. Jeg mener det først og fremst er to forhold som kan bidra til å forklare dette. Det ene er den omsorgskultur dagens

hjelpere er oppdratt i. Det andre er de myter omkring psykisk utviklingshemming vi alle tar opp i oss via det samfunnet vi lever i.

Det empiriske feltet jeg beveger meg inn i er altså hverdagslivet, slik det kommer til uttrykk inne i hjemmene og i nærmiljøet til mennesker med en psykisk utviklingshemming og slik det fortøner seg etter at HVPU- reformen har virket en ca. 10 års tid. Innenfor disse arenaene er det samspillet og relasjonen mellom hjelpere og den psykisk utviklingshemmede jeg ønsker å eksponere og sette ord på. Jeg vil, ved å bruke kultur og kontekst som lyskastere bringe fram de uuttalte og til dels ubevisste ideer om omsorg og psykisk utviklingshemming vi finner hos hjelperne. Ideer og oppfatninger jeg mener får sitt uttrykk i form av rigide og stereotype samhandlingsmønstre.

Det er min opplevelse at den profesjonelle omsorg vi også i dag tilbyr psykisk utviklingshemmede mennesker ikke bare er infiltrert av myter, men at den (omsorgen), på grunn av at hjelperne fremdeles forstår seg selv som behandlere innenfor en biomedisinsk omsorgskultur, langt på veg støtter oppunder og bekrefter mytene. Både Sundet (1997) og Lillestø (1998) er inne på noe av det samme. Lillestø viser i sin doktoravhandling hvordan hjemmehjelpen mye på grunn av sitt biomedisinske utgangspunkt, kan oppleves krenkende av de som mottar hjelpa, mens Sundet i sin doktoravhandling gir ansikt til noen mennesker med en psykisk utviklingshemming og viser at det er en kløft mellom deres egen forståelse av seg selv og hjelpeapparatets forståelse.

Et vanlig trekk ved den medisinske tilnærmingen er at det fokuseres på en feil eller mangel ved individet som en skal forsøke å rette opp, eller gjøre friskt. Dermed står vi som hjelpere i fare for å fullstendiggjøre den psykisk utviklingshemmede som funksjonshemmet. De menneskelige aspektene, som glede, sorg, sinne, skuffelse osv. vil kunne underordnes diagnosen og betraktes som "... emosjonelle uttrykk for inkompetente situasjonsbedømmelser eller som utslag av hjerneskader..." (Sundet 1997:44).

Problemstilling

Problemstillingen min (oppdraget mitt) er å identifisere forhold som vil kunne virke undertrykkende og dermed være til hinder for vekst og utvikling hos mennesker med en psykisk utviklingshemming. Nærmere bestemt vil jeg fokusere på det jeg her vil kalle for

hjelperens "tatt-for-gitt"- fundament og prosedyreopptatthet på den ene siden, og hensynet til den hjelpetrengendes selv- forvaltning og livsgnist på den andre siden.

Med "tatt-for-gitt"- fundament og prosedyreopptatthet sikter jeg til den ureflekterte og ubevisste (tause) kunnskapen vi som hjelpere har med oss inn i praksis og som blir synlig i møtet med den psykisk utviklingshemmede.

Med selv- forvaltning og livsgnist sikter jeg til det vi mennesker gjør for å ivareta oss selv for oss selv på en god måte, for herigjennom å skape seg en identitet å kunne leve med.

Hensikten min er ikke bare å bedre kunne forstå dagens praksis, ved å være kritisk reflekterende, men også å holde opp et alternativ til dagens praksis. Jeg er av den formening at bare ved å granske praksis kan man endre den, eller eventuelt bli klarere på hvorfor man holder fast ved den. For å komme hit, vil jeg beskrive og benytte eksempler og situasjoner som jeg igjen utfordrer og reflekterer over i oppgaven - en refleksjon som vil kunne ut i begrunnede forslag til "ny praksis". Med andre ord vil oppgaven grovt sett bestå av tre overlappende deler, en deskriptivt- problemformulerende, en teoretisk- analyserende og en preskriptivt- anbefalende. Disse tre delene vil stort sett opptre i denne rekkefølge, men vil også gå noe over i hverandre.

Min forståelse av praksis

Når jeg bruker begrepet praksis er det utøvelsen av miljøarbeideryrket slik det kommer til uttrykk i daglige praktiske handlinger og daglig språkbruk/ omtale av praksis jeg i første omgang tenker på. I Handal/ Lauvås (1995) står det følgende om praksis: "Det grep som et visst begrep gir oss på verden kan bare uttrykkes adekvat gjennom praktisering. Det er i utøvelsen eller praksis vår forståelse viser seg" (:107).

Praksis består slik sett av mer enn bare handlinger, fordi våre handlinger i praksis styres av de begrep og forestillinger vi har omkring praksis. I neste omgang danner vi nye forestillinger og nye begrep på bakgrunn av de erfaringer yrkesutøvelsen gir oss. Slik sett blir det en tett sammenheng mellom yrkesutøvelsen og de tanker/begreper vi har med oss inn i praksis. Handal/Lauvås (1995) betrakter yrkesutøvelsen som et sosialt fenomen og hevder at begrepsutviklingen i forhold til praksis påvirkes av flere forhold. Tradisjoner, vår omtale av praksis og eksisterende praksis framstår på grunnlag av bestemte måter å tolke og forstå den

virksomheten som drives. Dette nettet av ”..gjensidig konstituerende relasjoner mellom begrepsdanning, menneskelige reaksjoner og aktiviteter..” (Handal/ Lauvås, 1995:106) er det jeg oppfatter som den virksomhet som styrer praksis.

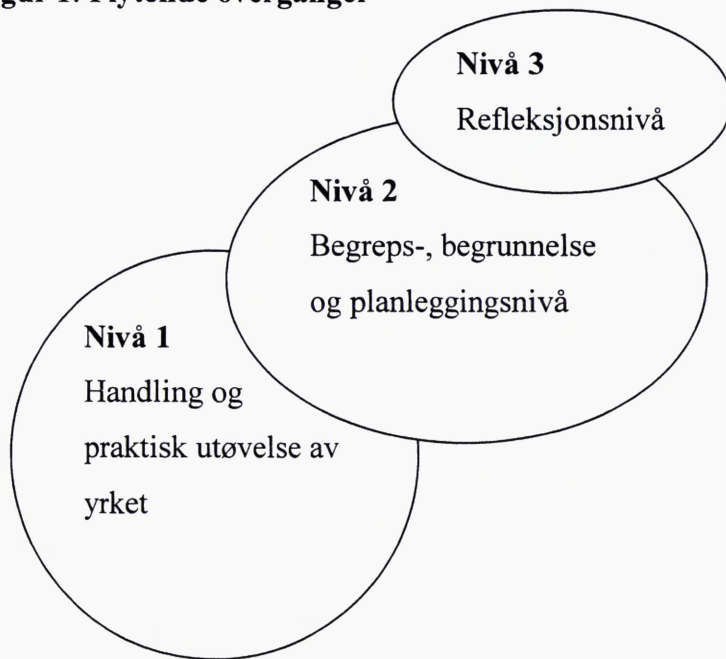
Flere (Handal/ Lauvås 1995, Dale 1989) har beskrevet praksis som bestående av ulike nivåer. Felles for disse beskrivelsene er en 3-deling av praksisnivåene.

Nivå 3 er nivået for overordnede refleksjoner og begrunnelser. Her utøver vi de etiske og moralske refleksjoner som skal være førende og ligge til grunn for vår yrkesutøvelse. Edvardsen (1997b:55) omtaler dette nivået som ”tenkeloftet” og sier at det er her oppe vi utfordres til å rettferdiggjøre den planlegging vi gjør på nivå 2 og som vi igjen vil spille ut på nivå 1. På tenkeloftet er vi også spørrende og undrende til den praksis vi ser utspille seg på nivå 1 og 2. *Hvorfor* er et mye brukt spørreord her oppe. Her oppe kan jeg for eksempel spørre; Hvorfor skal mennesker med en psykisk utviklingshemming være likestilt med alle andre mennesker i det norske samfunnet? Skal alle mennesker med psykisk utviklingshemming likestilles? De svar vi får her oppe bærer ofte nye spørsmål i seg, ”inntil et verdivalg blir påtrengende og avklarende” (op.cit 55).

Nivå 2 Her prøver vi å sette ord på og relatere de svar, vi finner på tenkeloftet, til egen praksis. På dette nivået finner vi også de tildels ubevisste tanker, holdninger, myter og fortellinger omkring praksis som vil kunne påvirke utførelsen av praksis, eller det vi gjør på nivå 1. Det er her vi prøver å finne ut av *hvordan* de svar vi finner på nivå 3 skal kunne implementeres i praksis. Det er her vi pønsker ut metoder (op.cit:55) som vi vil anvende for å realisere svarene på nivå 3. Dette blir planleggingsnivået, som ikke bare er styrt av svarene vi finner på nivå 3, men også av mer diffuse holdninger til og myter omkring praksis.

Nivå 1 er den daglige yrkesutøvelsen. Det vi gjør i praksis, og det språket vi bruker i vår yrkesutøvelse. *Hva* gjør vi?

De skillene jeg her drar opp kan virke absolutte. Det er de ikke. I virkeligheten er verden utydeligere, og det vil være flytende overganger mellom de ulike nivåene.

Figur 1: Flytende overganger

Altså, nivåutfordringene og samspillet dem i mellom har jeg oppfattet slik at den praksis vi spiller ut på nivå 1, samhandlingsnivået, er planlagt (og slik sett begrunnet) på nivå 2 og legitimert, godtgjort, forsvart på nivå 3, på tenkeloftet. Prosjektet mitt vil først og fremst foregå på nivå 3, der jeg lar meg utfordre av og selv utfordrer nivå 1 og 2. På tenkeloftet vil jeg være kritisk undrende til den yrkesutøvelse som kommer til uttrykk på nivå 1 og 2. Forutsetningen min er den samme som i NOU 1985:34:14, "...alle mennesker har samme menneskeverd, og at samfunnet utgjør et fellesskap for alle". Dette sitatet er slik jeg forstår det selve bærebjelken til HVPU- reformen.

En presisering av problemstillingen er at jeg ønsker å synliggjøre den skjulte mening, kunnskap og holdning i forhold til mennesker med psykisk utviklingshemming som kommer til syne i hjelperen sin yrkesutøvelse. Dette er den ubevisste og ureflekterte kunnskap som ligger til grunn for det vi gjør. Kunnskap og holdninger som kommer til syne i handling, språk og begrepsbruk, men som har sine røtter fra den kulturen vi er en del av.

Det jeg på nivå 3 ikke minst har latt meg utfordre av når jeg har kastet meg over nivå 2 og 1 er denne ubevisste og ureflekterte kunnskapen som styrer våre begrunnelser på nivå 2 og handlinger på nivå 1. Altså ikke minst det som kalles for "taus kunnskap". Er tatt-for-gitt kulturen, nærmere ettersett, holdbar? Og det kan godt være at den, eller deler av den, ved nærmere ettersyn viser seg å være holdbar. Da viser den seg bevaringsverdig, så å si, og kan

puttes tilbake til "taushet" igjen. Mens andre oppdagelser har avslørt en tatt-for-gitt kunnskap og kultur som ikke tåler holdbarhetstesten og derfor ikke bør få fred. Med andre ord: Nivå 3-utfordringen er blant annet å dekonstruere tatt-for-gitt-praksis, myse på den, rekonstruere det som tåler dagens lys og nykonstruere erstatninger for det uholdbare. Poenget er at det brukbare også skal være holdbart.

Min forståelse av kultur

Når det gjelder min egen forståelse av kultur og slik begrepet vil bli brukt i oppgaven, er følgende metafor innsiktsfull:

Kulturen kan sammenlignes med et korallrev. Et korallrev er bygget opp av mange lag koralldyr, men bare det øverste laget lever. I løpet av noen år dør også de, og blir erstattet av et nytt lag av levende dyr. For hvert lag forandrer revet seg litt. Og hvert dyr spreller tilsynelatende ganske fritt, men det sitter bokstavelig talt fast i forrige generasjon og kan ikke fjerne seg fra den (Brinkmann /Eriksen 1996: 31).

Brinkmann/Eriksen får her fram både det stabile og foranderlige i kulturen. Når Gullestad (2000:14) sier at kultur er de: "Begreper, symboler og tankemønstre som preger de fortolkninger vi gjør av hva som er virkelig, hva som er viktig, og hva som er riktig", blir dette for meg en konkretisering og presisering av metaforen ovenfor. Kulturer endres langsomt fordi vi sitter fast i, eller blendes av de begreper og fortolkninger av virkeligheten vi har fått fra den kulturen vi er en del av. Slik vil endring av en kultur kun skje ved at det utvikles nye perspektiver og begreper å fortolke virkeligheten med.

Dette kulturbegrepet som forteller oss at all sosial handling er kultur, forutsetter at den sosiale handlingen har et meningsaspekt som ligger innebygd i handlingen. Dette er også min forståelse av begrepet kultur og handling slik det vil bli brukt i denne oppgaven.

Kulturens "tatt-for-gitt" fundament vil da manifestere seg via våre handlinger og de begreper vi anvender for å beskrive verden. Disse begrepene som vi i hovedsak har fått i "gave" fra generasjoner før oss eller andre viktige personer i livet, vil vi så bringe videre, om enn noe forandret, til generasjonen etter oss igjen. De handlinger vi utfører, og de ordene vi bruker vil igjen influere på egne og andre sine erfaringer, tanker, følelser og handlinger. Dette er, noe forenklet, det Berger/ Luckman (1967) kaller for den sosiale konstruksjon av virkeligheten ("the sosial construction of reality"), og det er denne forståelsen av sammenhengen mellom kultur, kontekst og praksis som ligger til grunn for det videre arbeidet mitt.

Denne sammenhengen mellom kultur, kontekst og praksis (yrkesutøvelse), og hvordan denne sammenhengen ikke bare påvirker menneskenes oppfattelse av seg selv og andre, men også den andre sin oppfattelse av seg selv, er de utkikkstårn jeg vil benytte meg av for å betrakte den omsorg jeg kjenner til fra egen praksis. En betraktning som vil være mitt bidrag til å utvikle alternative perspektiver og begreper innenfor det som kalles ”omsorgen for mennesker med psykisk utviklingshemming”.

1.3. Rapporteringsstrategi

Oppgaven er bygget opp slik at du som leser nå først har fått presentert mine egne incitamenters for å skrive denne oppgaven, videre har jeg presentert tema samt en nærmere presisering og tydeliggjøring av prosjektet mitt. Jeg påstår her at dagens omsorg for mennesker med en psykisk utviklingshemming tenderer til undertrykkelse, og at dette skyldes dels den kultur dagens hjelp springer ut i fra og dels myter hjelperne har fått inn fra det samfunnet de lever i. Jeg har også klargjort mitt forhold til begrepene praksis og kultur. I mine tilnærming til disse begrepene har jeg prøvd å vise at praksis og kultur slik det fortøner seg i ord og handling er to sider av samme sak fordi praksis sier noe om kulturen og kulturen vil si oss noe om praksis. Videre utvikling og endring av en kultur finner sted dersom man klarer å finne fram til begreper og perspektiver som klargjør eller kaster nytt lys over praksis. Denne oppgaven er å betrakte som et innlegg til den kulturelle videreføring av hjelpa vi tilbyr mennesker med en psykisk utviklingshemming.

I metoddelen kommer jeg fram til det perspektivet og den tilnæringsmåten jeg mener er anvendbar når jeg skal studere og identifisere forhold som vil kunne virke undertrykkende og være til hinder for vekst og utvikling hos mennesker med psykisk utviklingshemming. Før jeg kommer hit i oppgaven starter jeg ut med å redegjøre for min rolle som forsker i det feltet jeg har beveget meg ut i, deretter følger en kortfattet og konkret beskrivelse av hvordan jeg har hentet inn dataene mine. Det jeg i første rekke ønsker med denne delen er å skape en forståelse for hvordan jeg betrakter meg selv og min rolle som forsker, og videre hvordan dette konkret har gitt seg utslag i måten jeg har gjennomført prosjektet mitt på.

I historiekapitlet vil jeg presentere et idéhistorisk riss når det gjelder synet på psykisk utviklingshemmede her til lands. Med en relativt kortfattet beskrivelse vil jeg få fram hvordan skiftende ideologier avspeiles i måtene de ble oppfattet og behandlet på. Dette kapitlet er

viktig i den forstand at mange av de myter jeg mener i dag preger vår allmennmenneskelige og til dels ubevisste forståelse av psykisk utviklingshemming stammer fra vår kulturhistorie.

Dette bringer oss over i neste kapittel som heter Psykisk utviklingshemming. Her vil jeg først redegjøre for hvordan en medisinsk diagnostisk tilnærming framstiller og forstår psykisk utviklingshemmede i kategorier. Kategorier som tydelig viser hva som skiller dem fra andre mennesker. Videre i dette kapitlet vil jeg redegjøre for hva det kan innebære å leve med en psykisk utviklingshemming. Et av hovedpoengene med dette kapitlet å tydeliggjøre hvordan en medisinsk tilnærming alene og uimotsagt kan komme i skade for å avkle mennesket sine menneskelige egenskaper.

I kapitlet om kultur og kontekst, som på en måte blir selve "teori"- kapitlet, viser jeg at sosiale fenomener blir forstått i lys av den kultur og kontekst partene befinner seg i. Slik blir forståelsen en selv og andre i verden kulturelt betinget. Jeg selv og den andre framstår som et resultat av relasjonelle (forhandlings-) prosesser. En forhandling der makt og perspektiver aktørene i mellom plasserer dem i ulike roller. Som "oss" og "dem". Kapitlet tar høyde for å bringe leseren inn i noen av de prosessene som ligger til grunn for mytedannelser mennesker i mellom, herunder hva som kan ligge til grunn for hvordan man forstår seg selv i en relasjon. Selvførelse og identitet er viktige stikkord i denne sammenheng. Til slutt i dette kapitlet vil jeg vise hvordan en i egne øyne positiv selv- tilskrivning i kombinasjon med en negativ- andretilskrivning vil kunne gi seg utslag i handlinger som er vanskelig å forsvare i ettertid. De perspektiver og begreper jeg henter fram her vil bli de verktøy jeg i hovedsak anvender når jeg senere, i analysekapitlet, "kaster" meg over empirikapitlet.

I empirikapitlet mitt presenterer jeg to menneskeskjebner (Kai og Frank) som er konstruert på bakgrunn av egne erfaringer med praksis. Mange av de episodene jeg henter fram kan føres tilbake til utsagn a la *psykisk utviklingshemmede skjønner ikke sitt eget beste, derfor må vi skjønne det for dem*. De bildene jeg henter fram her er stort sett alle eksempler der jeg mener hjelpen vil kunne være til hinder for Kai og Frank sin Selvføreltning og kanskje til en viss grad være med på å øke funksjonshemmingen. Jeg er opptatt av å få fram typiske trekk ved den hjelp som tilbys, og som vil kunne identifiseres også utenfor boligene til Kai og Frank.

I analysekapitlet vil jeg ta fatt i empirien og blottlegge motsetningen eller spenningsforholdet mellom hjelperens prosedyreopptatthet/ tatt-for-gitte oppdragelsesprosjekt

(på den ene siden) og hensynet til de hjelpetrengendes selv- forvaltning og livsgnist (på den andre siden). I dette arbeidet vil jeg benytte meg av begrepene ”å bli synlig”, ”blikket” og ”å behandle andre” som analysekategorier. Et viktig aspekt i dette er å synliggjøre hvordan mennesker med en psykisk utviklingshemming styres av hjelperne sin forståelse av dem, og hvordan deres motstand mot denne styringen blir tatt til inntekt for funksjonshemmingen. Ved at hjelperen så å si er blendet av sin egen gode hensikt og ikke tar høyde for å tilby en omsorg som tar hensyn til det levde liv, kan han komme i skade for å begå overgrep, i den beste hensikt. Jeg vil også lede oppmerksomheten over på en alternativ måte å forholde seg til mennesker med en psykisk utviklingshemming der nettopp hensynet til den hjelpetrengendes livsgnist danner utgangspunkt for hjelpa som tilbys

Avslutningsvis vil jeg samle trådene og gi en kort framstilling av oppgavens bærende ideer og funn. Jeg inviterer her også til en debatt med tanke på avklaring om det er samsvar mellom våre ideer om mennesker med psykisk utviklingshemming som likeverdige og det vi faktisk utsetter dem for i vår behandling av dem.

1.4. Metode

.., at skal vi skaffe oss et godt grep om folks forskjellige begreper om verden, om den verden de selv er virksomme i, så skal vi skaffe oss erfaringer fra de virksomhetene deres begreper stammer fra og har sitt feste i. Og skaffer vi oss ikke godt grep om folks forskjellige begreper om verden, får vi heller ikke et godt grep på deres egen forståelse av sin tilværelse (Meløe 1995: 9).

Som nevnt foran går prosjektet mitt ut på å beskrive hverdagslivet til psykisk utviklingshemmede personer slik det blir til i møtet mellom hjelperen og mennesker med en psykisk utviklingshemming. Fokuset mitt er å identifisere eller bringe fram i lyset forhold som vil kunne være til hinder for vekst og utvikling hos mennesker med en psykisk utviklingshemming.

Dette vil jeg gjøre ved å hente opp mine egne og andres erfaringer med hvordan dagliglivet kan fortone seg for mennesker som er psykisk utviklingshemmet.

Om å forstå dagliglivet sier Sandvin (1998:23);

Å forstå dagliglivet forutsetter en forståelse av forholdet mellom individ og struktur, eller hvordan individuell og sosial handling former og formes av de kulturelle og fysiske rammer som denne handlingen foregår innenfor.

Det er det daglige møtet i et kulturelt og kontekstuel perspektiv mellom hjelperen og mennesker som har en psykisk utviklingshemming jeg er opptatt av. Det at jeg på forhånd mener å se at det er et spenningsforhold mellom hjelperens prosedyreopptatthet og hjelpemottakerens livsgnist, og at jeg bruker egne erfaringer fra praksis, får betydning for min forskerrolle.

1.4.1. Om forskerrollen

Innenfor en naturvitenskapelig forskningstradisjon holdes objektivitetskriteriet opp som et ideal. Jeg vil i det følgende knytte noen kommentarer til dette og jeg tar utgangspunkt i et medisinsk klinisk perspektiv fordi dette inngår i en forskningstradisjon som også prøver å forstå og forklare mennesket og dets handlinger.

I følge Jens Thisted (1990) består det klinisk medisinske perspektivet ikke bare av et teoretisk nivå bestående av den hypotetisk deduktive metode med dens teorier, lover og begreper. Perspektivet inkluderer også et empirisk nivå som består av de objektive sansbare kjensgjerninger. Empirisk bekreftelse er karakteristika som har avgjørende betydning for at kunnskapen i et klinisk medisinsk perspektiv skal kunne kalles objektiv. Objektivitet bygger på en tenkning som har sitt opphav i "det overleverende synspunkt" (op.cit.). Dette synspunktet har sitt utgangspunkt i den naturvitenskapelige tradisjonen, og utkommer fra en påstand om at sansingen gir en grunnlaget for en objektiv og sann erkjennelse av verden. Med objektivitet menes, i klinisk medisinsk og naturvitenskapelig betydning, data eller kunnskap som er helt avskåret fra menneskets egne erfaringer, opplevelser og meninger (Thisted 1990, Dalland 1993). I kravet til objektivitet vektlegges det blant annet at kunnskapen skal være gyldig og kontrollerbar (Dalland 1993). At kunnskapen skal være gyldig innebærer at den ikke skal, eller kan ha sitt utgangspunkt, eller være knyttet til et bestemt menneske. Dette betyr at gyldig kunnskap må være definert i presise størrelser eller mengder slik at forskjellige forskere kan telle eller måle på samme måte. Denne type vektlegging har sitt opphav fra Aristoteles som baserte sine teorier om naturfenomener på erfaringsmateriale (Lyngdal/Rønning 1975). Tenkningen ble videreført av Renè Descartes på 1600-tallet gjennom vektleggingen av at kriteriet på kunnskap var tankens klarhet, og idealet for kunnskap var matematisk, deduktiv sikkerhet (op.cit.). Innenfor dette perspektivet kan derfor bare sansbare fenomener være utgangspunkt for vitenskapelig behandling. Disse sanseerfaringene må være samlet inn gjennom systematisk observasjon, logikk og kontrollerende undersøkelser (Thisted 1990).

En grunnleggende antakelse i den naturvitenskapelige metodologien er med andre ord at det i en forskningsprosess er mulig å bevege seg fra empiri til teori. Forskeren blir en empirisk basert teoretiker. Som forskere skal vi altså forutsetningsløst kunne gå inn i praksisfeltet og utvikle ny kunnskap på bakgrunn av det vi erfarer der ved hjelp av sansene våre. Denne forutsetningsløsheten og åpenheten hos forskeren ligger nært opp til en ide om at forskeren er en fremmed som kommer inn og betrakter verden på en måte den ikke er betraktet på tidligere. En slik ide om forskeren og forskerrollen stiller forskeren i en nærmest opphøyet posisjon, der han skrider ned til virkelighetens verden og uten egne meninger eller forforståelser tar til seg det han observerer.

En vanlig og etter mitt syn alvorlig innvending mot ideen om den fremmede er imidlertid det at det er ikke mulig å innta rollen som en fremmed og forutsetningsløs forsker. I en hermeneutisk⁸ tilnærming vil blant annet språket vårt og de begreper vi bruker være styrende for hva vi er i stand til å se (Gilje/Grimen 1998). Det navn vi velger å gi et bestemt fenomen vi observerer vil blant annet være avhengig av egne erfaringer med fenomenet og den kultur vi befinner oss i. Jeg kan for eksempel ikke fortelle andre mennesker at jeg ser det er fint vær ute uten at vi på forhånd er enige om hva fint vær er for noe. Fint vær for meg vil være blå himmel, sol og varme. Til dette assosierer jeg badeliv ved havet. Fint vær for en bonde vil kanskje være fuktighet kombinert med varme slik at veksten på åkæren blir best mulig. Hva som er fint vær vil også kunne avhenge av hvilken årstid vi er i, og hva vi liker å gjøre. Dersom man liker å seile vil mye vind kunne være et kriterium for fint vær, mens det for folk flest kan være en indikasjon på dårlig vær. Poenget er at det er et subjektivt element i all observasjon som vil være tett knyttet til forskerens individuelle fortolkning av det han ser.

Hans-Georg Gadamer regnes som den fremste representant for den hermeneutiske tradisjonen (Gilje/ Grimen 1998). Det sentrale hos Gadamer er vilkårene for forståelsen, vilkår som for eksempel forforståelse og den hermeneutiske forskerrollen. Vilråene gir grunnlaget for alle

⁸ Dersom man ønsker å forstå det levende mennesket og dets erfaringer, opplevelser og handlinger, må en gå i dybden av det enkelte fenomen, og se dette i forhold til den totale sammenheng mennesket lever og forholder seg i. I denne dynamikken, mellom fenomen og helhet, ligger tolking. Dette "redskapet" som er rettet mot å forstå, kalles hermeneutikk (Aadland 1998).

tolkningsmuligheter og setter også grenser for dem. Dette kan innebære en fortolkning, hvor hensikten er et forsøk på å gjøre et studiefelt klart og forståelig. Studiefeltet vil i denne sammenheng innebære et forsøk på å gjøre rede for forståelse av et meningsinnhold, eller kaste lys over et fenomen og dets mening. I søken etter meningsinnhold blir forskerens kunnskaper og holdninger til fagfeltet, samt forskerens rolle, av stor betydning fordi disse forholdene vil kunne få innvirkning på meningsinnholdet. Min rolle som forsker er slik sett et bidrag til å "bedre sikten" i det sosiale feltet jeg beveger meg i, altså å klarlegge de begreper som verden beskues gjennom.

Meningen i et fenomen ligger med andre ord ikke i selve fenomenet, men i det forskeren via sitt perspektiv tolker og legger inn som mening. Det er måten vi fortolker fenomenet på som avgjør hva vi ser i den konkrete situasjonen. Det blir derfor meget viktig at forskeren er seg bevisst og er innforstått med eget verdisyn, forforståelse osv, nettopp fordi disse nevnte forhold vil utgjøre det perspektivet forskeren vil anvende og som vil "styre" hva en vil legge merke til, anvende og beskrive. Dette aktualiserer forskerens plass og rolle innenfor denne vitenskapelige tradisjonen. Forskeren både har og gies nærhet til fenomenet. (Gilje/ Grimen 1998). Med et slikt utgangspunkt blir for eksempel objektivitet utenkelig, uønsket og uvesentlig, nettopp fordi objektiviteten er en form for "måleinstrument" på om reglene ble fulgt. Dette innebærer for meg i denne sammenheng at den kunnskap og den erfaring jeg over tid har ervervet meg i arbeidet med mennesker som har en psykisk utviklingshemming, kommer opp i bevisstheten og blir for meg "synlige" ved at de opplevde situasjonene kommer fram. Jeg forstår min rolle som forsker som en deltaker i den hermeneutiske prosess, noe som vil si at forskeren er i dialog med sitt forskningsfelt, dvs. søker i og benytter det han studerer til å skape en meningssammenheng (Krogh m.fl. 1999:233-250).

Teoriutviklingen og det vitenskapelige nybråttarbeidet har for meg bestått i å være kritisk granskende til egne og andres oppfatninger av hva som er sannhet. Nye kunnskapsmessige erkjennelser oppstår i skjæringspunktet mellom egen oppfatning av sannhet, og det den andre oppfatter som sannhet. Det er i dette skjæringspunktet at nye kulturelle landskaper åpner seg. Jeg oppfatter det slik at Søren Kirkegaard (1813-55) er inne på noe av det samme når han i noen ord om hemmeligheten i all hjelpekunst sier:

"For i sandhet at kunne hjelpe en anden må jeg kunne forstå mer enn han, men dog først og fremst forstå det han forstår. Når jeg ikke gjør det, da hjælper min mer - forståelse han slett ikke".

1.4.2. Konstruksjon og empiri, eller som man leter så finner man

I denne måten å forstå forskerrollen på vil erfaringen du har med deg inn i forskningsfeltet alltid være tilstede og prege din forståelse av det du observerer i feltet.

Når man som utenforstående beveger seg inn i et feltområde vil man bli betraktet som en fremmed. Dette er forhold som forskeren må være klar over fordi dette kan være med på å opprettholde en distanse til feltet som kan virke uheldig. Uheldig fordi de mennesker som forskeren ønsker å bruke som informanter er bevisst denne fremmedheten, og dermed ikke ønsker eller makter å framstå slik de egentlig ville gjort det uten forskeren til stede.

En måte for forskeren å komme ut av denne uheldige situasjonen på er å overgi seg til feltet eller den empiri som studeres. Det vil si at man som forsker får en subjektiv oppfattelse av det som studeres og dermed vil beskrive et fenomen slik det oppleves av det som studeres (Wadel 1991). Ulempen vil da kunne bestå i at man kommer så tett inn på feltet at man ikke makter å bli analytisk nettopp fordi man helt har overgitt seg til feltet.

Slik sett er det ikke bare feltet, men også forskeren selv som blir synlig via hans beskrivelse av og fortolkning av feltet⁹. Heri kan det ligge en fare for at forskeren blir tauotologisk¹⁰ ved å tilpasse data og teori. Noe som er en reell fare dersom forskeren, slik jeg har gjort, anvender et case- studie der man tidlig tar stilling til hvilke teoretiske univers caset er et interessant eksempel på. På tross av dette anses denne type casestudier å være velegnet for å yte et bidrag i viktige fagdebatter (Andersen 1997: 132-135).

1.4.3. En vandring i eget landskap

Som jeg allerede har antydnet er ikke prosjektet mitt empirisk i kontant forstand, fordi jeg ikke har vært ute i et relevant felt og gjennomført et tradisjonelt feltarbeid. Jeg har derimot basert meg på et feltarbeid i meg selv, i den forstand at jeg har vekket til live egne relevante erfaringer, både erfaringer jeg selv har gjort og relevante erfaringer andre har gjort - og som jeg har gjort til mine egne. Andre i denne sammenhengen kan være folk jeg kjenner og forfattere jeg refererer. Altså en form for feltarbeid i meg selv. Dette sikrer meg en nærhet til

⁹ For videre lesning anbefales Jens-Ivar Nergård sin bok DET SKJULTE NORD-NORGE (1994), kapittel 4-Narkissos på feltarbeid-.

¹⁰ Ordforbindelser der det samme utsagnet gjentas med forskjellige ord, for eksempel; gammel olding, ridende rytter, evig og alltid (Pedagogisk-psykologisk ordbok 1993)

feltet som ellers vil kunne være vanskelig å oppnå, samtidig har jeg i min nåværende livssituasjon også såpass distanse til feltet at jeg får syn på de store linjer og ikke blir hengende ved for mange detaljer. At en som forsker ikke klarer ”å se skogen for bare trær”, er et velkjent fenomen .

Alle de empiribildene og sitatene jeg presenterer i oppgaven er mine førstehåndserfaringer fra, og altså hentet ut fra, praksis. De situasjoner jeg beskriver har jeg tatt med tilbake til praksisfeltet og diskutert med personer som til daglig jobber med psykisk utviklingshemmede, både på 1.linjenivå (miljøarbeidere og mellomledere) og 2.linjenivå (habiliteringsteam). Eksempelene har også vært drøftet med andre personer som av ulike årsaker har kunnskap og meninger om feltet, venner, pårørende, bekjente, psykisk utviklingshemmede, kolleger og andre

Etter at jeg slutta som miljøarbeider i boliger til mennesker med psykisk utviklingshemming og starta som lærer på vernepleierutanninga (1995) ved Høgskolen i Harstad har jeg opprettholdt god kontakt med praksisfeltet ved at jeg blant annet veileder studenter i praksis, studenter som skal bli framtidige vernepleiere og dermed viktige personer i livet til mange mennesker, som av ulike grunner måtte ha behov for hjelp. En stor del av disse vil være mennesker med psykisk utviklingshemming. I tillegg er jeg hjelpeverge for fem personer med psykisk utviklingshemming. Herigjennom blir jeg regelmessig informert og delaktig i aktuelle problemstillinger som angår forholdet mellom hjelperen og den enkelte med en psykisk utviklingshemming. Jeg pleier jevnlig å besøke noen av de menneskene med en psykisk utviklingshemming jeg ble kjent med i min tid som miljøarbeider. Mange av mine nærmeste venner og nåværende og tidligere arbeidskollegaer jobber eller har erfaring fra omsorgsykker generelt, og psykisk utviklingshemmede spesielt. Slik har jeg klart å få tak på den argumentasjon som ligger til grunn for praksis.

Dette betyr at de eksemplene jeg bruker i oppgaven langt på veg gir et reelt bilde på deler av dagens praksis fra arbeidet med mennesker som har en psykisk utviklingshemming. Empiribildene er med andre ord virkelighetsnære og troverdige i praksisfeltet nettopp fordi de er hentet ut herifra, samtidig som de er tilbakeført som eksempler i andre deler av praksisområdet. Her har de blitt bekreftet i form av at hjelperne her kjenner seg selv eller andre igjen i eksemplene og har bidratt med egne eksempler og synspunkt.

Ved å gjøre prosjektet mitt på denne måten, er det ikke en balansert framstilling av feltet jeg bidrar med, fordi jeg konsekvent har valgt ut materiale som egner seg til å få fram spenningsforholdet mellom personal og bruker. Slik sett kan man som vitenskapshistorikeren Donna Haraway spørre om det ikke er en fare for at jeg tvinger forskningsobjektene inn i mine egne forestillinger (Rustad 1998:125), og dermed bedriver en form for maktovergrep (op.cit. 134). Svaret på dette spørsmålet finner hun i etikken. Etikken blir for Haraway en rettesnor i det vitenskapelige arbeidet, og hun peker på at det er konsekvensene av en teori som skal avgjøre hvorvidt den er holdbar eller ikke. Hun er blant annet opptatt av å produsere kunnskap som kan skape større rettferdighet, og unngå diskriminering (op.cit:144). Kunnskapen skal hjelpe oss til å se på nye måter og få øye på nye ting (Moser 1998:174).

Berg (1998:76-79) sier at det i følge Haraway er viktig for forskeren å innse sin begrensing, og at hun omtaler forskeren som det "beskjedne vitne". I dette ligger det at forskeren ikke påstår å ha funnet den hele og fulle sannhet, men som gjør tydelig at stedet han snakker fra både er skjevt, delvis og ett av mange mulige.

Når jeg i "empirikapitlet" mitt forteller historiene om Kai og Frank, presiserer jeg at dere nok vil lete forgjeves dersom dere forsøker å finne dem. Likevel lever de i nærmiljøene våre, ikke i skikkelse av to personer, men de kunne gjort det. Det betyr at alle de episodene dere finner beskrevet som hendelser i livene til Kai og Frank er enkeltepisoder hentet fra ulike menneskeskjebner jeg opp gjennom årene har fått kjennskap til i mine møter med og deltakelse i praksisfeltet. Hendelsene er bekreftet og nyansert i møter og diskusjoner med kollegaer og andre personer som har god og ulik kjennskap til og erfaring med praksisfeltet. Historiene er med andre ord sanne, men de tilhører ikke bare to menneskeskjebner, de er satt sammen av flere.

Jag har altså hentet ut kultur og kontekstsensitive deler av omsorgen slik jeg kjenner den og satt dem sammen i to sammenhengende fortellinger om to menneskeskjebner. Dermed er det ikke slik man kan få inntrykk av i empirikapitlet at personalet stort sett alltid gjør en dårlig jobb. Tvert i mot, personalet har ofte en iver og glød for jobben som er beundringsverdig. Det er ikke uvanlig at de stiller opp på fritiden sin for eksempelvis å gå i bursdag til en psykisk utviklingshemmet de tidligere jobba hos, eller at de på annen måte engasjerer seg utover det man kan forvente i jobben. Når det likevel er slik at det i denne oppgaven blir et noe ensidig negativt fokus på personalet, er dette fordi jeg har ønsket å få fram sider ved praksis som kan

virke undertrykkende. Disse negative sidene ved praksis framstår på grunn av min måte å framstille erfaringsbildene mine på, som to menneskeskjebner, i en noe fortettet form. Slik blir også jeg synlig som en slags "advokat" for de psykisk utviklingshemmede, der jeg ønsker å sette fingeren på den urett jeg har sett og til dels selv har vært en representant for via mine handlemåter i praksis. I min iver etter å gjøre bot for uretten, slipper jeg ikke til alternative synspunkter. Kanskje er dette en svakhet med oppgaven.

Dette perspektivet "å ta de svakes parti" forteller ikke bare hvem sine opplevelser jeg ønsker å ta hensyn til, det forplikter meg som forsker til å stadig utfordre meg selv og spørre om det jeg gjør bygger på respekt, solidaritet, likeverd og medmenneskelighet som er grunnpilarer i vernepleierens yrkesetiske retningslinjer. Lillestø (1998:237-238) er av den formening at å ta parti med de svake bør være en grunnleggende etisk verdi i all samfunnsforskning og at dette moralske prinsippet om ansvaret for de svake kan brukes til å trekke en grense mellom ansvarlig maktutøvelse og den som er uansvarlig. Denne solidaritetstanken med de svake innebærer blant annet å plassere ansvaret for den underlegnes underlegenhet og dette kan vi gjøre ved å rette blikket mot de menneskeskaptene samfunnsbetingelsene vi lever under. Den frihet jeg da tar meg som forsker er å være troløs overfor ovenfor rådende ideologier og kunnskap. "Friheten ligger i å velge side, å ta parti" (op.cit:238).

Som jeg etter hvert vil vise, er synet på og forståelsen av mennesker med en psykisk utviklingshemming radikalt endret over et relativt kort tidsrom. I dagens omsorgsform blir de tilskrevet et menneskeverd som likeverdig med alle andre. Det vil si; det er den offentlige ideologi som har endret seg, og det er ikke nødvendigvis noen sammenheng mellom dominerende offentlig ideologi og folks opplevelser i hverdagen (Petersen 1996). Folk flest trenger ikke å finne at det er samsvar mellom dominerende ideologi og det de selv opplever. Derfor mener jeg det er en styrke for mitt prosjekt at jeg har såpass nært kjennskap til praksis. Ved at jeg har vært en del av den praksis jeg beskriver er jeg i stand til å hente fram det levde liv fra de deler av praksis jeg kjenner til. I samsvar med dette er det jeg argumenterer for en tilnærming som vektlegger det "relasjonelle perspektiv". Heri er det viktig å selv ha praktisert i de senere beskrevne relasjoner, fordi jeg slik bedre vil kjenne, forstå og beskrive disse personene. Dette er for så vidt også en kritikk av kildematerialet mitt i historiekapitlet, fordi de historieskriverne jeg har benyttet meg av, med unntak av Østrem (1983), ikke eksplisitt peker på dette forholdet, at historien om mennesker med en psykisk utviklingshemming bare er historien om den dominerende ideologis forståelse og behandling av mennesker med en

psykisk utviklingshemming. Med i all hovedsak bare offentlige dokumenter som kildegrunnlag, ignorerer historieskriverne i stor grad den folkelige forståelse av psykisk utviklingshemming. På den måten har de oversett de avgjørende betingelsene som har vært og er til stede i relasjonen mellom mennesker med og uten slik funksjonshemming (Sundet 1997: 79).

2. OMSORGHISTORIKK

Den 01.01.1991 ble altså omsorgen for mennesker med en psykisk utviklingshemming reformert. Fra å være regulert av særlover og segregert i spesielle institusjoner var målene med reformen å avvikle denne omsorgsformen som av mange ble oppfattet som uverdigg fordi den blant annet gav liten mulighet for den enkelte til å påvirke egen livssituasjon og ta medansvar for eget liv. Mennesker med en psykisk utviklingshemming mottar nå tjenester fra det offentlige via de samme kanaler og det samme lovverk som gjelder for folk flest. Boligene skal ligge blant andre boliger i lokalsamfunnene, og omsorgsformen skal være en behovtilpasset service i en normalisert tilværelse (NOU 1985:34, St.meld.nr.67 1986-87, St.meld.nr.47 1989-90, Syse 1992:53-63, Rustad 1999).

Reaksjoner

I dag, ca.11 år etter HVPU-reformen¹¹, opplever jeg folk som forlater kafeen de er i dersom det kommer "åndssvake" inn. Når mennesker med en psykisk utviklingshemming flytter inn i nabolaget til folk flest, så "murrer" det inne i husene fordi tomteprisene synker og eiendommene blir mindre verdt. Avisene skriver med jevne mellomrom om mennesker med psykisk utviklingshemming som begår seksuelle overgrep mot barn, eller som på annen måte truer den vanlige samfunnsborger (VG 05.05.1999, 08.09.1996, 18.05.2001, Dagbladet 07.08.2000, 06.02.1996).

Innen skoleverket møtte jeg for ikke lenge siden en lærer som ikke kunne;

.. fatte hva disse "grønnsakene" hadde der å gjøre. Ikke kan de lære noe og de forstyrrer og ødelegger undervisningen. De passer ikke inn i skolen sitt system, og det er bortkastede penger å satse på dem! Bruk heller pengene på de flinke!

Konsekvenser

I avisene hender det også at man kan lese om "HVPU- klienter" som er blitt ensomme etter at de flyttet ut av institusjon. I avisa Nordlys 1. september 2000 står det på første side: **Fredrik**

¹¹ Å bruke begrepet HVPU- reformen er egentlig villedende fordi det handler om en avvikling av en uverdigg omsorgsform rettet mot psykisk utviklingshemmede. En omsorgsform den norske stat ikke ville være bekjent med, og ikke om en reformering. Slik sett er "avviklingen av HVPU " et bedre begrep å bruke.

(25) ble voldelig av ensomhet, underoverskrift: HVPU- reformen skulle integrere. I forlengelsen av denne hadde Nordnytt et innslag der en reporter intervjuer ei dame som tidligere hadde bodd på en sentralinstitusjon, men som nå bodde i egen leilighet blant folk flest. I Nordlys var det andre som hadde uttalt seg på vegne av gutten, men her skulle vi få høre hvor "landet lå" av ei med førstehånds kunnskap om emnet, ei psykisk utviklingshemma dame. På tross av Nordnyttreporterens iherdige forsøk på å få henne til å si at hun følte seg ensom og at hun trivdes bedre inne på institusjonen hvor hun hadde levd store deler av livet sitt var damen helt klar i talen; *Hun hadde det bra nå, og ville ikke tilbake til noen institusjon.*

La oss nå se litt på historia til disse menneskene, kanskje den kan hjelpe oss å forstå noen av de reaksjonene jeg har referert ovenfor.

2.1. Omsorg i hedensk tid

Knut Østrem har i sin hovedfagsoppgave "Av Trælsætt" fra 1983 beskrevet historia om ideologi og praksis overfor psykisk utviklingshemmede. Han presenterer her en idéhistorisk skisse av hvordan åndssvake ble betraktet – og behandlet – her i landet fra tidlig mellomalder og fram til begynnelsen av 1900-tallet. Bedømt ut fra enkelte av kapitteloverskriftene, er dette en heller trist historie: "Då Træl var heidning", "Træl blir katolikk", "Træl blir luthersk reformert djevel" og "Kvifor alt gjekk galt" (Syse 1995:62).

Han starter sin historiefortelling med å ta oss tilbake til nordisk før- kristen tid. Her var det ætte samfunnet som dominerte, og det var viktig å ha gudene på sin side fordi man da kunne sikre seg rikdom og materiell framgang, seier i kamp og ikke minst, ei sterk ætt. For å blidgjøre gudene og sikre seg tilgang til disse godene utførte man ved spesielle anledninger blot, dvs. man gav en offergave til gudene. Ellers var Gudene som folk flest med sine feil og mangler, de sloss, de kranglet, de sov, de spiste, de elsket, osv. Gudene påla ikke menneskene moralske plikter, de hadde nok med sin egen moral.

Når moralen ikke var gitt av gudene, ble menneskeverdet, eller verdien av det enkelte menneske, opp til menneskene selv å bestemme. Dermed ble det i enkelte tilfeller moralskt å slå i hel: "Til og med smågutter slo skjeggøksa i skallen på leikekameraten og fekk skryt for det heime. Han var eit karsemne" (Østrem 1983:9).

For å få skryt for det heime måtte ikke denne lekekameraten være i familie. Innenfor familien, eller ætta, slo man ikke i hel. Solidariteten innen ætta blei sett på som så viktig at dersom man tok livet av noen innen ætta kunne man bli fritatt for straff, fordi dette nærmest blei å betrakte som å lemleste seg selv og derfor et sikkert tegn på galskap (op.cit).

Han (Østrem 1983) forteller videre at den Tyske forskeren Uhlborn som i 1895 gjorde en undersøkelse av de religiøse og moralske forholdene i den klassiske verden før Kristus, konkluderer kort og konsist: En verden uten kjærlighet. Østrem nyanserer denne framstillingen ved å skille mellom forholdene innenfor ætta og utenfor, og hevder at innenfor var det menneskekjærligheten som rådde fordi her var man solidarisk, hjelpsom og etterstrebet å leve i fred og harmoni. Alt dette for å holde ætta sterk. Det er i dette perspektivet vi må forstå barneutbæring. ”Menneskematerialet i ætta må sikrast, det dårlige materialet må fjernast. Men like viktig er det reint materielle aspekt. Det er rett og slett ikkje mat nok til alle” (op.cit.:10).

Svake individ måtte ofres til hele slekta sitt beste. Personer som ikke kunne gjøre nytte for seg på åker, i fjøs eller i strid ville i så måte ofres først. Dette har ingenting med manglende kjærlighet å gjøre fordi harde livsvilkår og små ressurser gjorde det vanskelig å ta vare på barn med store funksjonshemminger (op.cit).

Mennesker med store fysiske avvik blir betraktet som mindreverdige, og man spekulerer i hvorvidt de er mennesker idet hele tatt. Ofte blir de beskrevet med dyriske trekk (op.cit.:12-13). De oppleves som en trussel mot og en byrde for samfunnet. I sin ytterste konsekvens fører dette til at man i datiden ser seg nødt til å beskytte seg mot disse menneskene. I enkelte tilfeller tar man livet av dem.

2.2. Kristendommens inntog

Med kristendommen (katolisismen) ble handlingens moral underlagt et regelverk.

Dette perspektivet, at dei kyrkjelege lover styrer moralen må ein også ha når det gjeld å finne eit menneskesyn og eit grunnlag for omsorgstiltak. Vektlegginga på fattigomsorg, almisser og kjærleiksgjeringar hører med til dei nye lovbod. Det er ein del av regelverket som fører til straff dersom dei vert forsømte, men også til personleg vinning dersom dei vert etterlevde. Gode gjeringar fører til større godhug hos Gud. Difor løner det seg å å følge reglane, dei skaffar syndsforlating. Kjærleiksbodet i kristendomen når ikkje fram, tankar om likeverd og menneskeverd får ikkje fotfeste. Tvert i mot, for si

sæls skuld er det ein føremon å ha fattige, hjelpelause, mottakarar av almissetmular. Di fleire hjelpelause, di større sjanse til syndsforlating for allehånde misgjerningar (Østrem 1983:28).

Denne almissetankegangen innen kirken kan fort lede oss over i et spor der vi ”gode menn” trenger fattige for å kunne kjøpe oss frelse. Almisse har således ingenting med nestekjærlighet å gjøre. Kjærligheten gir man til Gud og andre ”gode menn”, fattigfolket må nøye seg med nådesmuler (op.cit).

Kristningen av landet ser med andre ord ikke ut til å bringe med seg noen forbedring av livet til Trel. Tvert imot, kan det virke som om det gikk fra vondt til verre. Reformatoren Luther gir under en av sine mange festtaler klart uttrykk for hvordan man burde behandle funksjonshemmede:

For åtte år siden var det ein gut i Dessau som eg, Martinius Luther, såg og kjempa med. Han var tolv år gamal, hadde fullgode evner når det gjaldt syn og andre sansar, slik at ein skulle tru han var eit normalt barn. Men han gjorde ikkje anna enn å proppe mat i seg, som fine bønder eller treskarar. Han åt, renska og griste seg til, og om nokon ga seg i kast med han, skreik han. Skjedde det eit uhell i huset, lo han, men gjekk det vel, gret han.

Då sa eg til fyrsten av Anhalt: Dersom eg var fyrste, skulle eg ta dette barnet til Moldau som flyt i nærleiken av Dessau, og drukne han der.

Luther ble spurt hvorfor han hadde gitt dette rådet, og svarte:

Jau, eg er sikker på at slike byttinger berre er massa carnis, ein klump kjøt utan sjel. For djevelen har makt til å forderve menneske som har både forstand og sjel, og besette dei. Djevelen har bustad i slike byttingar på den stad der sjela skulle sitte (op.cit :58).

Luther var overbevist om at disse menneskene var kjøtt utan sjel. De var såkalte ”byttinger”. Djevelen hadde like etter fødselen hentet det egentlige barnet og lagt sitt eget på barnets plass. Mange ritualer rundt fødselen skulle hindre en slik bytting, men dersom byttingen først var skjedd skulle man mishandle barnet på det groveste slik at de egentlige foreldrene fikk sympati for barnet og kom og hentet det tilbake. Mishandlingen gikk ut på å sulteføre barnet, spytte på utysket, late som man ville fyre opp i grua med det, slå det, koste det ut av stua med sopelimen sammen med resten av søpla osv. Ofte døde barnet av mishandlingen (op.cit:68)

Det oppstår en tett kobling mellom det å få en funksjonshemmet unge og guds straffedom. Foreldrene straffes for egne eller fedrenes synder.

Munkevesenet bredte seg etter hvert utover Europa og kom også til Norge.

En av de mest kjente grunnleggerne av en klosterorden var Frans av Asissi som grunnla Fransiskanerordenen. På grunnlag av Kristus sine ord: ” det dere gjør mot en av disse minste har dere også gjort mot meg”, viet han sin liv til disse ”minste” medmenneskene. Noen av klostrene begynte etter hvert å ta seg av syke og svake mennesker som av ulike grunner ikke klarte å ta vare på seg selv. En del av disse gårdene fikk navn som hospital eller hospits (Østrem 1983).

2.3. Vitenskapens inntog

Når likbålene etter hekseprosessene dør ut på slutten av 1700-tallet er det fordi kirken anser krigen mot Satan som vunnet, etter 200 år.. Kirken hadde kjempet med alle de midler, og spesialkonstruerte vitenskapelige instrumenter den hadde til rådighet for å drive djevelen ut av menneskene og ut av Europa. Kirkens krav om tilværelsens gudgitte lovmessighet, der all makt var hos gud i himmelen og forvaltet på jorden av presteskapet var en gang for alle slått fast. Kirken kunne lene seg tilbake i trygg forvissning om at den i uoverskuelig framtid ville være umulig å ikke bli tatt på alvor når lover og regler i det europeiske samfunn skulle utformes og håndheves. Denne store angsten mot tap av makt, kontroll og lovmessighet trakk seg tilbake hos kirkens folk (Bjørneboe 1978). Kirken blir romsligere og mer moderne i sin verdensanskuelse etter hvert som den naturvitenskapelige forskning stadig avslører mer av naturens hemmeligheter, og klarer å utnytte dette til menneskehetens fordel. Gamle myter som at jorden er sentrum i universet, at sola går i bane rundt jorda, at jorda er flat, med flere oppgis til fordel for et mer moderne og vitenskapelig syn på naturen.

I fremveksten av de moderne og klassifiserende naturvitenskapene finner vi også psykiatrien. De ulike sinnslidelsene ble gruppert etter sykdommens framtredelesform, og den første som i sin psykiatriske sykdomslære innførte et klart begrepsmessig skille mellom sinnssykdom og åndssvakhet var den Franske legen Jean Esquirol, 1838 (Johnsen 1998, Østrem 1983).

Det faglige synet om at tilstanden åndssvakhet måtte sees som klart atskilt fra ulike former for sinnssykdom, fikk for alvor fotfeste i Europa i andre halvdel av 1800-tallet. Medisinen var da i sterk utvikling. Det hersket innen medisinen og andre fag en behandlingsoptimisme, også når det gjaldt mulighetene for behandling av uønskede psykiske tilstander og karaktertrekk. De første anstalter som ble bygd i Europa, var av denne grunn ”helbredelsesanstalter”, dette gjaldt så vel sinnssyke som åndssvakeanstalter (Johnsen 1998, Østrem 1983).

Medisinsk fagpersonell fant etter hvert ut at tilstanden primær idiot var det ingenting å gjøre med. Disse ble derfor henvist til ulike typer institusjoner for pleie og oppbevaring (Syse 1995, Østrem 1983).

Samtidig med dette pessimistiske synet på utviklingsmulighetene til de dårligst fungerende åndssvake, ble det også bygd ut undervisningstilbud til de bedrefungerende åndssvake. Disse pedagogiske tilbudene til såkalte "abnorme barn", avgrenset til blinde, døve og åndssvake barn, ble lovregulert gjennom den såkalte abnormskoleloven av 1881 (Johnsen 1998).

Utviklingen av spesielle skoletilbud - i samtiden kalt "Idiotinstitutter" og "Åndssvakeskoler" hadde imidlertid ikke bare som formål å gi psykisk utviklingshemmede en særskilt tilpasset undervisning. De fungerte like mye som et alternativt plasseringssted for elever som myndighetene ikke ønsket i det normale skolesamfunnet (Johnsen 1998, Syse 1995, Østrem 1983), og det er viktig å være klar over at en stor gruppe av mennesker med psykisk utviklingshemming ikke ble fanget opp av denne "abnormskoleloven" og dermed falt utenfor det offentliges ansvar når det gjaldt opplæring (op.cit.). Dette var for å holde oss innenfor datidens terminologi "de ikke dannelsesdyktige", eller "høygradige åndssvake". Mange av disse var nok å finne i kalvebingene rundt om i Norges land (Østrem 1983).

Fra midten av 1800-tallet og et godt stykke inn i det neste århundre overtar medisinen og den naturvitenskapelige forskningen mer og mer som sannhetsvitner også når det gjelder synet på "åndssvake" (Kirkebæk 1993), som var datidens betegnelse på mennesker med psykisk utviklingshemming. Det var på denne tiden at Darwin¹² utviklet sine teorier om tilværelseskampens betydning for befolkningskvaliteten. Hans poengtering av at parringsvalget var et kvalitetsvalg fikk han til å påpeke ulempene ved sivilisasjonens begynnende humanitet ovenfor de svake. Hva ville skje med befolkningskvaliteten, når siviliserte folkeslag stanset utryddelsesprosessen av gale, krøplinger og syke? På sikt ville dette gjøre menneskeheten svakere fordi disse svake får mulighet til å sette barn inn i verden.

¹² Charles Robert Darwin (1809-1882) Engelsk, konstruerte ideen om at all utvikling foregår ved hjelp av naturlig seleksjon. Den som er best tilpasset til det miljø han lever i, vil overleve. "Survival of the fittest" er et begrep som ofte brukes for å illustrere Darwin sin lære om naturens utvikling (Pedagogisk psykologisk ordbok 1993).

Dilemmaet mellom å bevare det fremskritt i moral, som sivilisasjonens behandling av de "svake" bød på, og å hindre det siviliserte samfunnet sin undergang ved fortsatt produksjon av "svake" står sentralt i Darwin sin tenking (Kirkebæk 1993:15).

Denne ideen om en stadig fremadskridende foredling av mennesket brer seg også over til et syn på samfunnet. Det at samfunnet utvikles etter samme mønster som den biologiske utvikling ble betydningsfull når man skulle finne ut av hvem som kunne hemme progresjonen. Begrepet "degenerering" blir brukt i denne forbindelse som en alminnelig betegnelse på det avvikende, primitive og abnorme mennesket. Mentalt syke ble oppfattet som degenerert og dermed oppfattet som årsaken til økt degenerasjon. Det beste man kunne gjøre var å identifisere og isolere dem. Degenerasjon ble tolket som det motsatte av fremskritt og alle former for avvik, både kroppslige, utviklingsmessige og adferdsmessige ble tolket som potensielt farlige. Forholdet mellom parringsvalg og kvalitet på avkommet var mye i fokus og en egen bevegelse -Eugenikkbevegelsen- ble startet med det mål for øye å finne dårlige arvebærere og hindre deres formering (Kirkebæk 1993, Østrem 1983).

I følge Kirkebæk (1993) var det en utbredt oppfatning av "åndssvakhet" på slutten av 1800-tallet om at det kunne betraktes som et tilbakeslag til et mer primitivt stadium av den menneskelige utviklingen. De kom til verden med en utvikling som var stanset opp på et for tidlig trinn i fosterutviklingen. En ide som fikk gehør i større kretser var at individets utvikling i fostertilstanden gikk gjennom hele slektens utviklingshistorie. I forhold til "åndssvake" betydde dette, at "hvis fosterutviklingen av en eller annen grunn ble stanset på et for tidlig tidspunkt, kunne mennesket bli født med primitive dyriske trekk og instinkter" (op.cit:17).

Denne ideen om at de "åndssvake" egentlig var et primitivt vesen på lik linje med dyrene gjør at det blir en kobling mellom "åndssvakhet" og mangel på moral. Man begynner å snakke om "moralsk åndssvakhet" (op.cit). Når dyr ikke hadde moral, hvordan kunne da "åndssvake" ha det?

Det er med andre ord arven og betydningen den ble tillagt som er det sentrale. "Åndssvake" og andre avvikere ble oppfattet som farlige for vår rase sine fremskritt og sunne utvikling. Degenerering er i denne sammenheng et viktig stikkord, og det blir mye diskutert hvordan man kan forhindre at mennesket og samfunnet sykner hen. Sunnhetsbevegelsen blir svaret for

mange. Bevegelsen var opptatt av ideen om holde samfunnet sunt og friskt. Forebygging og beskyttelse mot "sykdomsfremkallende" faktorer var en viktig oppgave for bevegelsen. Denne forebyggingen hadde hele befolkningen som sitt anliggende og var rettet mot de kommende generasjoner. Behandlingen av "åndssvakhet" ble derfor til forebygging av "åndssvakhet". Målet var å hindre reproduksjon hos dårlige arvebærere. Dermed blir det farlig å la de åndssvake gå fritt. Høgststående medlemmer av samfunnet som leger, jurister og andre embetsmenn var bekymret over at naturen i et sivilisert samfunn ble avskåret fra å utrydde udyktige og degenererte avkom. Hele den samfunnsmessige progresjon ville bli forsinket og avsporet. Arv ble betraktet som den viktigste årsak til "åndssvakhet" og "åndssvake" var individer med en primitiv atferd og få eller ingen utviklingsmuligheter (op.cit:14-21).

Slik hadde man fått vitenskapelig belegg for å bygge anstalter der åndssvake skulle bo, og slik kunne samfunnet beskytte seg mot de moralsk fordervede, farlige og til dels latterlige "åndssvake".

Dette tankegodset var det som møtte mennesker med psykisk utviklingshemming i overgangen mellom 18- og 1900-tallet, og opp mot midten av 1900 tallet. Selv om det politiske Norge muligens var noe perifer i forhold til Europa når det gjaldt disse diskusjonene er det et faktum at sentralinstitusjonene i Norge som ble bygget på 1950-tallet alle ble bygget i landlige omgivelser og utenfor allfarveg for folk flest. Fra mitt eget virke på Trastad gård vet jeg at flere av de kvinnelige klientene som var seksuelt aktive, også var sterilisert. Andre igjen, la vi ut p-piller til, sammen med den andre medisinen.

2.4. Nye tider

Etter 2.verdenskrig går staten mer eller mindre frivillig inn og tar ansvar for den omsorgen som gis til "åndssvake" og det satses på institusjoner der disse "åndssvake" skulle bo.

I første halvdel av 1950-årene ser velgjørende kristne organisasjoner etter hvert sin besøkestid og begynner med støtte i fra staten å bygge opp store institusjoner for "åndssvake", som fremdeles var terminologien på 1950 og -60 tallet i Norge. Det opprettes et eget helsevern for psykisk utviklingshemmede (HVPU), og man bygger institusjoner der "de åndssvake" skal bo. Reglene for det fylkeskommunale HVPU nedfelles etter hvert i et eget forskriftsverk som hjemles i sykehusloven. I løpet av 1950 og -60- tallet dobles og mangedobles kapasiteten på disse institusjonene. Oppgaven til disse institusjonene var i første

rekke å tilby pleie, stell og aktivisering. De "åndssvake" ble fremdeles betegnet som ikke opplæringsdyktige, og først ved integreringsloven av 1975 ble alle barn sikret rett til grunnskoleopplæring (Johansen 1996, Syse 1995).

Fra rundt midten av 1960- tallet vokste fram en gryende skepsis til denne sengetellingen i institusjonsomsorgen, og det ble satt fokus på innholdet i hverdagen. Ord som menneskeverd, normalisering, integrering, sosialisering og livskvalitet begynte etter hvert å få gjennomslagskraft (Syse 1995:81-86).

Rustad (1999) sier at "offentlig omsorgsstrategi overfor funksjonshemmede var fram til 1967 knyttet til opptrening av personlig kompetanse som grunnlag for sosial tilpasning", og at "dette viste seg å være en feilslått strategi, da få eller ingen av gruppen maktet å skaffe seg slik individuell "normalkompetanse". Dermed maktet de heller ikke en sosial tilpasning til normalt samfunnsliv" (:29). På denne tiden er det også at den gamle betegnelsen åndssvak skiftes ut med begrepet psykisk utviklingshemmet og de blir tatt inn i varmen ved å komme inn under begrepet funksjonshemmet. Dermed var også den gamle medisinske merkelappen om at de var uhelbredelig syke gjort til skamme (op.cit:21).

Et sentralt offentlig dokument som er styrende for den omsorg som i dag ytes for mennesker med en psykisk utviklingshemming er NOU 1985:34, "Levekår for psykisk utviklingshemmede". Her står det: "Vi forutsetter at det i det norske folk er en bred enighet om at alle mennesker har samme menneskeverd, og at samfunnet utgjør et fellesskap for alle" (NOU 1985:34:14).

Rustad (1999) sier dette slik:

Sentralt både i levekårsforskninga og i avviklinga av institusjonsomsorgen for psykisk utviklingshemmede (Hvpu-reformen) er ideen om at voksne mennesker har behov for et hjem og et anstendig sted å bo. Gjennom forskning har synet på avvik endret seg. Ny kunnskap om personer med en psykisk utviklingshemming sier at de er mennesker med utviklingsmuligheter, med samme behov og ønsker som andre. Denne nye kunnskapen har ført til en endring i ideologien fra pasient til medborger (Rustad 1999:24).

Stortingsmelding nr 47, 1989-90 påpeker i denne forbindelse at personalets kunnskaper, holdninger og væremåte i stor grad vil avgjøre i hvilken grad den enkelte har mulighet til å utvikle sitt potensial og påvirke sin egen livssituasjon.

Den 1. Januar 1991 ble institusjonsomsorgen, eller særomsorgen for mennesker med en psykisk utviklingshemming formelt avviklet med en avviklingsperiode på 5 år.

2.5. Oppsummering og konklusjon

Ved innføringen av kristendommen blir det etter hvert viktig å få fram hva som skiller menneskene skapt i guds bilde fra dyrene. "Vankloke" blir nedvurderte som medmennesker ut i fra en stadig sterkere dyrking av intelligens. Denne dyrkingen av intelligensen gjør at "vankloke" blir sett ned på, og mange prøver nok å skjule dem fra offentligheten. I beste fall blir de betraktet som syke mennesker som blir tatt hånd om av munkene. I verste fall blir de mishandlet til døde.

Midt på 1800-tallet slår både den medisinske og pedagogiske optimisme gjennom. Medisinerne begynner med stor optimisme å skulle behandle åndssvake for å gjøre dem friske. Etter hvert som man ser at dette ikke er mulig, starter debatten om gener og arvelære. Som i hedningtiden oppstår det igjen frykt for degenerering av menneskeheten, og igjen foreslår man isolering og avliving som aktuelle virkemidler. Den vanligste omsorgsformen blir isolasjon og oppbevaring for å hindre at denne tilstanden brer seg i samfunnet.

Andre har opp gjennom historia alltid ment noe om psykisk utviklingshemmede ut i fra ytre attributter. Prest, lege og andre har på grunnlag av ytre attributter som utseende og oppførsel forbeholdt seg retten til å vurdere det indre livet hos mennesker med en psykisk utviklingshemming. Denne tilnærmingen har sjelden ført til noe godt for de det gjelder og vår kulturhistorie er full av eksempler på myter og fordommer knyttet til det å ha en psykisk utviklingshemming. Mennesker med en psykisk utviklingshemming har tidvis blitt oppfattet som provoserende, skremmende, ekle eller fryktingytende. På den annen side kan det også se ut som om de til en viss grad har blitt oppfattet som latterlige og stakkarslige, noen vi kunne synes synd på og ha medlidenhet med.

Tilstanden har blitt betegnet som nedarvet og uheldelig, sett på som resultat av synd og vurdert som en trussel mot og en byrde for samfunnet. Det har blitt stilt spørsmål med om de

var ordentlige mennesker. I vår behandling av dem har vi fordømt dem, vi har sperra dem inne og usynliggjort dem.

Det er først i de siste par ti- årene fram til i dag at de sees på som personer i utvikling, med samme rettigheter og krav som alle andre medlemmer i samfunnet.

På bakgrunn av det jeg har skrevet så langt er det mulig å sette opp to modeller som fanger opp noe av det jeg har prøvd å formidle i dette kapitlet.

Fig. 2 En omsorgsmodell

	Åpen	Lukket
Privat	1	2
Offentlig	4	3

Utviklingen av omsorgen i Norge har i grove trekk foregått via rutene 1, 2, 3 og til dagens som er rute 4. I vikingtiden (rute 1) var det en privatisert omsorg der svake individer til syvende og sist ble overlatt til den lokale høvdingens forgodtbefinnende. Etter hvert som kristendommen med munkevesenet, og tidlig på 1900 tallet i Norge, veldedige organisasjoner og stiftelser fikk innpass, kom omsorgen over i en privat men institusjonalisert form. Det vil si at mennesker med store funksjonshemminger kom på pleiehjem i privat regi (Rute 2). Rundt 1950 kom staten på banen og overtok etter hvert finansieringen og driften av disse private institusjonene. Driften ble hjemlet i et eget lovverk (Rute 3). Pr.1.januar 1991 er institusjonsomsorgen for mennesker med en psykisk utviklingshemming avviklet og omsorgen er hjemlet i det lovverk som gjelder for folk flest her i landet (Rute 4).

I et forsøk på å komme fram til et perspektiv og en anvendbar tilnæringsmåte i studiet av hverdagslivet til enkeltpersoner med en psykisk utviklingshemming sier Marit Sundet (1997) at "bildet av skjulte og åpne arenaer er et tankeskjema som er nyttig og interessant for å forstå meningsdannelsen i et samfunn" (:85). Ved å legge sitatet oppå dette kapitlet som også handler om de verdier som har vært rådende i synet på utviklingshemmede oppetter historia får jeg fram følgende modell.

Fig. 3 Verdimodell

	Bevisst	Ubevisst
Åpen	1	2
Lukket	3	4

Enhver praktiserende omsorgshandling uansett hvilken rute i modellen over vi måtte befinne oss i, vil kunne føres tilbake til et sett av verdier som ligger bak handlingen. Noen av disse verdiene vil vi være bevisste, mens andre ligger i den ubevisste del av hjernen vår. Enkelte verdier kan vi være åpne på, mens andre igjen holder vi for oss selv.

I rute nummer 1 finner vi de verdier og holdninger vi drar med oss i møte med andre mennesker som vi er bevisste på og gjerne prater om. Her finner vi utsagn som: *Jeg liker å hjelpe mennesker.*

I rute nummer 2 finner vi de verdier som vi gjerne kunne vært åpne på, men som ikke er synlige for oss. Her kan eksemplet være: *Det at jeg liker å hjelpe andre mennesker kan skyldes at det gjør meg godt å gjøre gode ting mot andre. Da får jeg en bekreftelse på at jeg er viktig.*

I rute nummer 3 finner vi de verdier som vi vet om, men som vi av ulike grunner ønsker å holde for oss selv. Eksempler på dette kan være: *Egentlig synes jeg Per er ekkel fordi han sikler slik, og dessuten følger han meg med blikket uansett hvor jeg er i rommet. Det gir meg gåsehud.*

I rute nummer 4 finner de verdier som vi ikke er klar over, og som vi i tillegg ikke ville tatt fram dersom vi visste om dem. Eksempel på tankegods på dette nivået kan være: *Egentlig er ikke dette ordentlige mennesker, de er en slags blanding av menneske og dyr.*

Det er med andre ord i rute 3 og 4 vi finner de uuttalte verdier som ligger til grunn for det vi gjør. Dette er også kunnskap vi tar opp i oss via den kulturen vi lever i og er ikke nødvendigvis sann kunnskap, men det er kunnskap som er sann i akkurat denne delen av verden. Grunnlaget for denne kunnskapen kan basere seg like mye på myter og overtro som reell kunnskap om et fenomen. Denne ureflekterte og til dels ubevisste kunnskapen man tar opp i seg via den kulturen man er en del av kan også kalles for taus kunnskap (Edwardsen 1997b:55-62). Mitt generelle inntrykk er som nevnt at mye av den offentlige debatten omkring mennesker med en psykisk utviklingshemming foregår i rute 1, og uten å ta hensyn

til at rute 3 og 4 finnes. Dermed plasserer man debatten på et nivå som ikke tar opp i seg det faktum at alle mennesker har indre forestillingsbilder som er styrende for hvordan vi forstår og tolker utsagn i rute 1. Disse forestillingene om verden fungerer som et filter foran øynene våre og er avgjørende for hvordan vi forstår verden. Filteret er de begrepene vi har tatt opp i oss via den kulturen vi er en del av, og det er de begrepene vi har til rådighet som blir bestemmende for hvordan vi forstår og fortolker de fenomener vi møter i verden (Edwardsen 1997b, Nergård 1994). De framstillinger jeg refererte til helt i starten av dette kapitlet, for eksempel at psykisk utviklingshemmede er upopulære å få som naboer fordi verdien på husene i nabolaget synker kan framstå som rasjonaliseringer av et tankegods med røtter fra vår tidligere kulturhistorie. Et tankegods også dagens hjelpere vil ha med seg i møtet med den psykisk utviklingshemmede.

3. PSYKISK UTVIKLINGSHEMMING

3.1. ... som diagnostisk begrep

Verdens helseorganisasjon (WHO) har definert psykisk utviklingshemming slik:

En tilstand med forhindret eller ufullstendig utvikling av forstand, særlig karakterisert ved nedsatt intelligens av en slik natur eller grad at det er behov for behandling, spesiell service eller trening (i Syse 1995:95).

Et av flere vanlige diagnostiske kriterier¹³ på ”psykisk utviklingshemming” er at de har en måte å fungere intellektuelt på som ligger under det normale. Dette betyr at intelligensskåren må ligge minst to standardavvik under det normale for aldersgruppen. Det vil si en IQ på ca. 70 eller lavere. Mange fagfolk ønsker å inkludere ”forstyrrelse av sosial tilpasning” som et kriterium på psykisk utviklingshemming, men her hersker det en del uenighet fordi ”sosial tilpasning ikke er klart definert og målbar”. En annen innsigelse er at korrelasjonen mellom intelligensskåre og sosial tilpasning varierer så mye mellom de forskjellige undersøkelsene at det blir stor variasjon i forekomsten av psykisk utviklingshemming (Smith 1996:187-188).

I Gjærum/ Ellertsen (1996) sies det at psykisk utviklingshemming brukes om personer som har en betydelig svikt i kognitive funksjoner.

Kognitive funksjoner er høyere mentale prosesser som oppmerksomhet, hukommelse (innkoding, lagring, gjenkjenning og gjenvinning), språk, informasjonsbearbeiding, ervervelse av kunnskap og erfaringer, problemløsning, tenkning og bedømming (op.cit.:127).

En svikt i de kognitive funksjoner innebærer altså at funksjoner som tenking, problemløsning, læring, hukommelse, persepsjon (bearbeiding av (ulike) sanseinntrykk i den hensikt å skape mening og forståelse) og språk er redusert i større eller mindre grad.

Gjærum/ Ellertsen (1996) innfører begrepet ”kognitiv kompetanse” for å tydeliggjøre hva som ligger til det å ha en kognitiv svikt.

Kognitiv kompetanse kan defineres som kapasitet til å bearbeide store mengder informasjon effektivt, og å programmere adferd som har fordelaktige

¹³ Ulike diagnostiske kriterier er nærmere beskrevet i for eksempel i Syse (1995), kapittel 4, eller i Smith (1996), kapittel 7.

atferdsmessige konsekvenser, både i øyeblikket og på sikt. Sentralt står evnen til å løse problemer gjennom å oppdage underliggende prinsipper (op.cit:126-127).

Denne tenkningen minner om kognitiv utviklingspsykologi¹⁴. En sentral person innenfor dette feltet er Jean Piaget og hans stadieteori¹⁵. Selv om mange av hans påstander etter hvert har blitt tilbakevist av både klinisk og eksperimentell forskning, regnes han fremdeles som en viktig teoretiker (Evans 1997). Når det gjelder mennesker med en psykisk utviklingshemming er det "ikke avklart om den kognitive utviklingen bare er forsinket, går langsommere enn ved normal funksjon (...), eller om det er faktiske avvik ved de kognitive funksjonene allerede tidlig i utviklingen" (Gjærum/Ellertsen 1996:127).

"Kylene sine undersøkelser tyder på at psykisk utviklingshemmede har samme utviklingssekvens, men at de utvikles langsommere og stopper i sin utvikling på et tidligere stadium" (op.cit:127). Spesielt er det en nedsatt evne til å generalisere kunnskap ut fra det spesielle, og dermed evnen til å bruke symboler som er typisk for psykisk utviklingshemmede mennesker (Kylene 1974). Det er særlig fire forhold ved selve hjerneskaden som blir betraktet som hemmende for videre utvikling (Melgård 2000, Gjærum/ Ellertsen 1996).

1. Oppmerksomhet og tempo.

Mennesker med en psykisk utviklingshemming lar seg lett distrahere, og de har vansker med å holde oppmerksomheten ved en oppgave over tid. De virker å være mindre nysgjerrig utforskende på miljøet omkring. De går ofte glipp av nødvendige detaljer i noe de ser eller hører, fordi informasjonsbearbeidningen går for langsomt. At man ikke får med seg nødvendige detaljer, kan føre til at det man ser eller hører, ikke blir meningsfylt. Dermed lar det seg heller ikke sortere eller kode.

2. Språk.

Personer som har en psykisk utviklingshemming har dårligere språkforståelse enn ordforrådet skal kunne tilsi. Dette kalles for et overflatespråk. Personen har lært seg

¹⁴ For en nærmere redegjørelse av begrepet så vil jeg vise til Kap. IX i Nilsen og Raheim (red.) (1997).

¹⁵ Ifølge Piaget foregår barns kognitive utvikling i stadier. Hvert stadium kjennetegnes ved en bestemt type logikk, som er "fornuftig" på egne premisser, men som er kvalitativt forskjellig fra voksen logikk. Rekkefølgen på de ulike stadiene er gitt, man må "gå gradene". Det høyere stadiet bygger på og inkorporerer det forrige (Evans 1997).

hvordan man holder en samtale i gang, men får ikke med seg det språklige innholdet i en samtale.

3. Tid.

Forstår ikke begreper som "i går", "i morgen", "om en uke" osv. Dette vil nødvendigvis skape mye utrygghet og misforståelser i dagens samfunn.

4. Orienteringsevne

Mange mennesker med en psykisk utviklingshemming vil ha problemer med å ha oversikt over et større geografisk område. Dette betyr at de ikke vil kunne orientere seg like godt utendørs som folk flest fordi de ikke har et indre bilde over området de beveger seg i. De vil dermed heller ikke kunne se for seg vegen de må gå for å komme fra a til å og eventuelle alternative ruter. De blir nødt til å orientere seg etter kjente landemerker ettervert som de går framover mot målet som for eksempel kan være en butikk, eller et busstopp.

3.1.1. ... og vanlige medisinske følgetilstander

To undersøkelser som ble utført uavhengig av hverandre viser at mange personer med en psykisk utviklingshemming også har tildels omfattende medisinske følgetilstander. Disse følgetilstandene opptrer oftest dersom årsaken til funksjonshemmingen skyldes en organisk hjerneskade. Vanlige medisinske følgetilstander kan være nevromotoriske skader som cerebral parese, bevissthetsforstyrrelser som epilepsi, nevrosensoriske forstyrrelser som syns- og hørselshemming, samt problemer med å sette sammen og tolke sanseintrykk. Mange med en psykisk utviklingshemming har også psykiske forstyrrelser eller atferdsavvik (Bygdnes 1998:20, Grunewald, 1992:40-41, Syse 1995:119-120, Gjørum/Ellertsen 1996:136).

Bygdnes (1998:20) presenterer i en tabell et oppsett over de vanligste medisinske følgetilstandene til mennesker med en psykisk utviklingshemming. Tallene fra Finnmark er hentet ut i fra en undersøkelse fra 1993 gjengitt i Syse (1995:333-334) og opplysningene fra Sverige er hentet fra Grunewald (1992:41).

Tabell 1: Oversikt over medisinske følgetilstander hos mennesker med en psykisk utviklingshemming i Finnmark og Sverige.

Medisinske følgetilstander	Finnmark	Sverige
Cerebral parese	10%	17%
Epilepsi	23%	29%
Synshemming	22%	9%
Hørselshemming	8%	8%
Psykiske problemer	10%	45-65% *
atferdsavvik	35%	-

*Adferdsavvik ble regnet som psykiske problemer i den svenske undersøkelsen

I en kommentar til tabellen viser Bygdnes (1998) til at det i en journalgjennomgang av 133 personer i Finnmarksundersøkelsen kom fram at 51 personer hadde ett tilleggshandicap, 45 personer hadde to, 21 hadde tre, 13 hadde fire og 3 hadde fem. Det var bare 44 personer som ikke hadde medisinske følgetilstander.

Cerebral Parese skyldes en skade på hjernen og kommer til syne som et motorisk handicap¹⁶. Hjerneskadene kan variere sterkt både i omfang og lokalisasjon, fra små finmotoriske symptomer som vil kunne oppfattes som motorisk klossethet til store og omfattende bevegelsesproblemer der personen mangler kontroll over de fleste motoriske funksjoner (Gjærum/Ellertsen 1996:107-111, Smith 1996:192). Det er etter hvert blitt allment akseptert at det er et nært samspill mellom hjernens utvikling og den kroppslige aktiviteten til et barn. Dersom kroppen lever sitt eget liv mer eller mindre uavhengig av de signalene man sender fra hjernen så vil dette kunne føre til lærevansker. Gjærum/Ellertsen (1996:117-118) nevner flere eksempler på hva som kan være problematisk dersom man har en cerebral parese. Konsentrasjonsvansker, lett distraheret, fort slitne, rom og retningsforstyrrelser, emosjonelle problemer er noen av flere områder hun peker på. I en svensk undersøkelse fra 1984 kommer det fram at 7 av 10 personer som hadde en psykisk utviklingshemming og i tillegg hadde et

¹⁶ "Handikap" er etymologisk ikke-diskriminerende uttrykk hentet fra idrett, der den flinke skulle spille med en hånd i luen ("hand in cap") for å gi motspillerne like muligheter til å vinne. Slik brukes ordet i golf og enkelte andre sportsgrener. Det er en stor forskjell på at den flinke må putte "handa i lua" og at den ressursvake må stå med "lua i handa" (Syse 1995:111).

motorisk handikap hadde problemer med å se på avstand. Disse var ikke tidligere diagnostisert som svaksynte (Bygdnes 1998:20-21, Granlund 1986:23).

Epilepsi ”er et symptom på en forstyrrelse i hjernen” (Bygdnes 1998:21). Det finnes et bredt spekter av epileptiske anfalltyper som alle skyldes en samtidig utladning av mange nerveceller i hjernen. Symptomer på anfall kan være kroppslige- skjjelving, rykninger, kramper-, eller uvanlige sanseopplevelser- eks. jernsmak i munnen-, eller ulike former for psykiske fenomener eks. angst og panikk. Det er ikke uvanlig at en ved anfall ser ulike kombinasjoner av symptomer. Bevissthetsgraden ved anfall kan variere fra helt våken og bevisst, via ulike grader av nedsatt bevissthet til bevissthetstap (Gjærum/ Ellertsen 1996:145, Smith 1996:195-196). Personer som har hatt anfall kan i etterkant oppleve å være trøtt, få hodepine, å være forvirret og annet. En del personer, ca 20%, som har epilepsi kan opptil flere dager før selve anfallet oppleve å være irritabel, urolig og anspent. Forekomsten av epilepsi er 20 ganger høyere hos personer som har en psykisk utviklingshemming enn hos befolkningen forøvrig, og en del av denne epileptiske aktiviteten er kun målbar og ikke synlig. Konsekvensen av denne type anfall er at man tenker og reagerer langsommere enn det som er vanlig (Eknes 2000:414-415). Epilepsi behandles medikamentelt med antiepileptika. De vanligste bivirkningene er trøtthet, svimmelhet, konsentrasjonsvansker, koordineringsproblemer, irritabilitet, søvnvansker og hyperaktivitet. Hodepine, ustøhet, skjjelvinger og kvalme er andre kjente bivirkninger. Man har etter hvert blitt mer og mer klar over at antiepileptisk medikamentasjon kan ha en uheldig virkning på kognitive funksjoner. Særlig vanlig er det å finne at informasjonsbearbeidingen går saktere. Den kognitive fungeringen kan ha store svingninger i løpet av dagen, i takt med konsentrasjonen av epilepsimedisinen i blodet. Det er vanlig å finne at informasjonsbearbeidingen i hjernen går saktere (Gjærum/ Ellertsen 1996:152-154).

Syn og hørsel er viktige informasjonskanaler for folk flest. Utviklingen av verbalt språk og begrepsforståelse baserer seg vanligvis mye på disse to sansekanalene. Dermed er syn og hørsel betydningsfulle for hvordan man omgås andre mennesker og alvorlige funksjonshemminger innenfor disse områdene vil påvirke livet i stor grad. En person med psykisk utviklingshemming vil ha større problemer enn andre med å kompensere for funksjonstapet (Bygdnes 1998:21, Grunewald 1992:162). De vil ikke selv innrette seg slik at de for eksempel har det friske øret retta mot lydilden, eller plassere seg langt nok fram i kinoen til å kunne se handlingen på kinolerretet.

Atferdsproblemer eller psykiatriske lidelser behandles ofte medikamentelt med psykofarmaka og/eller nevroleptika. Disse medikamentene kan forsterke de kognitive bivirkningene av epilepsimedisinene. Det er således en kompleks sammenheng mellom det å ha en psykisk utviklingshemming, somatiske tillegglidelser og psykiatriske lidelser. Det blir problematisk å avgjøre om hyperaktivitet, lav frustrasjonstoleranse, sosiale problemer og emosjonelle problemer er en direkte følge av utviklingshemmingen eller er en følge av miljøets påvirkninger (Eknes 2000:37-41, Gjørnum/ Ellertsen 1996:136-138).

Den store variasjonen i hjerneskader som årsak til psykisk utviklingshemming, samt de relativt hyppig forekommende medisinske følgetilstandene gjør at psykisk utviklingshemmede som gruppe ikke bare er like forskjellige som folk flest, men mer forskjellige enn folk flest. Dette stiller store krav til medisinsk faglig kunnskap og kompetanse hos hjelperne.

3.2. ...som eksistensielt fenomen

Manglende språklige ferdigheter, og/ eller vansker med å forstå det som blir sagt er kanskje det som volder mennesker med en psykisk utviklingshemming størst problemer. Kommunikasjon er grunnleggende for all menneskelig samhandling og mennesker med en psykisk utviklingshemming er i større grad enn de fleste andre mennesker avhengig av å samhandle med andre mennesker fordi de er avhengig av hjelp i så mange situasjoner. Svært mange av de problemstillinger vi som hjelpere står overfor i arbeidet vårt blir vanskeligere på grunn av disse store kommunikasjonsproblemene. Et stort problem er at vi aldri med sikkerhet kan si at vi har forstått rett. Som Nils Christie peker på:

Det finnes heller ingen fag, verken i vernepleierutdanninga eller innen spesialpedagogiske utdanninger, som tar opp i seg hvordan man skal forstå det språk som er av en annen art enn det flertallet bruker (1998:5).

Tradisjonelt har man sagt at mennesker med psykisk utviklingshemming sannsynligvis har store problemer med å sortere de ulike sanseinntrykkene slik at de danner en meningsfull helhet (Gjørnum/Ellertsen 1996:126-135). Spesielt fokuserer de på at mennesker med en psykisk utviklingshemming har problemer med oppmerksomheten, de har et redusert korttidsminne og redusert sekvensiell informasjonsprosessering¹⁷ (op.cit.:133-135).

¹⁷ Arbeidshukommelse og reguleringsfunksjoner som overordnet planlegging (Gjørnum/Ellertsen 1996:133-135).

Nyere forskning viser imidlertid at det er sannsynlig at nevralt prosesser knyttet til følelseslivet i sterkere grad er intakt enn prosesser knyttet til bevisste tanker og handlinger hos mennesker med en psykisk utviklingshemming (Jacobsen 1998). Han sier videre at en person med dyp psykisk utviklingshemming kan ha mange emosjonelle uttrykk, men liten kortikal regulering¹⁸ av uttrykkene. Dette betyr at uttrykk for frustrasjon ikke nødvendigvis kamufleres eller taes ut i en form som er sosialt akseptert eller forstått. Behovene uttrykkes mer direkte og uten kamuflering for denne gruppen av mennesker. De er dermed lettere for oss å identifisere hvis vi i utgangspunktet har en forståelsesramme for menneskelig fungering som gjør at vi oppfatter denne adferden som kommunikasjon av behov. ”Emosjonelle uttrykk og uttrykk for tilstander blir for denne gruppen en mulighet til å formidle sine behov og påvirke omgivelsene” (op.cit:35).

Min erfaring er at den psykisk utviklingshemmedes egen kommunikative kompetanse blir ignorert til fordel for ordet, tegnet, symbolet eller kommunikasjonssystemet. I tråd med nyere teorier om språkervervelse påpeker Bryen og Joyce (1985) at intensjonal kommunikasjon forekom lenge før språket ble etablert, og er en selvinitiert og spontan signaladferd som forekommer mellom to eller flere personer for å skape en felles forståelse eller mening. Grunnleggende for kommunikasjon forstått på denne måten, er at holdepunkter for hva hver av partene intenderer å uttrykke, finnes i den fysiske og sosiale konteksten.

Marit Sundet (1997:42-46) er inne på noe av det samme når hun hevder at mange av de myter man finner omkring det å ha en psykisk utviklingshemming kan forklares i at omgivelsene ikke ser den psykisk utviklingshemmede sitt adferdsmønster i en kontekstuell sammenheng, samtidig som man heller ikke ilegger et menneske med en psykisk utviklingshemming evne til å reflektere over egne handlinger i en kontekst.

Som tidligere fortalt, endret min egen barndoms oppfatning seg av disse menneskene seg gradvis fra at de var noen underlige og til dels heslige skapninger, snørrete, umelende og siklende som de fleste var, til etter hvert å fremstå som mennesker med like individuelle forskjellige og sammensatte personligheter som alle andre jeg har et nært kjennskap til.

¹⁸ Virksomhet styrt av hjernebarken (Pedagogisk psykologisk ordbok 1993).

Som en kontrast til dette mangfoldet av personligheter står begrepet "psykisk utviklingshemmet" som kategori og gruppehenvisning:

Kategoriseringen avpersonifiserer, generaliserer og gir funksjonshemmingen forrang som kriterium for klassifisering. Karakteristika, egenskaper og problemer som kan heftes til kategorien – enten de knyttes til historiske dokumenter eller muntlige overleveringer, sakkyndige vurderinger eller lekmannsbeskrivelser, fagteorier eller overtro – betraktes utenfra som symptomatiske for den enkelte i kategorien og som allemannseide kjennetegn ved de kategoriserte. Slik tillegges mennesker med en psykisk utviklingshemming en felles identitet. Det preger samfunnsborgernes oppfatning av hvem "de psykisk utviklingshemmede" er. Samtidig er disse oppfatningene mytiske, uklare og motsetningsfulle, selv der de også støtter seg til skolemedisinens unådige diagnoser. Dette synet som utelukkende innlemmer funksjonsfeilene levner bare annerledesheten tilbake. De er ikke som alle andre, de er annerledes (Sundet 1997:9).

Sætersdal (1998:65) siterer M.Foucault (1971) som mener at:

..den moderne klassifiseringen av mennesket alltid vil være en forenklet virkelighetsbeskrivelse. En gjennomført diagnostisering betyr at forskjeller og nyanser som ikke kan relateres til en bestemt diagnose, blir avvist som uviktig. Det ligger i diagnosens natur at den mangler sanselighet og mangfold. Vi beskrives ved det vi ikke er, sier Foucault, og det er makthavernes tolking som gjelder. De eier makten som definerer grenser mellom "de" og "oss", mellom normalitet og avvik .

Forståelsen av psykisk utviklingshemming innenfor et diagnostisk perspektiv har en rekke konsekvenser for hvordan oppførsel og opplevelse forstås. I studier av oppførselen (såkalte atferdsstudier) til mennesker med en psykisk utviklingshemming observeres ikke hjerneskaden som sådan, men adaptiv aktivitet¹⁹ hos personer med andre forutsetninger enn folk flest for adaptasjon (Stubrud 2001). Oppførselen kan derfor slik jeg ser det ikke betraktes som en refleks av hjernens aktivitet, slik en innenfor et diagnostisk perspektiv vil kunne hevde, men derimot som en persons tilpasning til omgivelsene. De relativt store hjelpebehovene gjør at mange hjelperne i så måte blir viktig for den enkelte med en psykisk utviklingshemming. Lillestø (1995:127) sier i denne forbindelse:

Brukerne blir dermed svært avhengige av at relasjonen oppleves som god og støttende. Der det er tilfellet, vil personalet bidra til at brukernes personlige integritet styrkes. Dersom det motsatte er tilfellet kan personalet med sin være- og handlingsmåte, svekke brukernes oppfattelse av seg selv og dennes identitet.

¹⁹ Adaptiv atferd refererer til effektiviteten i å møte krav og forventninger fra omgivelsene (Stubrud 1992).

Enkelt sagt kan vi si at det diagnostiske perspektiv, eller sykdomsmodellen forutsetter at symptomer har sin årsak i sykdom (Thisted 1990). Hos en person med psykisk utviklingshemming, er symptomene mentale. Intelligens, hukommelse, tenking osv. er fenomener som ikke lar seg observere direkte. Hjelperne vil være henvist til å tolke oppførsel og væremåter for å gi mening til begreper som intelligens og hukommelse. Poenget er at en i det medisinske perspektivet vil tendere mot å definere funksjonshemmingen som en kroppslig egenskap. Dermed blir man som hjelper "lurt" til å betrakte oppførselen som symptom på sykdommen, eller i dette tilfellet hjerneskaden. Slik kan manglende forståelse for situasjonen den psykisk utviklingshemmede befinner seg i bli gjort til et kriterium for "sykdommen". Ta for eksempel symptomet "ukonsentrerte". Dette peker tilbake på psykisk utviklingshemming som årsak. En annen innfallsvinkel vil være å si at det er vanskelig å være konsentrert om en oppgave som er uinteressant eller som ikke gir mening.

En slik diagnostisk tankegang fratrar individet ansvar og omgivelsene påvirkningskraft ettersom væremåte og opplevelse (symptomene) er bestemt av funksjonshemmingen. Variasjon i væremåter blir ofte forklart som en del av funksjonshemmingen (Sundet 1997:34-37), som gode og dårlige perioder. En alternativ forklaring på fenomenet kan være at omgivelsene (betingelsene) varierer (Stubrud 2001). Det er mulig å forestille seg en forutgående årsak eller forklaring i omgivelsene selv om ingen har lagt merke til den.

Forklaringer med utgangspunkt i funksjonshemmingen vil dessuten være sirkulære fordi den ikke observerbare hjerneskaden er bestemt med oppførselen som kriterium. Oppførsel løsrives dermed fra den sosiale kontekst den forekommer i og fritar omgivelsene for ansvar (og påvirkningspotensialer) for den psykisk utviklingshemmedes væremåte og tilstand. Dette har konsekvenser for forståelsen av den psykisk utviklingshemmedes væremåte og dermed for samhandlingen med den psykisk utviklingshemmede. Ved å hevde at væremåte og opplevelse skyldes en skade ved individet, reduserer man væremåte og opplevelse til mekaniske reflekser av et skadet organ (hjernen).

Slik oppheves også den psykisk utviklingshemmedes eget ansvar for handlinger fordi skaden er årsaken til væremåte. Følgelig vil korreksjoner kunne ses som nytteløse og forklaringer ikke verdt strevet. Dette vil kunne føre til at man ikke vil forsøke å finne ut av om en situasjon er forstått annerledes, og atferden blir stående som uforklarlig (Sundet 1997:39-46).

Oppførsel og opplevelse løsrives fra sin sosiale og historiske kontekst, og frarøver mennesker med en psykisk utviklingshemming grunnleggende menneskelige egenskaper som for eksempel menings- og hensiktsaspekt ved å gjøre handlinger til symptomer. Samtidig fratras omgivelsene påvirkningskraft og ansvar for den psykisk utviklingshemmedes væremåte og opplevelse. Brukt på tilstander som psykisk utviklingshemming, kan den medisinske modell føre til at hjerneskaden blir årsaksforklaringen, eller får kausal kraft når det gjelder å forklare væremåte og opplevelse. Etter mitt syn er modellen derfor lite egnet og utilstrekkelig som ramme for å forstå den psykisk utviklingshemmedes væremåte og opplevelse.

Nils Christie (1989) peker på hvor vanskelig det er å opprettholde forenklete kategoriseringer og typifiseringer av mennesker som man har lært å kjenne nærmere. Slike forenklete bilder holder ikke ved en virkelighetskonfrontasjon.

3.3. Oppsummering og konklusjon

Når sanseintrykkene vanskelig lar seg sette sammen til en helhet, slik at lyden av en måke ikke nødvendigvis settes sammen med synet av en måke, og evnen til å bearbeide og finne ut av dette enten ved logikk eller språket, slik at du kan resonnerer deg fram til hvordan det må være eller spørre er nedsatt, forstår vi andre kanskje hvor vanskelig hverdagen til et menneske med en psykisk utviklingshemming kan være. Mange har i tillegg ulike typer for sansesvikt eller lidelser som i større eller mindre grad påvirker utviklingen og dermed også måten man lærer på. Det at man har denne kognitive svikten fører også til at man i mindre grad enn andre vil kunne kompensere for en eventuell sansesvikt. En hørselshemmet vil kunne lese på munnen til andre hva de sier, dette vil neppe en person med psykisk utviklingshemming finne på å gjøre. Eller en person som er døv på ene øret vil kunne kompensere for dette ved å rette det friske øret mot lydkilden, heller ikke dette vil være noen selvfølge å gjøre for en person som har en kognitiv svikt. Når folk flest har vondt i en tann, så går de til tannlegen. En person med psykisk utviklingshemming har ikke nødvendigvis de språklige ferdigheter som skal til for å redegjøre for smerten, i stedet må han ty til alternativer, som for eksempel slag mot hodet, hyling eller annet som kan fjerne fokus fra tannpinen. Det er lett å forstå denne oppførselen som uønsket atferd. En del av tillegglidelsene behandles med medikamenter som har bivirkninger som blant annet påvirker våkenhetsgraden og dermed også konsentrasjonsevnen. Hver for seg medfører disse tillegglidelsene omfattende problemer for den som blir rammet av dette. I kombinasjon med en kognitiv svikt blir resultatet enda mer omfattende, fordi man da i mindre grad enn andre klarer å kompensere for funksjonstapet.

Regnestykket blir som følger: $1+1=3$, der 1 psykisk utviklingshemming i kombinasjon med for eksempel 1 epilepsi som sum gir 3 funksjonshemminger nettopp på grunn av at de ikke makter å formidle til andre eller på annen måte kompensere for de problemene de måtte kjenne på kroppen. Som det går fram av de refererte undersøkelsene har mange mennesker med psykisk utviklingshemming mer enn bare en tilleggslidelse. Regnestykket blir asymptotisk og en verden der kaos og meningsløshet er de rådende elementer i tilværelsen trer fram. Med dette som bakteppe ser vi at å jobbe med personer som har en psykisk utviklingshemming stiller store krav til innsikt og forståelse. Forståelsen av den Andre må være såpass dyp at man ser at diagnoser og symptomer alene ikke vil være til hjelp i det daglige miljøarbeid. Diagnoser vil derimot kunne være med å skape respekt og beundring for det mennesket som må leve med dette. Vi trenger kunnskap om mennesket som går utover diagnosen og hjelper oss som skal hjelpe å se mennesket, uten at vi derfor behøver å påstå at vi skjønner den andre. Når det gjelder mennesker med en psykisk utviklingshemming påstår jeg at vi aldri fullt ut vil kunne forstå deres verden, men ved kritisk å betrakte vår egen forståelse og handlesett i møtet med mennesker med en psykisk utviklingshemming vil vi kanskje bli klar over de "briller" og dermed de begrensinger vi har med oss inn i dette møtet.

Diagnosen er muligens en forutsetning for individuell tilrettelegging og opplæring, men ved å produsere denne type kunnskap spres også en ikke-kunnskap. Diagnosen utfordrer fagfolkene fordi vi ved å beskrive et annet menneske ut i fra dets feil og mangler blir ledet inn i en tankebane der vi skal behandle og gjøre folk friske. Gjøre dem, de psykisk utviklingshemmede, lik oss andre i for eksempel ferdigheter og oppførsel. Det blir på mange måter oss selv vi møter i døra, når vi jobber med psykisk utviklingshemmede og ønsker å endre atferden deres til å bli sosialt akseptabel, i den forstand at det er vår egen toleranse for avvik som blir utfordret og synlig. Hvor mye annerledes synes jeg det er greit at de er? Ved de prioriteringer vi gjør synliggjør vi også hva vi står for, og dypest sett hvilket menneskesyn vi forfekter. En kan undre seg over hvorfor det er den som får hjelpa som blir møtt med kravet om å endre seg, eller tilpasse seg våre standarder for hva som er akseptert. Er det ikke mer naturlig, om ikke annet ut fra kognitiv fungering, at det er vi som tilpasser oss deres væremåter og måter å uttrykke seg på. Personlig tror jeg dette vil være et langt mer interessant prosjekt som ville gi oss mye mer innsikt i og informasjon om det enkelte menneske med en psykisk utviklingshemming sin verden og prosjekter. Dette vil kunne åpne nye dører der den enkelte med psykisk utviklingshemming kanskje slipper å prestere for å bevise sitt menneskeverd.

4. KULTUR OG KONTEKST

”.. å høre til i en kultur innebærer for den enkelte av oss en bestemt måte å forstå verden på” (Nergård 1994:17). Viktige verktøy i denne fortolkningsprosessen eller i våre forsøk på å skape mening og forståelse er de begreper vi får fra den kulturen vi er en del av (op.cit.). Alle samfunn har en kultur som er særegen og i større eller mindre grad forskjellig fra kulturer i andre samfunn. Mennesket fødes inn i en kultur. Denne kulturen innehar det vi kan kalle strukturert kunnskap og kan oppfattes som en ”gave” til det nyfødte mennesket. Evnen til å sanse, bevege seg og føle, er egenskaper mennesket er født med. Disse egenskapene er grunnleggende for utviklingen av kroppslig viten og kan ikke umiddelbart tas i bruk, de må utvikles gjennom hele livet. Fordi mennesket har medfødte egenskaper som gir grunnlag for utvikling av kroppslig viten, fanger det opp denne strukturerte kunnskapen helt fra fødselen av nettopp gjennom å være deltagende i et fellesskap. Denne kunnskapen knytter mennesket til kulturen og den vil dermed være nødvendig kunnskap for å kunne overleve og fungere i kulturen (Benner/ Wrubel 1989).

Denne strukturerte kunnskapen består av de kulturelle kjennetegn hvor summen av disse kjennetegnene gir mennesket forståelse. Det er ut i fra denne bakgrunnsforståelse at mennesket og menneskene innenfor samme kultur forstår seg selv i verden. Dette innebærer at bakgrunnsforståelse ikke bare er særegen individuell, men også en mer kollektiv måte å forstå verden på. Når en skal studere eller forstå mennesket som et sosialt vesen, må en derfor alltid søke å forstå mennesket ut fra, og i, sin kulturelle sammenheng (op.cit.).

Vår kulturtilhørighet gjør oss seende og blinde på samme tid: den gjør oss seende i vår egen verden, men samtidig blinde for den fremmede og i den fremmedes verden. Den forståelse av verden og oss selv som vokser ut av vår egen kulturtilhørighet, er en viktig del av vår kulturelle egenart (Nergård 1994:17).

Slik sett er vår kulturelle egenart, ofte, ikke bevisst. Vår kulturelt betingede viten om verden og andre i verden blir en type kunnskap vi bringer med oss i møtet med den fremmede vi selv ikke er klar over at vi har. De begreper vi har med oss i møtet med den fremmede og som vi anvender for å beskrive han fungerer, billedlig sett, som et filter foran øynene våre. Filtrene gjør enkelte fenomener synlige mens andre forblir usynlige. Disse filtrene er viktige og nødvendige fordi de er med på å skape mening i en ellers uforståelig verden. Filtrene, eller begrepene som vi betrakter verden via, gjør oss i stand til å se noe som noe.

Begrepene vi anvender og den virkelighet de springer ut i fra, kan forstås som en "ikke-kunnskap". Denne "ikke-kunnskapen" eller forforståelsen av oss selv og andre i verden er ikke lett å få øye på verken for oss selv eller andre, fordi dette er kunnskap som kan sies å ha "kroppet" seg (Edwardsen 1997b:60). Denne kroppsliggjorte forståelsen av verden kan være vanskelig å sette ord på, nettopp fordi den er kroppslig og ikke lokalisert i hjernen. Dette er ikke informasjon om verden slik vi vanligvis får det presentert på skolebenken. Den kroppsliggjorte kunnskapen om verden finner vi i muskulatur og alle andre organer, og vi får den inn via maten vi spiser, naturen, menneskene vi møter og de livsvilkår som omgir oss. Slik får vi en nær og personlig kunnskap om den verden vi til daglig beveger oss i. Det paradoksale med denne type personlig kunnskap er at vi kan den så godt at den kan synes glemt, samtidig er det denne kunnskapen som styrer det blikk vi bruker når vi betrakter verden. I dette blikket ligger vår identitet (op.cit.:60). Denne type kunnskap om verden som vi tar inn via det liv vi lever og folk vi møter er det som gir retning og mening til begreper som eksempelvis rett og galt, stygt og vakkert, farlig og ufarlig, normalt og unormalt (Gullestad 2000). Det er denne felles oppfatningen som gjør at vi blir å regne som innenfor i en kultur og fremmed eller utenfor i en annen kultur.

4.1. Kulturmøter

Å være innenfor i en kultur innebærer også et syn på oss selv og egen kultur som kommer til syne når vi møter andre kulturer. Ved å innta et fugleperspektiv på oss selv, se oss selv og våre væremåter og tenkemåter på avstand, for eksempel via møter med andre mennesker i andre kulturer enn vår egen vil vi kunne bli oppmerksom på at vår måte å betrakte verden på verken er den eneste eller nødvendigvis den rette.

Å oppdage den fremmedes verden - dens egenart og forskjellighet fra vår egen - innebærer at vi samtidig oppdager noe nytt i vår egen. Det innebærer at vår egen verden blir mer og tydeligere avgrenset for oss. Å forstå en fremmed verden -i ordets dypeste forstand- innebærer å forstå at vår egen ikke har uendelig utstrekning og uinnskrenket gyldighet (Nergård 1994:17).

Dette åpner for ulike muligheter. Mulighetene er i første omgang gitt ved at vi ser at verden kan leves, oppleves og tolkes på ulike måter. Neste trinn kan være å erkjenne at ens egen kultur sin tolkning av verden ikke nødvendigvis er den rette. En annen og mer dyster mulighet som ligger til dette møtet er at jeg innenfor egen kultur konsekvent ser den fremmedes verden via min egen verden, og dermed omskriver den fremmede i hans verden slik han framstår for meg i min verden (Nergård 1994). Jeg skaper en fremmed i mitt bilde, slik jeg ser han, og ikke i hans eget bilde slik han ser seg selv.

Noe av det samme er det Edvardsen (1998) er inne på når han hevder at det i prinsippet er to måter møter mellom ulike kulturer foregå. Den ene måten er at de kulturene som er fremmed for hverandre møtes i gjensidig respekt for hverandre. Over tid tar de opp i seg og prøver ut ulike elementer av den andres kultur og beholder det som viser seg å være fruktbart i kulturen. Tilsvarende forkastes det som ikke fungerer, eller ikke passer innenfor kulturen. Denne måten for kulturer å møtes på er det Edvardsen kaller for "de likeverdige forskjellers møte" (op.cit.:12). Altså et likeverdig kulturelt møte der to kulturer møtes og i gjensidighet tar opp i seg, eller forkaster ulike elementer av det tankesett og væremåter den andre kulturen står for.

En annen måte slike møter mellom kulturer kan foregå på er en ulikeverdig måte (op.cit.:12). Dette innebærer at den ene kulturen opphøyer seg selv i møtet med den andre, eller muligens på forhånd har opphøyet seg selv. Hensikten vil for den i egne øyne overlegne kulturen være å assimilere, ta opp i seg, den andre kulturen slik at dennes tenkesett og væremåter opphører å eksistere. I dette perspektivet forstår vi at kulturmøter kan være dramatiske. Edvardsen (1998) refererer Cohen fra 1982 som framstiller kulturmøtet i følgende vendinger:

..., På samme måte som individet blir oppmerksom på sin identitet under samhandling med Den Andre, slik (er det) også med kulturer... Og vi blir ikke bare oppmerksomme på vår kultur: vi tilskriver dem også verdi, positiv og/eller negativ verdi, og vi tilskriver også verdi til den kultur vi står overfor (Edvardsen 1998:11-12).

Edvardsen (2001:142) videreutvikler denne framstillingen av kulturmøter ved å innføre et skille mellom det "hierarkiske kulturbegrep", og det "analytiske kulturbegrep".

I en hierarkisk kulturforståelse vil verdensanskuelsen være slik at kulturelle forskjeller kan og bør rangordnes. I denne måten å betrakte ulike kulturer på vil vi finne begreper som høyerestående og laverestående, avanserte og primitive kulturer. Innenfor det analytiske kulturbegrep vil en analytisk holdning til kulturelle forskjeller gjøre det vanskelig å rangere dem. Det vil i stedet være naturlig å prøve å forstå de ulike kulturene på deres egne vilkår (op.cit.:142-148).

4.2. Om å forstå seg selv og andre

Berger/ Luckmann (1966/2000) og Wadel (1995) skriver om en samfunnsskapt virkelighet. De argumenterer for at de (sosiale) sannheter og virkelighetsopplevelser vi har som (enkelt)- individer i samfunnet skapes og videreutvikles gjennom et sett med avtaler eller rettere sagt

”forhandlinger” menneskene i mellom om hvordan vi skal forstå og forholde oss til de fenomener vi møter i verden. Resultatet av disse forhandlingene som alltid pågår er det som definerer den sosiale virkeligheten slik den etter hvert vil framstå for oss og det som i neste omgang vil være avgjørende for hvordan vi forholder oss til verden via våre handlinger.

Når vi som enkeltindivider støter på fenomener ute i verden, som for eksempel et menneske med en psykisk utviklingshemming, vil vi i etterkant av dette møtet kanskje ha festet oss ved enkelte trekk ved dette mennesket. Vi sitter igjen med noen inntrykk. Disse inntrykkene baserer seg ikke nødvendigvis på et godt kjennskap til disse som enkeltpersoner, men like gjerne på overfladiske bilder eller karikaturer av dette fenomenet. På sett og vis lager vi oss en slags fortelling omkring disse menneskene basert på det vi har sett og opplevd. Når vi møter andre mennesker snakker vi, deler fortellingen, om mennesker med en psykisk utviklingshemming ut i fra den forenkling eller de trekk vi har festet oss ved. Når vi utveksler disse fortellingene med andre oppstår det i dialogen en enighet om hva som er sannhet, eller i dette tilfellet om hvordan mennesker med en psykisk utviklingshemming ”er”. På denne måten konstruerer vi en psykisk utviklingshemmet skapt i vårt bilde av den psykisk utviklingshemmede. Når vi som vist i historiekapitlet forstår psykisk utviklingshemmede som guds straff for egne eller fedrenes synder, eller når vi beskriver psykisk utviklingshemmede som mennesker med mangelfullt utviklet intelligens så er dette en beskrivelse av dem de selv neppe vil være ening i. De er ”offer” for en sosial konstruksjon basert på sannheter skapt av andre mennesker sin forståelse av dem.

Disse sannhetene eller konstruksjonene av hvordan vi skal forstå ulike sosiale fenomener i verden er med på å danne grunnlaget for og videre utvikling av ulike kulturer og samfunn. Vår kroppsliggjorte forståelse av oss selv og ”sannheten” slik den framtrer innenfor en kultur danner grunnlaget for hvordan vi forstår egen kultur som egentlig er oss selv, i forhold til andre kulturer. Denne kulturelle selvoppfatningen er det som bestemmer hvordan vi beskriver andre mennesker og kulturer, og styrer de handlinger vi utfører i verden når vi møter disse andre som er fremmed i vår kultur (Edwardsen 1998, Nergård 1994).

Når vi via våre handlinger og det språk vi bruker for å omtale den fremmede gir han en plassering i verden, plasserer vi også oss selv i verden (Edwardsen 1998:9, 1997a:26). Det språk og de handlinger vi mobiliserer i møtet med andre kulturer vil vise hvordan vi forstår oss selv og den Andre i dette møtet. Konsekvensene av disse handlingene vil i neste omgang

virke tilbake på enkeltindividene og påvirke deres, eller rettere sagt vår oppfatning av hvordan verden er, av hva som er rett og galt. Det er med andre ord slik at de enkelte bestanddelene innen en kultur forstås i lys av kulturen, og kulturen virker tilbake på forståelsen av enkeltdelene. Denne spiralen, der delene forstås i lys av helheten og helheten forstås i lys av delene er det ikke mulig å bevege seg ut av fordi uansett hvordan man tolker eller forstår del eller helhet innebærer det bare en ny omdreining i spiralen. Den mening man ilegger en handling vil bare kunne forklares ved hjelp av den forforståelsen man legger til grunn for tolkningen (Gilje/ Grimen 1998). Likeledes vil den kulturelt betingede forforståelsen være avgjørende for hvordan man forstår konteksten, eller situasjonen som handlingen forekommer i.

Som sagt vil det språket vi benytter og de handlinger vi utfører i møtet med fremmede mennesker og kulturer være med på å plassere oss selv og andre i verden. George Herbert Mead (1863-1931) er opptatt av hvordan vi som mennesker forstår oss selv på bakgrunn av hva andre gir oss av tilbakemeldinger på oss selv. Hans kanskje viktigste bidrag til samfunnsvitenskapen kan sammenfattes i formuleringen "å ta andres perspektiv" (Vaage 1998). Dette innebærer et perspektiv på sosialiseringprosessen der sosial handling (the act), intersubjektivitet og sosialitet²⁰ er sentrale begreper. Edvardsen (1997b:66) bruker begrepet "mellomvære" som et synonym for relasjon mellom mennesker. Han gjør dette for bedre å kunne forklare den relasjon eller det forhold som oppstår mellom den som har ut- ført noe og den mot- takelse det får i verden. Det som er ut-ført kan godt være en ting eller en gjenstand. Poenget er at denne tingen gjør at mennesker alene eller via gjenstanden kommer i en eller annen relasjon til omverdenen. Via denne relasjonen får vi en plassering i verden avhengig av om mot- takelsen på det vi gjør blir god eller dårlig. Det er i denne relasjonen eller oppmerksomheten om noe felles at gjenstanden, eller handlingen for den saks skyld får mening. Det er våre handlinger, eller de handlinger som gjenstanden symboliserer som gir mening, og det er i mot- takelsen at grunnlaget for "livets lyst" eller "livets ork" legges (op.cit.:67). Selv om det skulle være ulik forståelse av konteksten blant aktørene (eks. far og barn) vil mottakelsen skje i lys av den kultur og kontekst man befinner seg innenfor. Det at Selvet er grunnleggende intersubjektivt vil i denne sammenhengen bety at det dannes i en

²⁰ Sosialitet: den faktor i den sosiale utvikling som betegner menneskenes ønsket om å være nær hverandre og trangen til å leve i grupper (Pedagogisk psykologisk ordbok 1993).

relasjonen mellom mennesker og at tolkingen av hverandre sine handlinger er bundet opp mot den kultur og kontekst en selv befinner seg i. I så fall kan dette også betraktes som et forsvar mot den kritikk som har vært reist mot Mead om at han "ikke tar tilstrekkelig hensyn til at konteksten er meningsskapende" (Sundet 1997:44). Mead sin måte å forstå sosialisering på er at menneskene er aktivt handlende individer som i ulike former for felleskap samhandler og kommuniserer. I dette samspillet er det at det individuelle og sosiale selvet konstitueres. Slik vil etter hvert også sosialiteten utvikles som en kapasitet for å ta andres perspektiv - og mer allment - den generaliserte andres perspektiv. Herigjennom dannes vår identitet. Identitet er da ikke noe som er gitt en gang for alltid, men noe som kan utvikles og endres, i (ulike) samspill med andre mennesker, gjennom hele livet (Vaage 1998).

Betydningen av dette samspillet og de tilbakemeldingene jeg får der, vil blant annet være preget av min opplevelse av relasjonen mellom meg og de andre. Disse opplevelsene vil kunne komme til uttrykk i form av begrepene "oss" og "dem", eller "vårt" og "deres", eller "jeg", "meg" og "de andre" (Eidheim 1990). Når vi fødes inn i verden og videre i livet vil vi være omgitt av nære personer som betyr mye for oss. I denne kjente sfæren er det at disse betydningsfulle Andre vil ha en avgjørende betydning for hvordan jeg forstår meg selv. Disse betydningsfulle Andre kan vi kalle for "mine egne andre". De tilbakemeldinger jeg får fra "mine egne andre" gjør at jeg etter hvert utvikler en forståelse av verden og meg selv i verden. Jeg og "mine egne andre" forstår hverandre godt, og vi oppfatter verden på en måte som er noenlunde felles. Vi utvikler en følelse av tilhørighet og felles identitet, noe som blant annet innebærer at vi deler en fortelling om oss selv, verden og vår plassering i den. I denne del av verden er det vi bruker begreper som "oss" og "vårt". Jeg er synlig i verden på mine egne og "mine egne andre" sine premisser og bygger etter hvert opp en forståelse av Meg som en viktig person for verden. Heri ligger også en samstemthet i hva som er riktig og galt, vakkert og stygt, umoralsk og moralsk osv.

Samtidig som jeg får mer kjennskap til verden oppdager jeg at det finnes "andre andre". Fra disse "andre andre" får jeg også tilbakemeldinger på hvem jeg er, og jeg gir tilbakemelding til dem hvordan jeg oppfatter dem. I denne bare delvis kjente sfæren som jeg har tilgjengelig litt på avstand og mest via språket eller andre symboler er det at jeg blir vurdert og målt i forhold til de "andre andre" sine verdier, normer og virkelighetsforståelse (Eidheim 1990). Sammen med disse oppdager jeg kanskje et annet Meg enn det jeg ser sammen med "mine egen andre". I denne sfæren har vi mulighet via språket og de handlinger vi gjør å bli kjent med de

"andre andre" for på den måten å bringe dem nærmere "mine egne andre", eller jeg kan være så til de grader dominert av det "meg" jeg har med fra mine egne andre at jeg overhodet ikke makter å se de "andre andre" i noe annet lys enn mitt eget. I denne sfæren blir jeg synlig på de "andre andre" sine premisser og de "andre andre" blir synlige på mine.

En tredje sfære jeg også møter når jeg beveger meg rundt i verden er den sfæren jeg aldri vil kunne trenge inn i og si at jeg forstår, fordi med det samme jeg eventuelt tar spranget over tar jeg også med meg min egen historie. Denne ukjente sfæren har i seg forhold som kjønn, rase, sexuell legning med mer. Som mann vil jeg aldri fullt ut kunne forstå hvordan det er å være kvinne fordi jeg med meg på vegen har min egen historie som mann. Språket er ofte eneste mulighet vi har til å gjøre denne sfæren minst mulig. Via språket kan vi skaffe oss en forståelse av den andre, og dermed få en dobbel beskrivelse av den andre. Når det gjelder mennesker med en psykisk utviklingshemming, som ikke er flinke med det verbale språket, blir den dobbelte beskrivelsen mangelfull fordi den så til de grader er avhengig av min, eller den "andre andre" sin tolkning. Et menneske med psykisk utviklingshemming er, som jeg har vært inne på, i større grad prisgitt disse tolkningene, fordi han i liten grad kan forsvare seg mot, den "andre andre" sin tolkning av hans væren i verden. Konsekvensene av disse tolkningene/tankegodset eller teoriene om mennesker med en psykisk utviklingshemming har som vi har sett ikke alltid ført til noe godt for den psykisk utviklingshemmede selv nettopp fordi de blir synlig helt og holdent på de "andre andre" sine premisser. Det er i denne sfæren at mytene skapes og vedlikeholdes.

Når jeg som miljøarbeider opplever at et menneske med en psykisk utviklingshemming eksempelvis kan finne på å gå ut i bare trusa i sprengkulda uten å vise tegn på å fryse, eller jeg opplever at et menneske med en psykisk utviklingshemming får dobbel dose av anbefalt maksimaldose av et beroligende medikament uten at det tilsynelatende har noen virkning på vedkommende, eller når jeg ser et menneske med en psykisk utviklingshemming spise tobakk fra en tobakkspung uten å bli syk av det så er dette såpass fantastisk at jeg fester meg ved disse trekkene og jeg forteller de videre til andre. Disse andre vil i neste omgang når de møter et menneske med en psykisk utviklingshemming huske mine fortellinger og kanskje være oppmerksomt søkende etter lignende hendelser og trekk ved avviket, enten bevisst eller ubevisst. Slik viskes det normale og menneskelige bort hos personer som har en psykisk utviklingshemming og man sitter igjen med det som er underlig og kanskje skremmende,

nemlig avviket. Myten om det psykisk utviklingshemmede menneske er skapt; Han er ikke som andre mennesker. Han er først og fremst annerledes²¹.

4.3. *Identitet og mening*

For å forstå den Andre må man altså ha blikk for den sammenheng, eller den kontekst den Andre befinner seg i. I den fenomenologiske tilnæringsmåten er "saken selv" det sentrale (Aadland 1998). En tilnærming innen dette perspektivet må ta hensyn til sakens eller gjenstandens vesen. Mennesket som sosialt vesen, som forstående reflekterende, følende, lidende og handlende vesen, kan bare forstås via et perspektiv som gir en adgang til "saken selv". Mens en i naturvitenskapene er opptatt av å forklare forhold ved mennesket, vil en i det fenomenologiske perspektivet være opptatt av å forstå og tolke menneskets uttrykksformer (op.cit).

Patricia Benner og Judith Wrubel (1989) har beskrevet forhold ved menneskets iboende egenskaper. Deres syn på mennesket tar utgangspunkt i Martin Heideggers filosofi, som fremhever at kropp og sjel er integrert og at menneskets erfaringer og opplevelser både er kroppslige og intellektuelle. Videre må disse menneskelige erfaringene ikke sees løsrevne fra den sammenhengen mennesket lever i. Mennesket, sett i dette perspektivet, blir av Benner og Wrubel (op.cit.), karakterisert som selvfortolkende. Det selvfortolkende vesen kan ikke forstås objektivt, som i det klinisk medisinske perspektivet, fordi det griper ikke tak i hvordan enkeltmennesker fortolker alt ut fra seg selv og ut fra hva som oppleves som meningsfullt for det. Merleau-Ponty er en fransk filosof som også er opptatt av hvordan mennesket forstår seg selv med utgangspunkt i kroppslige erfaringer. Kroppen, med sine bevegelser og sanser, danner grunnlaget for selvets struktur, og er igjen grunnleggende intersubjektivt konstituert. Denne nære sammenhengen mellom våre kroppslige erfaringer og et selv gjør at vi mennesker ikke kan opparbeide en absolutt avstand til verden vi lever i. "Den er i oss og vi er i den". Identiteten blir da et relasjonelt produkt som skapes i lys av vår historiskhet, og i den kulturelle og sosiale sammenheng vi befinner oss i. Dermed er ikke selvets identitet fasttømret, men i bevegelse (Johansen 2000). Dette betyr at alle mennesker må være forskjellige, og ikke slik man innenfor naturvitenskapene vil påstå at menneskene er

²¹ Jeg prøver ikke her å fjerne annerledesheten fra det å være psykisk utviklingshemmet, men å presisere at det er likheten som er det dominerende trekk og ikke det motsatte.

grunnleggende like (Schrag 1983:39). I hvert fall naturvitenskapens forståelse av kroppen, dens identitet, er knyttet til rene biologiske faktorer, og som dermed har lite eller ingenting med selvet eller personen å gjøre.

Å ikke ta hensyn til en slik sammenheng mellom kropp og identitet ved å hevde objektiv viten overfor - i dette tilfellet en isolert kropp, er å benekte en slik sammenheng. Naturvitenskapene vil derfor vurdere den fremmede kroppen (det andre) ut i fra noe allerede velkjent (det samme) (Diprose 1994:127). Ved å betrakte mennesker med en psykisk utviklingshemming (det andre) i lys av det allerede velkjente (oss selv) risikerer vi å redusere det andre til et negativt bilde av dette velkjente (op.cit:127). Slik vil vår kunnskap om det andre falle på plass i allerede velkjente kategorier, der det fremmede vurderes som normalt eller unormalt ut i fra disse kategoriene vi har fra oss selv (det samme).

In fact, the whole enterprise of biomedical science consists in a search for the origin of identity, the microscopic origin of the appearances of, and differences between, macroscopic human bodies (Diprose 1994:128).

En slik tilnærming til mennesket og dets identitet utelukker at mennesket også har en tilhørighet til verden som går utenpå denne spesifikke del av livsverdenen, og tar dermed ikke hensyn til menneskets opprinnelige væren i verden og tar heller ikke opp i seg at identitet og forståelsen av oss selv er et relasjonelt produkt. Derfor kan ikke naturvitenskapene hevde en forrang i forståelsen av mennesket. Det er dette Heidegger kaller "confusion of biologism":

That physiology and physiological chemistry can analyze man scientifically as an organism is no proof that in this "organismic", i.e., scientifically understood body, the essence of man is to be found (Heidegger sitert i Schrag 1983:39).

Det er nettopp et slikt essensperspektiv der vi plasserer mennesker (med en psykisk utviklingshemming) i kategorier vi synes passer for dem, som kommer fram blant annet i media. Etter hvert som vi finner kategorier vi andre synes passer begynner vi å betrakte dem ut i fra disse kategoriene, eller begrepene om man vil. De begrepene vi anvender vil, ikke bare styre våre handlinger i verden, men også fortelle andre hvordan vi plasserer oss selv i verden. Poenget mitt er at vi må kroppsliggjøre en forståelse av at det er normalt for mennesker å være forskjellig. Dersom vi i våre bestrebelser på å inkludere mennesker med en psykisk utviklingshemming innsnevrer for eksempel begrepet normalisering til å bety at vi skal gjøre dem så lik oss som mulig så fratar vi dem deres eget potensial for utvikling, og gjør dem i stedet til mer eller mindre vellykkede kopier av oss selv.

For å etablere en tilhørighet til verden må man først forstå den verden man er en del av. Vår forståelse av delene vil danne en helhet som igjen vil virke tilbake på forståelsen av delene. Dette er et uttrykk for det som innenfor hermeneutikken kalles for den hermeneutiske sirkel. Gilje/Grimen (1998) sier at den hermeneutiske sirkel kanskje er det viktigste begrepet i hermeneutikken. Begrepet er et uttrykk for at:

All fortolkning består i stadige bevegelser mellom helhet og del, mellom det vi skal fortolke og den kontekst det skal fortolkes i, eller mellom det vi skal fortolke og vår egen forforståelse (Gilje/Grimen 1998:153).

Den hermeneutiske sirkel sier slik noe om begrunnelsessammenhengen fortolkningen henviser til. Begrunnelsen for fortolkningen av helheten avhenger altså av begrunnelsen for delene. Helhet må kunne vise til delene, liksom delene til helheten. Hvordan fenomenet skal fortolkes er igjen avhengig av hvordan konteksten fortolkes og omvendt (Gilje/ Grimen 1998).

Fortolkningene skjer i en sirkel, eller rettere sagt i en spiral, fordi fortolkningens bevegelser ikke foregår i en sluttet ring. Fortolkningene kan bevege seg uendelig og fortolkninger blir alltid begrunnet i andre fortolkninger. Det er derfor umulig å tre ut av den hermeneutiske sirkel. De fortolkninger man gjør av ulike (sosiale)fenomener i verden skaper med andre ord en mening til den verden man beveger seg rundt i. Denne meningsfortolkningen bygger på tidligere fortolkninger som igjen vil danne grunnlaget for nye fortolkninger, og så videre.

Bakhtin (1981) hevder at mening blir ikke skapt av individet alene, men i relasjonen mellom menneskene. Det er responsen fra de(n) andre som skaper forståelsen. Mening og innsikt skapes ikke av hvert enkelt individ alene, men i det sosiokulturelle miljøet som menneskene befinner seg i og kommuniserer med hverandre innenfor. Dette forutsetter at aktørene betrakter hverandre som meningsbærende individer. Det vil si at handlingene til den andre betraktes som intelligente og som uttrykk for en mening, eller hensikt. Dette perspektivet tar opp i seg det syn at "erfaring er kontekstuell eller situasjonsbestemt, og at *handlingen* er det forløp som syntetiserer eller setter sammen vår verden" (Løvlie 1997:157). Det at en handling blir meningsbærende skyldes med andre ord relasjonen mellom menneskene og ikke en iboende egenskap ved det enkelte menneske alene. Relasjonen blir virkelighetens grunnenhet (op.cit:157) fordi det er i den at en handling får betydning. Handlingen kan da også forstås som et uttrykk for hvordan vi oppfatter oss selv og vår tilværelse, fordi handlingen (og responsen den utløser) er et uttrykk for våre tidligere erfaringer (Løvlie 1997). Slik vil nåtiden

gjenskape fortiden ved at den (nåtiden) blir sin egen framtid (Bråten 1997:99). Handling i nåtid er egentlig da et uttrykk for en fortid som vil komme til uttrykk i framtiden. Dermed er det i handlingen i nåtid nye framtider skapes. Dette, at (sosial)handling har en hensikt og samtidig viser både til en fortid og en framtid, er grunnlaget for min videre bruk at dette begrepet.

Språk og tenking, som bare er spesialtilfelle av handling, er også vesentlige verktøy i slike lærings- og meningsskapningsprosesser. Meningen formes som et resultat av språklig forhandling mellom samtale/-samhandlingspartene. En forhandling der partene arbeider med å skape og utvikle et midlertidig felles forståelsesrom (Rommetveit 1974). Dette forståelsesrommet blir til det jeg oppfatter som en felles sosial verden.

I en samtale, en dialog, vil det normalt ligge klare forventninger om at den andre parten ønsker å skape mening. Lytteren vil på denne måten alltid være med og skape mening sammen med taleren, jf. Bakhtin (op.cit.), som hevder at ikke noen diskurs er et individuelt produkt. Meningsinnholdet blir skapt underveis, det trer ikke fram som fullt ut ferdig og tydelig når det blir ytret. Meningen ligger ikke i selve dialogen, men mellom taleren og lytter i det midlertidige felles forståelsesrommet. Hvordan man forstår de andre og konteksten blir da avgjørende i en slik meningsskapningsprosess.

4.4. Kulturpedagogikk og kulturpedagog

...: forener jeg det hierarkiske kulturbegrep med makt og definisjonsmaktas tilbøyelighet til å ta ukulturen og uopplystheten i skole, får jeg samlebetegnelsen kulturpedagogikk, og kulturpedagogen som læremester (Edwardsen 1997a:10).

Sagt på denne måten vil kulturpedagogikkens hensikt først og fremst være "forskjellsreduksjon" (Edwardsen 1998). Forskjellsreduksjonen vil da bestå i å gjøre de Andre, her betegnet som "ukulturen" og "uopplystheten", så lik en selv og sin egen kultur som mulig. Når man innenfor en hierarkisk, eller patriarkalsk kulturforståelse betrakter seg selv som "mer verdt" så ønsker man i egne øyne å hjelpe den Andre å klatre opp av "gjørma" så og si, ved at ens egne væremåter og tankesett skal bli målet for den Andre. I den i egne øyne opplyste kultur er dette et edelt ønske og motiv. Problemet består i at man i sin iver etter å fremme sosial endring hos denne Andre ikke ser, og kanskje heller ikke vil se, at man kan komme i skade til å trække på han eller henne. Det er ikke sikkert at den Andre opplever seg

selv som uopplyst og mindreverdige. Slik sett blir det en omskrevet Andre som skal hjelpes, enten han vil eller ikke. I denne hjelpa ligger det et oppdragende element fordi kulturpedagogen ønsker å forandre den eller de Andre til å ligne seg selv. Prosjektet hans går ut på å få de Andre til å klatre opp mot hans nivå. I den grad den, i kulturpedagogens øyne, uopplyste Andre motsetter seg denne klatringa bekrefter han seg selv som uopplyst, og kulturpedagogen som opplyst. Alle de feil og mangler han klarer å identifisere og kartlegge hos "knekten" vil være med å bekrefte hans egen posisjon som bedrevitende og bedre enn undersåtten. Forskjellen mellom kulturpedagogen og "knekten" er først og fremst den makt og de midler man har til rådighet til å kunne gjøre sin vilje og sitt syn på verden og "knekten" gjeldende (Edwardsen 1998).

Kulturpedagogen slik han framstår ut i fra det foregående er en person som i egne øyne er opplyst og bedrevitende i møtet med andre mennesker innenfor andre kulturer enn sin egen. For kulturpedagogen er det viktig at dette kulturelle selvbildet pleies og gies næring fordi det er så tett knyttet opp mot ens egen identitet og verdensanskuelse. Han trenger en "knekt i klypa" for å bestemme seg selv i lys av knekten (Edwardsen 1997a:27).

Det at denne posisjonen som overordnet og underordnet i forhold til hverandre over tid vil kunne være med å bekrefte ens eget syn på den Andre er også Sundet (1997) inne på i det hun skriver:

Dersom en skal kunne endre egen forståelse av mennesker med psykisk utviklingshemming, må en først og fremst fatte at personene vil kunne framstå som gjenspeilinger av ens egen forståelse av dem. De bekrefter seg selv og dermed andres oppfatning av dem-ikke først og fremst bare ved å være psykisk utviklingshemmet- men gjennom at de ved hjelp av terapeutiske metoder med opplæring, irttesettelser, belønning og straff er trent og sosialisert i rollen som psykisk utviklingshemmede (Sundet 1997:39).

Det som kjennetegner vår kulturpedagog er i første omgang hans posisjon som overordnet i den forstand at han har nødvendige maktmidler til rådighet som han bruker for å oppdra den Andre i sitt bilde.

Det andre kjennetegnet er at han har god tro på egne evner og muligheter, og tilsvarende dårlig tro på den Andre sine evner og muligheter til selvtutfoldelse. Han har med andre ord en "positiv selvtilskrivning kombinert med en negativ andre tilskrivning", og han vil være fattig på en "dobbelt beskrivelse av den Andre" i den forstand at han ikke tror den Andre vil kunne

bidra til ny innsikt og kunnskap. Han anerkjenner ingen andre sannheter enn sine egne, eller de sannheter han måtte kjenne igjen fra seg selv (Edwardsen 2001:154-155).

Et tredje fenomen som kjennetegner denne type kulturpedagog er hans ønske om å realisere seg selv ved å få den Andre til å bli slik som seg selv, eller ta opp i seg sitt verdisyn, tankesett og væremåter (op.cit).

Denne nasjonale eller kulturelle oppdragelse hvis formål er assimilering av, i betydningen ”å sluke”, den fremmede kulturen ved å initiere til sosial mobilitet eller sosial klatring hos medlemmene i denne, er det Edwardsen kaller for ”klassereisa” (Edwardsen 2001). Ved å utsette den Andre for kritikk og negative tilbakemeldinger på han og hans kulturelt betingede handlinger og forståelse av verden vil den Andre etter hvert se oppdrageren som et ideal for seg selv. Dette forutsetter at oppdrageren også har makt eller lokkemidler som den Andre vil strekke seg etter for å få tilgang til. Kulturpedagogen må med andre ord gjøre seg selv attraktiv, samtidig som den Andre må ”oppmuntres” til å betrakte seg selv som mindreverdige i forhold til kulturpedagogen. Til slutt vil den Andre avskrive sine tidligere verdier og helt ta opp i seg oppdrageren sine verdier.

Vellykkede klassereiser beskrives slik:

Første etappe: Edukandens eventuelle positive (i egne øyne sett) selvtilskrivning settes under press.

Andre etappe: Oppdragerens positive selvtilskrivning skal bli edukandens andre tilskrivning- og oppdragerens negative andretilskrivning skal bli edukandens selvtilskrivning. Dette er to sider av samme sak.

Tredje etappe: Edukandens nye andretilskrivning blir hans nye selvtilskrivning og hans tidligere negative selvtilskrivning skal bli hans ”andre” tilskrivning, i den betydning at han avskriver sitt tidligere jeg. Også dette er to sider av samme sak (op.cit:156).

Avslutningsvis spørres det etter taperne, ”de ikke vellykkede klassereisende”. Hvordan går det med dem? Edwardsen antyder selv svaret i det han sier: ”Vil kanskje mange av dem være preget av å ha stoppet opp i edukandens nye og negative selvtilskrivingspøl, hvor både selv- og andre- hat har levelige vilkår?” (op.cit:156).

4.5. *En alternativ kulturpedagogikk*

I de "likeverdige forskjellers møte" (Edwardsen 2001:145) beskriver Edwardsen en annen type kulturmøter. En alternativ kulturpedagogikk og indirekte også en alternativ kulturpedagog. Dette blir på mange måter motstykket til den kulturpedagogikk som er beskrevet ovenfor. I de likeverdige forskjellers møte ser vi den Andre med et uhildet blikk. Et blikk der vi er åpen og mottakelig for den Andres tankesett og væremåte. Her i dette "analytiske kulturmøtet" (op.cit:148) vil vi prøve å forstå de ulike kulturene på deres egne vilkår. Dette blir "verdensborgerens" møte med den Andre (op.cit). Verdensborgeren blir en kulturpedagog med positivt fortegn. En verdensborger vil møte den Andre med et fordomsfritt, forventningsfullt og åpent blikk for de forskjeller han oppdager mellom han og den fremmede. I stedet for å framheve seg selv og sin egen kultur som bedre enn, vil han være opptatt av å forstå den Andre slik den Andre forstår seg selv innenfor sin kultur.

Også verdensborgeren kan ha makt og midler til å tre egne verdisyn ned over hodet på den Andre. Til forskjell fra den dominerende kulturpedagogen som ville bruke makta til "å sluke" den Andre, vil verdensborgeren være opptatt av å bruke makta til å finne ut av, eller hjelpe den Andre i sine prosjekter. Her er det at en annen type kulturpedagog trer fram. Denne kulturpedagogen må vite at "gode" eller "dårlige" egenskaper er sosialt konstruert og at disse egenskapene som klebes til personer eller kulturer ikke tar hensyn til at dette er karakteristikk som er relasjonelt konstituert. Denne kulturpedagogen ser at han er med og påvirker den Andre på samme måte som den Andre påvirker han, og at begge dermed er delaktig i den Andres forståelse av den Andre. I dette ligger det at han vet at de signaler han speiler over til den Andre er med og påvirker de signaler han får tilbake. I tillegg vet han også at det han ser like mye er seg selv i den Andre, som det er ene og alene den Andre han ser.

De "reiser" som måtte initieres av denne kulturpedagogen impliserer at begge parter "drar ut", og at han hele tiden er bevisst på at det er seg selv han ser i den andre. Han vil derfor være mye mer forsiktig i sine tilnærminger til den Andre, av frykt for å miste den Andre. Likevel, når han ser noe nytt han kan like eller sette pris på hos den Andre holder han dette opp i lyset og viser sin beundring og respekt for dette, slik at den Andre blir oppmerksom på dette genuint positive hos seg selv samtidig som den Andre blir oppmerksom på gode egenskaper hos kulturpedagogen. I denne gode relasjonelle prosessen utvider man horisontene for hverandre og hos hverandre. Siste steget i denne reisa er at begge har tatt noen nye skritt i

verden og at begge har lært noe. Typisk for denne reisa vil være at de skrittene man tar både bringer en nærmere i den "lille verden" og samtidig gjør en mer beredt for den "store verden". Til å bli *verdensborgere*.

I lys av klassereisa sin terminologi vil denne reisa kunne uttrykkes slik:

Første etappe: Edukandens eventuelle positive selv- tilskrivning støttes.

Andre etappe: Edukandens positive selv- tilskrivning bidrar til å utvikle oppdragerens positive selvbilde, samtidig som både edukanden og oppdrageren speiler seg i hverandres positive selv- bilder.

Tredje etappe: Både oppdrager og edukand har videreutviklet sine positive selvbilder av seg selv og hverandre i en prosess der den ene ikke er mer verdt enn den andre.

Utfordringen her blir å styre unna negative Andretilskrivninger dersom man ikke makter å se den Andres horisonter.

4.6. Oppsummering og konklusjon

Slik som mennesker kan sies å være speil for hverandre vil kulturer også sies å kunne fungere som speil for hverandre, fordi det i bunn og grunn handler om mennesker som møtes. Det som da blir styrende for hvilke speilbilder som reflekteres, er som Edwardsen er inne på, hvordan man vurderer sitt eget tenkesett og væremåter i forhold til de væremåter man ser hos De Andre, og i hvor stor grad de Andre er i stand til å formidle sine verdier tilbake, samt få gjennomslag for disse verdiene.

Et poeng jeg mener er viktig å ha med seg inn i empiri- og analysekapitlet er hvor avhengig vi mennesker er av å føle en tilhørighet til, være velkommen i, den verden som omgir oss. Vi identifiserer oss selv og bidrar til andre sin identitet ved måten vi forholder oss til hverandre på. Slik skapes et bilde av oss selv i verden. Dette bildet av meg selv vil kunne endre seg etter hvert som jeg beveger meg rundt i den verden jeg er en borger i. Slik sett vil denne følelsen av tilhørighet til verden endre seg med de tilbakemeldinger jeg får på meg selv der hvor jeg måtte befinne meg. En følelse av trygghet og sterk tro på meg selv og egne prosjekter åpner sinnet for å ta inn mer av verden og legger dermed grunnlaget for å bevege seg lenger ut i verden.

”Utviklingen” av denne reisa bestemmes av hvordan vi blir møtt i verden. Ved å betrakte livet som et teater, og vår opptreden der som et skuespill hvor verden er vår scene og handlingen blir til underveis (Aubert 1981), blir publikums applaus (den positive selv- bekreftelsen) avgjørende for om vi tør gå videre i skuespillet eller om vi takker for oss og trekker oss tilbake til en tidligere scene der det gikk bedre og vi mottok mer applaus. Jo mer applaus og hurra- rop vi får for våre bragder på livets scene jo større blir lysten til å prøve seg på nye utfordringer, samt evnen til å tåle bu- rop eller få seg en på kjeften, fordi det også er en del av livet. Likevel må vi ikke få flere på kjeften enn at ”Ja-spiralen” dominerer og ”vellystklokka” kan kime når vi beveger oss ut i verden for å bli borgere i verden. Da er vi ikke lenger en fremmed i verden.

Den andre ytterligheten er at det vi opplever som naturlig å gjøre for oss blir møtt med korrigerende og negativ kritikk. Vår væren i verden blir møtt med såpass mye bu- rop at ”Nei-gongongen” dunderer i kroppen vår når vi møter verden. ”Nei- spiralen” dominerer på den sosiale arena, og de andre opplever en legitim rett til å forandre deg, ikke en lyst til å gjøre noe sammen med deg. Det vil etter hvert kunne utvikle seg en grunnleggende ulik opplevelse av de etter hvert få sosiale situasjoner man går frivillig inn i, og avstanden mellom deg selv og de andre vil øke. De andre vil etter hvert møte den fremmede med forenklete kategoriseringer og stereotypier som den fremmede knapt vil kunne kjenne seg igjen i.

Applaus og hurrarop kommer i to varianter. Den ene type finner vi i den analytiske kulturpedagogen sitt vindu hvor det roper hurra fordi han oppdager en egenskap hos den andre som virkelig gjør han begeistret uten at den andre nødvendigvis skjønner et dette var noe å rope hurra for. Dette er å oppleve støtte og bli sett på egne prosjekter, som moren som roser barnet sitt for å være så flink å leke. Den type hurrarop har egentlig ingen mål og mening annet en at det er et uttrykk for relasjonens positive nærvær, der man ser den andre som noe genuint flott.

Den andre typen hurrarop kan vi finne hos den uopplyste kulturpedagogen som ikke ser den andre sine prosjekt som viktig, men som heller opplever sine egne prosjekter som mye mer viktig og dermed roper hurra når den Andre beveger seg over i hans prosjekt.

Så til slutt en liten refleksjon om når det går virkelig galt. Hva om dine egne Andre ikke makter å gi deg tilbakemelding som er bra for deg? Er det tenkelig at et barn med psykisk utviklingshemming befinner seg så langt ned i sfære 3 at det ikke er mulig å forstå han i sfære 1?. Han opplever da ingen egne andre som kan møte han på egne prosjekt, bare andre andre som ikke makter å forstå hans prosjekter og dermed konsekvent blir tvunget til å forstå han i lys av egne forståelser. Han makter ikke om enn han vil aldri så mye å fullføre klassereisa, fordi han oppfatter ikke hva som er poenget. Han oppfatter kun sanksjonene. Hvordan vil denne personen sitt Jeg se ut? Jeg er ikke kompetent til å gi noe entydig svar på dette, men jeg kan undre meg med Evardsen som referer Sandemo og spør : ”hvilke framtider gikk tapt for dem?” (Edwardsen 2001:156).

5. BILDER FRA ET HVERDAGSLIV

5.1. *Bilde 1, Kai*

5.1.1. **Livet på institusjon**

Kai er en relativt ung mann som når jeg møter han først på 1990 tallet er på tur å flytte ut fra en HVPU- institusjon hvor han har bodd forholdsvis mange år og inn i en privatbolig han skal dele med en annen mann fra avdelingen der han bor. Det var allerede bestemt hvem av det faste personalet som skulle følge med han. Han var ganske ung da han fikk diagnosen psykisk utviklingshemming og autisme. Inne på institusjonen ble han etter hvert boende på en avdeling for voksne menn. Antall menn som bodde på avdelingen kunne variere noe, men rundt 10 var vanlig. Det var en avdeling preget av mye bråk og uro. Avdelingen hadde et høgt sykefravær blant personalet og tilsvarende høgt forbruk av vikarer. Innredningsmessig var avdelingen preget av forfall. Slitte linoleumsbelegg på alle gulvene. Ingen bilder på veggene bare et gammelt knyteteppe, gamle og til dels vakleворne møbler stod spredt rundt i det som var stua. Foran vinduene som alltid syntes å være fulle av fingermerker, hang det noen solblekede gardiner. Veggene i stua som var malt i lys gult og grønt var dekorert med noen messingrørslampetter som vanligvis hang på skeive. Belysningen kom i all hovedsak fra lysstoffrør oppunder det høge taket og fra vinduene. Det var i det hele tatt vanskelig å forestille seg denne avdelingen som et hjem. Det var også vanskelig å se at denne avdelingen noen gang hadde vært tenkt som et hjem. Inntrykket mitt er at det var planlagt som en funksjonell oppbevaringsplass for et visst antall klienter og arbeidsplass for personalet som skulle jobbe her. Selv ikke inne på rommene til de som bodde på denne avdelingen var det noe som kunne minne om at det var mennesker som bodde her. Ingen familiebilder eller annet personlig verken på vegger eller skap, bare klærne som lå i skuffene var personlige i den grad de var merket med personens navn. I løpet av den tiden jeg jobba inne på denne avdelingene minnes jeg ikke å ha hørt at personalet sa noen hyggelige og oppmuntrende ord til de som bodde der. Kommunikasjonen mellom personalet og brukere foregikk nesten utelukkende i form av beskjeder fra personalet til brukerne. Avdelingen var styrt av faste rutiner og det var relativt streng justis fra personalet sin side på at rutinene skulle holdes. Et eksempel på disse rutinene er hvordan måltidene foregikk. Kjøkkenet var knøttlite i forhold til at det var såpass mange som skulle ha mat pluss at noen av personalet spiste samtidig med klientene som en del av spisetreningen. Derfor hadde man delt gruppa i to, slik at mens den ene halvparten satt

i kjøkkenet og spiste satt den andre halvparten i stua og venta. Selv med denne ordningen ble det ganske trangt inne på kjøkkenet. Personalet hadde på forhånd skjært opp brødskiver og lagt i en brødkurv som stod midt på kjøkkenbordet, pålegget var plassert rundt. Det var to personale på kjøkkenet og en til to i stua. Beboerne som var et aktivt gjeng var alltid sultne til måltidene, og de var derfor temmelig ivrige etter å få komme i gang med spisingen. Denne ivrigheta resulterte ofte i at personalet måtte gripe inn og irectesette enkelte før måltidet kunne starte. Irettesettelsene foregikk ved at en av personalet sa navnet, høgt og med myndig tonefall, til den av klientene man mente var skyld i urolighetene. Samtidig med at man så strengt på vedkommende og ga han en verbal irectesettelse eller rettledning. *Kai, NEI, hendene på fanget!* (Halvhøyt og kommanderende toneleie). Noen ganger reiste man seg halvt opp av stolen og pekte på vedkommende mens man prata til han. *Hørte du ikke hva jeg sa, hendene på fanget sa jeg!* (Høgt, truende og kommanderende toneleie støttet av rynkede øyenbryn og panne).

På flere av disse beboerne var det et eller annet tiltak eller en restriksjon i forhold til måltidene. Restriksjonen kunne for eksempel være knytta opp mot hvor mye den enkelte skulle ha og spise. Disse restriksjonene var ofte begrunnet i vektøkingsproblemer og vanligvis forordnet av avdelingsleder eller overpleier i samråd med lege. Dette førte til at de rundt bordet som hadde "vektproblemer", unntatt personalet, ble fulgt ekstra godt opp fordi de ofte prøvde å lure til seg sidemannens brødskive. De av beboerne som satt ved siden av slankerne hadde en tendens, forståelig nok, til å skynde seg med å få i seg maten, noe som førte til at de kunne bli noe tilgriset av pålegg og brødsmuler rundt munnen og på hendene. Denne form for spiseatferd var ikke akseptert av personalet og ble påtalt omtrent slik jeg beskrev det ovenfor. Av ulike grunner kunne det også være regler for hvor brukerne skulle ha blikket sitt under måltidet eller ha hendene sine i løpet av måltidet. Noen fikk ikke lov å holde brødskiva i hånda, men skulle legge den på fatet og ha hendene på fanget mellom hver tugge ellers kunne de spise for fort. Andre skulle også holde hendene i fanget mellom munnfullene med mat, men her kunne begrunnelsen være at de måtte hindres i å drikke så mye. Hvis de fikk drikke det de ville, tømte de melkepakken alene. Atter andre måtte både holde hendene på fanget mens de spiste og heller ikke se ut vinduet fordi synet av utelyset eller hendene sine gjorde at de mistet kontakten med det de egentlig skulle gjøre. Hele tiden under måltidene og stadig mer påtrengende etter hvert som måltidet trakk ut i tid var de andre beboerne som venta inne i stua i kjøkkendøra for å se. Mot slutten av måltidene måtte det mange irectesettelser til for å holde dem ute av kjøkkenet. I følge personalet var Kai sitt største problem at han slo seg

selv i panna ofte og hardt. Så hardt at hodet hans nærmest hadde fasong av en ambolt. Alltid før han slo seg pleide han å komme med en murrelyd, noen ganger høy lyd og noen ganger lavere. Ved matbordet var det slik at murrelyder førte til verbal irettesettelse, mens slag mot hodet førte til at han ble fjerna fra matbordet fordi han ødela for de andre rundt bordet. Kai sine bordregler var i tillegg til at han ikke måtte murre eller slå seg selv, skulle sitte med hendene i fanget mellom munnfullene og at han ikke måtte drikke melk før han hadde spist minst en halv brødskeive.

5.1.2. Ny bolig

Da Kai flytta over i ny bolig til et hus som lå i ytterkanten av institusjonsområdet og tidligere hadde vært forbeholdt fast ansatt personale, var det flere av de som hadde jobba lengst inne på avdelinga som fulgte med, samt en medklient som var av den rastløse typen. En del av møblementet fra avdelinga fulgte også med fordi det mangla noen møbler i huset, og Kai hadde ikke så mye penger. Personalet kjøpte han likevel en ny seng som skulle være god å ligge i. Hvorvidt Kai brydde seg med om at han fikk en mannlig samboer med på flyttelasset er ikke godt å si fordi han tok aldri noen form for kontakt med han. Jeg antar Kai opplevde en slags bedring av livet sitt fordi det tross alt var roligere rundt han. Ellers fortsatte det meste som før. Personalet tok tilholdssted i stua, og rutinene og sanksjonene i forhold til de dagligdagse systemene fortsatte slik de alltid hadde gjort. Han måtte fremdeles sitte helt inntil bordet når han spiste med hendene på fanget mellom hver tugg. Han måtte fremdeles spise en halv brødskeive før han kunne få melk. Han måtte fremdeles spise seg ferdig med brødmaten før han kunne få sin ene kopp kaffe.

Personalet diskuterte ofte HVPU- reformen på denne tiden. Diskusjonene endte gjerne opp med en type konklusjon ala *Jo da de (brukerne) hadde nok fått det bedre rent materielt, men uansett hvordan man nu måtte vende og vri på det, normale ble de (brukerne) aldri*. En annen stor diskusjon som ofte dukket opp blant personalet var dette med tvang, fordi det i forbindelse med HVPU- reformen ble fokusert mye på rettsikkerhet for brukerne. Herunder hadde hjelperne ikke lov å anvende fysisk makt mot brukerne. De gangene Kai slo seg i pannebrasken kom det ofte kommentarer i form av *skal jeg bare la han slå seg, det er jo straffbart å hindre han*. Flesteparten av personalet var enige om at de (personalet) som egentlig utførte helt nødvendige oppgaver ble uthengt som syndebukker i dette nye systemet.

5.1.3. Situasjonen om morgenen

Morgenene hos Kai var et stort problem etter at han flytta ut i den nye boligen. Han ville nesten aldri stå opp, og dermed kom han seg ikke av gårde til dagtilbudet tidsnok. Mange av personalet mente at den nye senga hadde skylda og at han burde få tilbake den gamle senga slik at det ikke var like behagelig å ligge utover morgenen. Andre igjen mente at det var blitt for slakke rutiner etter at Kai flytta ut i åpen omsorg, slik at han utnyttet dette til egen fordel. Det vil si han tok kontrollen over personalet med selvskadingen sin for å få sin vilje igjennom. Enkelte argumenterte sterkt for at det måtte hentes inn flere menn i personalstaben fordi det var tydelig at det var damene som hadde størst problemer med han. Etter hvert kom det fram over bordet fra en liten og spinkel dame godt over femti som hadde jobba som vikar hos Kai siden han flytta ut fra avdelingen, at kanskje kunne personalet gå tidligere ned til Kai og vekke han. Hun hadde lagt merke til hvordan mange utsatte det i det lengste før de gikk ned, noe som førte til at Kai gikk fra 0-100 på to sekunder. Dynen ble dratt av han, han fikk en brysk beskjed om å stå opp, samtidig som gardinene ble dratt fra og vinduet åpna. Når Kai dro dyna over hodet, var personalet der med en gang og dro den ned igjen og var brysk, fordi de måtte skynde seg. Hun derimot pleide å gå og vekke Kai med det samme hun kom på jobb og si at nå var det morgen og om en liten stund måtte han stå opp. Deretter pleide hun å gjøre en del forberedelser til dagen rundt i huset, og når hun da gikk ned til Kai for å ta han opp hendte det ofte at han allerede satt i senga eller stod framfor dusjen.

5.1.4. Overgrep

En stor fordel ved å bo i egen leilighet framfor en stor avdeling er at den som bor der og de som jobber der blir mer synlige, rett og slett fordi det er et mindre miljø. En ting som hadde forundret meg med samhandlingen mellom Kai og de andre miljøarbeiderne var hvor "lydig" han var mot enkelte og hvor "ulydig" han var mot andre. Dette kom til uttrykk i alle fasetter av dagens gjøremål. Om det var å gå ut, kle på seg, eller sette seg til matbordet var det slik at enkelte bare kunne gi en beskjed til Kai om hva han skulle gjøre så gjorde han det. I verste fall etter litt murring og lette slag mot panna. Andre igjen fikk ofte voldsomme reaksjoner i form av brøl og knallharde slag mot panna fra Kai som svar på de samme små instruksene. I dette gjennomsiktige miljøet kom det etter hvert fram at de som fikk det best til med Kai, hadde utviklet en del små triks som de benytta seg av. Det var ofte i overganger til nye situasjoner at Kai slo seg selv, slik at enkelte for å få dette til å bli lettere benyttet seg av en "klippe- nakke- metode", og andre hadde utviklet en "knekke finger- metode". "Klippe- nakke- metoden" fungerte slik at dersom Kai for eksempel slo seg vrang inne på badet når han

skulle vaske seg for kvelden, kunne den som var med han inn klippe han over nakken med tommel og pekefinger til han gjorde som de sa. De som hadde benyttet denne teknikken over tid kunne etter hvert lage små diskre klipebevegelser i luften med tommel og pekefinger for å få han til å gjøre det de ville han skulle gjøre. "Knekke- finger- metoden" var i grunnen samme prinsippet bare utført på en annen måte. Her tok man tak i lillefingeren til Kai og bendte den bakover til han gjorde det han hadde fått beskjed om.

5.1.5. Et Cafebesøk

Personalet hos Kai er opptatt av at han ikke må overta kontrollen over dem og styre dem ved sin selvskading. Denne tankegangen gir seg utslag i mange episoder som sett utenfra virker forunderlige. For eksempel er det slik at en gang i uka fast, pleier personalet og Kai å dra på et slags Cafètilbud beregnet for psykisk utviklingshemmede. Denne spesielle gangen kom Frank og miljøarbeideren sammen med 3-4 andre til denne cafeen. Kai fikk beskjed om å hente seg Kaffe og vafler hvis han ville ha. I stedet for å gjøre som han fikk beskjed om, gikk han bort til et bord og satte seg alene. Da de andre etter en stund reiste seg for å gå, gikk Kai fram til disken, tydeligvis for å hente seg kaffe og vafler. Den ene av miljøarbeiderene nærmest spratt bort til han og skyndte seg å si at nå var det for sent, han fikk ikke drikke kaffe nå, de skulle gå, hvorpå han la en kopphåndduk over vaflene og tilføyde at det var fritt for vafler. Kai lagde noen irriterte halslyder, men gikk etter de andre ut døra. På spørsmål om hvorfor miljøarbeideren reagerte slik han gjorde var svaret at *Kai ikke måtte oppleve at han kunne kontrollere dem med en slik uønsket atferd.*

5.1.6. Dagtilbudet

Personalet som jobba hos Kai var opptatt av at han måtte ha noe å fylle dagene med. Derfor hadde de i samarbeid med en jordeier avtalt at de kunne drive med lett vedproduksjon i skogen hans tre dager i uka. I tilknytning til det området hvor denne vedproduksjonen foregikk lå det en liten jordgamme som var innredet med noen benker og en vedovn. Her pleide personalet som alltid var to og to sammen når de var "på Kai" som det het, å fyre opp ovnen og koke kaffe før man startet på vedproduksjonen. Dette aktivitetstilbudet var det bestemt av personalet skulle foregå på faste dager uansett vær hele året foruten høytid og ferier. Slagordet var: *Det finnes ikke dårlig vær, bare dårlige klær.* Dette med å gjennomføre dagtilbudet uansett var viktig for personalet, fordi de hadde erfaringer med at hvis de ikke holdt fast på dette begynte enkelte ansatte å sluntre unna og finne på andre ting i stedet som passa dem bedre. For eksempel å gå i butikker og handle, gå på cafe eller bare gjøre ingenting. Det hadde

vært store diskusjoner i personalgruppa på grunn av dette. Argumentet om at Kai trengte en fast struktur på dagene å forholde seg til var kronargumentet som ble brukt mot de som hevdet at man kunne jo se an vær, vind og Kai sin "dagsform" før man bestemte seg for hva man skulle gjøre. Alle som hadde en viss fartstid innen omsorgen visste jo at struktur på hverdagen var noe som gav trygghet til mennesker med en psykisk utviklingshemming, så også for Kai som i tillegg var "autistisk". Denne vedproduksjonen foregikk ikke langt unna Kai sitt hjem, man gikk dit på noen minutter. Som sagt hendte det ofte at Kai protesterte i form av "murring" eller relativt lette slag, nærmest for markeringer å regne, når han måtte skifte situasjoner. For eksempel å gå fra stua og ned og kle på seg ytterklær. Siden disse overgangssituasjonene, som alltid innebar at Kai skulle gjøre noe, vanligvis ikke utarta seg til noen større batalje hadde Kai fått rykte på seg for å være en *latmakk*. Personalet antok at denne protesten mot å røre på seg var et uttrykk for at han egentlig ville sitte i ro og ikke gjøre noen ting. Dette ble og brukt som et argument for at han måtte aktiviseres. *Det går jo ikke an å bare sitte der uten å gjøre noen ting som helst hele dagen* var et argument i seg selv. Alle forstod at dette ikke gikk an. Vel framme ved gammen og produksjonsområdet pleide de å sette seg inn i gammen og koke kaffe på komfyren. Småpratene gikk lett her inne og tida gikk ofte fort. Også Kai så ut til å trives, fordi han pleide å bli helt rolig. Det hendte han kunne sitte og smile for seg selv mens personalet prata sammen. Det var en fin plass å sitte, kanskje særlig når man hørte regnet utenfor. Det var ikke sjelden at Kai protesterte når de dro seg ut av gammen for å starte arbeidet, men oftest klarte personalet ved hjelp av verbal instruks og kommandotone å starte han i arbeidet. Det lå for øvrig i luften at han vær så god hadde å gjøre som han fikk beskjed om ellers ..

Selve vedproduksjonen foregikk ved at en av personalet la en bjørkestreng på sagstolen og holdt mens Kai og den andre av personalet stod på hver sin side og sagde sammen med en vedsag. I dårlig vær var det tydelig at Kai ble mer uvillig enn ellers til å utføre denne aktiviteten. Han ropte eller brølte ut ordløse protester mot den aktiviteten som foregikk, og fikk stadig instruks av personalet om å slutte å brøle og fortsette sagingen. Plutselig kunne han finne på å stoppe sagingen og slå løs på seg selv i pannebrasken så det smalt samtidig som han brølte av alle krefter. Når slike situasjoner inntraff skulle personalet så raskt og skånsomt som mulig legge han i bakken og holde han der, for å fortsette sagingen når han roa seg. Dersom været var riktig ille tok man menneskelige hensyn og gikk inn i gammen til han roa seg, fordi han kunne jo ikke ligge på bakken lenge dersom det for eksempel var iskaldt

ute. Episoder som dette beskrives i rapportboka²² som at *Kai har hatt en dårlig dag*, eller at *han har vært vanskelig å ha med å gjøre*.

Personalet i den nye boligen til Kai var opptatt av å gi Kai ros når han gjorde noe bra, derfor fikk han alltid ros i form av *nei, nå var du flink*, eller *flott Kai* når han gjorde som de ville, for eksempel ikke å protestere når de ba han om å rydde frokostbordet etter seg eller lignende. Dersom Kai virkelig hadde vært flink for eksempel en hel formiddag kunne han bli belønnet med en ekstra kopp kaffe.

På grunn av Kai sin utagerende oppførsel fikk han daglig, morgen og kveld, utdelt beroligende medisin.

5.2. Mine betraktninger til Kai sitt hverdagsliv

Det kan virke som om Kai sitt liv er preget av struktur og prosedyrer for det meste. Dette er i og for seg ikke nødvendigvis noen ulempe. Stort sett alle mennesker utvikler etter hvert i livet rutiner for hva man skal gjøre i hverdagen. I større eller mindre grad lar vi rutinene ta over våre daglige handlinger. Vi står for eksempel ikke opp om morgenen og lurere på om vi skal vaske ansiktet vårt før frokost eller vente til etter frokost, eller under tannpussen står vi ikke og tenker på at vi må først ha tannkrem på børsten, så skru på kranen før vi har vannet på børsten osv. Dette er automatiserte bevegelser som gjør at vi slipper å bruke energi og tankevirksomhet på dette, i stedet planlegger vi kanskje hva vi vil ha til frokost eller hva vi skal gjøre i løpet av dagen mens vi som sagt nærmest automatisk utfører "morgenrutinen" vår. Denne automatiseringen er bra fordi den tillater oss å ha et fokus for tankene våre som går ut over her- og nå- situasjonen. Vi ser alle den umiddelbare fordelene som ligger i dette. Tankene frigjøres fra situasjonen og vi kan la tankene vandre.

Ulempen, som er mindre synlig og kanskje heller ikke for mange oppleves som en ulempe er at man etter hvert ikke har noe reflektert forhold til det man holder på med, nettopp fordi en rutine nær sagt pr. definisjon ikke innbyr til refleksjon. En rutine blir nær sagt en viten om

²² Rapportboka, som ligger hjemme hos Kai, var en slags protokoll, ofte med stive grønne permer, der personalet hver dag før de gikk av vakt skrev ulike beskjeder til de som kom på vakt burde vite om.

Rapporteringen gikk oftest ut på å skrive hva Kai hadde gjort i løpet av dagen, samt en vurdering av han, om han hadde vært vanskelig, snill, eller umulig.

verden som har *kroppet seg*. Etter hvert får man problemer med å begrunne det man gjør. Det har alltid vært slik, og det fungerer bra. Rutinene innbyr ikke til å spørre hvorfor, rutiner er oppstått på grunn av et behov for nettopp å unngå slike spørreord. Rutinene skal hjelpe oss til å få en flyt i hverdagen, ikke til å stoppe opp i hverdagen og problematisere den. Rutinene problematiserer ikke, de skaper flyt, sammenheng og trygghet i hverdagen. Målet med rutiner er å unngå problematisering.

Som sagt slik er det for alle mennesker så også for Kai. Sannsynligvis vil også han oppleve rutiner som en trygghetsskapende faktor. Kanskje er det mulig å hevde at han vil være mer avhengig av rutiner og struktur i livet sitt enn folk flest. Funksjonshemmingen gjør at han for eksempel kan ha problemer med å ha oversikt på dagene. Det er likevel en vesentlig forskjell mellom Kai sine rutiner og våre rutiner, eller mer korrekt, det er en forskjell i utgangspunktene til hvorfor og hvordan rutinene blir laget. Kai har en relativt lang historie bak seg som klient på en HVPU- institusjon. En av de tingene som kjennetegnet disse stedene var hvordan klientene sitt liv ble lagt opp etter institusjonenes rutiner og ikke slik som er vanlig for folk flest, at rutinene legges opp etter våre behov som mennesker. Frokost, lunsj, middag og kvelds ble servert på faste tidspunkt som passet de ansatte og deres arbeidstid. Ikke nødvendigvis klientene. Klientene bodde på arbeidsplassen til personalet. Denne type rutiner, eller prosedyrefokus, er det vi finner der hvor Kai ble boende, med de konsekvenser dette fikk for klientenes hverdagsliv. Sannsynligvis er det praktiske hensyn som ligger bak todelingen av frokostbespisningen, men denne todelingen er realisert fordi personalet er lojal mot de rutinene som presses fram av "institusjonen". Det er jo mulig å tenke seg at klientene kunne få våkne opp og spise når de følte for det, og ikke når institusjonen "følte" for det. Slik var det altså ikke, men personalet avfant seg med disse rammebetingelsene og skapte rutiner og en struktur som passet til rammebetingelsene. Det er her det går galt, virkelig galt, fordi vi skaper rutiner på et i mine øyne feilt grunnlag. Det må være de individuelt menneskelige og forskjellige behov som ligger i bunn, og ikke et ytre behov for konformitet og ensretting som forlanger at klientene underkaster seg systemet for å overleve i det. Klientene og pleierne blir synlige for hverandre på feilt grunnlag. Det er denne tilpasningen fra personalet sin side som gjør at det blir trangt og stressende rundt frokostbordet inne på institusjonen, med alle de uhyggeligheter som ligger til denne situasjonen. De, klientene, blir i dette perspektivet noen som må tilpasses rutinene. Heri er det en kime til fremmedgjøring. Klientenes menneskelige trekk, som føleleser og tankevirksomhet kommer i bakgrunnen, og fram trer en vurdering av den enkelte klient som baserer seg på hvorvidt han eller hun er i stand til å innordne seg, eller

rettere sagt underkaste seg rutinene. Personalet vurderer ikke den andre Andre ut i fra et medmenneskelig perspektiv, men ut i fra en evne til å tilpasse seg systemet sitt perspektiv.

Slike vurderinger vil kunne ligge til grunn for de korrigeringer eller reprimander Kai og de andre ble utsatt for ved frokostbordet inne på avdelinga. Kai sin urolighet rundt frokostbordet sees ikke i lys av at situasjonen rundt frokostbordet var velegnet til å skape usikkerhet og forvirring og at Kai spilte ut sin egen forvirring på den måten som for han var naturlig i denne settingen. Han slo seg selv. Nei, Kai sin urolighet relateres til det at han er psykisk utviklingshemmet og autist og dermed ikke har begrep om hvordan man oppfører seg ved et frokostbord som menneske. Det er dette personalet prøver å lære han ved at han skal holde hendene på fanget mellom hver munnfull. Det kan virke som om tankegangen er at man blir menneske ved å gjøre slik som andre mennesker gjør. I mine øyne er det å starte på feil plass, fordi fokus kommer på det ytre kjennetegn med mennesker og trenger vekk føleleser og tanker. Jeg er for øvrig tvilende til at det å holde hendene på fanget mellom hver munnfull mat er slik vi mennesker vanligvis spiser frokost. Det blir noe skjematisk, unaturlig og kunstig over det hele. Kan hende var Kai en av slankerne som måtte holde hendene på fanget for ikke å ta maten fra de andre rundt bordet. I så fall blir bare overgrepet mot Kai større fordi man kan ikke unnskyldes seg med å si at man prøvde bare å lære han alminnelig folkeskikk, men man tvinges til å si noe sånt som at vi gjorde dette for at Kai ikke skulle få spise seg mett. Med dette som utgangspunkt blir galskapen komplett, systemet som ble ivaretatt for å "kurere" galskap, skaper galskap. Dette er galskap satt i system.

Når Kai så flytter inn i egen bolig og situasjonen endrer seg og åpner opp for et regimeskifte der rutinene endres og videreutvikles for i større grad å ta utgangspunkt i Kai sine behov, skjer ikke det. Personalet overfører i stedet institusjonens rutiner til Kai sitt nye hjem. Dette prosedyrefokus følger med som "nissen på lasset" (Wuttudal 1995) og gjør personalet blinde for de nye mulighetene som flyttingen innbyr til. De ser ikke Kai, men en Kai slik de ble "opplært" til å se han inne på institusjonen. De omskriver Kai og forstår han i sitt bilde. Et bilde som er skapt innen en institusjonskultur. Dette er det som gjør at det er den uerfarne damen som ser det opplagte i morgensituasjonen inne hos Kai. Kai er trøtt om morgenen som de fleste andre, og han reagerer på å bli vekket som om han var en gjenstand.

Kai er prisgitt personalet på alle måter, satt på spissen vil han dø dersom de ikke var tilstede og hjalp han med for eksempel å få på seg klær eller spise mat. Dette er også personalet sin

rolle og oppgave. Det er dette som legitimerer deres tilstedeværelse; Han trenger deres hjelp og de skal hjelpe han. Dersom vi ser for oss situasjonen borti vedskogen ser vi at denne hjelpa i dette tilfellet inkluderer straff. I det ene øyeblikket opplever altså Kai at hjelperne er gode og vennlige, for i neste nu å være straffende. Straffende uten at det fra Kai sitt ståsted gir verken mening eller fornuft. Jeg spør med Kai sine slag: *Hvorfor i herrens navn skal jeg straffes for å ikke ville stå ute i øsregnet og sage ved, når det er så mye hyggeligere å sitte inne i gammen og drikke kaffe?*

5.3. **Bilde 2, Frank**

Frank er en mann i tidlig middelalder. En firskåren type med fregner og kortklippet rødlig hår. Han har diagnosen Down Syndrom og er dermed psykisk utviklingshemmet. Jeg ble kjent med Frank en stund etter at han hadde flytta inn i egen leilighet. Frank hadde ikke verbalt språk, men det ble sagt om han at han stort sett var en trivelig gutt, men som også kunne være sta, egenrådig og masete. Også hos Frank var personalet opptatt av dette med normalisering og i følge dem selv prøvde de så godt det lot seg gjøre at Frank skulle ha et normalt liv, men at han selvfølgelig aldri kunne bli som oss andre og at de derfor måtte gjøre en del unntak.

Som sagt Frank var en trivelig kar som kunne sjarmere. Smilet i ansiktet hans når han kom mot deg og tydelig viste at han var glad for å se deg igjen kunne smelte selv et hjerte av stein. Frank var derfor en person som personalet gjerne ville jobbe hos.

5.3.1. **En morgen hos Frank**

Klokken er litt før 07.00 om morgenen og *dagvakt*en låser seg inn i huset til Frank. Hun henger av seg yttertøyet og kler av seg skoene i yttergangen, og tar på seg inneskoene før hun går inn til Frank. Det første hun gjør er å gå bort til kjøleskapet og fjerne kjøkkenstolene framfor kjøleskapet som er plassert der av seinvakta fra kvelden i forvegen. Stolene er plassert der for å hindre han i å tømme kjøleskapet i løpet av natta. Fra hans liv inne på institusjonen visste de som jobba med Frank at han alltid pleide å stå opp om natta og lete etter mat og drikke i kjøleskapet. Dersom han fant noe tømte han i seg alt som var. På institusjonen hadde det vært en *nattevakt* som passa på om natta, men nå ute i åpen omsorg var det ingen *nattevakt på Frank*. Personalet hadde derfor diskutert seg fram til denne løsningen framfor å sette lås på kjøleskapdøra. Argumentet var at å sette lås på kjøleskapdøra ikke helt passet seg nu når Frank skulle være *normal* (denne type argumentasjon gjorde svært ofte at de andre miljøarbeiderne trakk på smilebåndet), dessuten var det sannsynligvis ikke lov. De hadde

derfor kommet fram til at å plassere ut fysiske hindre tross alt var bedre fordi disse kunne han jo bare flytte på for å få tilgang til kjøleskapet.

Hun setter på kaffetrakteren og setter seg ned ved kjøkkenbordet for å lese i gjennom *rapporboka*. Her står det litt om hvordan Frank har oppført seg, og hva han har vært med på av aktiviteter, og hvem han har vært sammen med. Det står også beskjedener som for eksempel at han skal til tannlegen, eller at badet er vasket, eller at primærkontakten²³ må legge ut penger fra pengeskrinet til pengeboka til Frank og lignende. Etter å ha lest gjennom de nye beskjedene i rapportboka går hun inn på soverommet til Frank. Han ligger våken i senga med dyna trukket godt opp under haka og ser med store øyne på henne når hun kommer inn i halvmørket. Hun ser på han og sier *God morgen Frank, på tide å stå opp hvis du skal rekke dagsentret i dag*, samtidig som hun beveger seg over gulvet mot vinduet og trekker fra gardinene. Frank er straks oppe av senga og stiller seg opp foran døra inn til badet. Han er som vanlig uttissa om natta og bleien henger godt nedpå knærne. Miljøarbeideren lukker opp døra og Frank stiller seg opp foran doet. Miljøarbeideren er borte ved vasken og kler på seg latekshansker samtidig som Frank får beskjed om å ta av seg bleien og bukse. Akkurat dette er et springende punkt i morgenstellet, fordi mange plages akkurat her. Enkelte miljøarbeidere klarer ikke å få han til å gjøre dette, han blir bare stående og se på dem. Hvis de gjentar beskjeden eller tar han i armene for å hjelpe han i gang, starter han å brøle og se sint ut. Derfor pleier disse å gjøre det for han. Denne morgenen er det en av de som ikke plages med dette som er på jobb, så Frank bøyer knærne og med rette armer og stiv rygg skyver han av seg trusa og bleien og setter seg på toalettet. Miljøarbeideren plukker opp bleien og kaster den i bleiedunken inne på badet.

Nå skal Frank sitte på toalettet i underkant av en halv time. Denne tiden bruker miljøarbeideren til å gjøre litt forskjellig praktiske gjøremål. Hun lufter på soverommet og reier opp senga. Hun tar strikken av skapdørene inne på soverommet og finner fram det hun

²³ Primærkontakt er den av miljøarbeiderne som har et særlig ansvar for å følge opp en bruker. Ansvaret innebærer ofte at de styrer økonomien til vedkommende ved at de betaler regninger, holder av penger til klær, ferier, møbler og lignende. De er også gjerne ansvarlig for å holde kontakten med familien i form av å snakke med dem, sende kort fra ferieturer kjøpe inn bursdagsgaver og julegaver til familiemedlemmer. Kort sagt, primærkontakten blir ansvarlig for husholdet til den hun eller han er primærkontakt for, og er således en særdeles viktig person i brukerens liv.

trenger videre i morgenstellet. Strikken som er surret rundt knappene på skapdørene er der fordi Frank ellers roter det til inne skapene sine. Det han gjør er å dra fram ulike klær som blir liggende på gulvet etter han før han finner fram klær han gjerne vil ha på seg. Problemet består både i at han roter, og at han gjerne skifter to til tre ganger i løpet av en dag og at han alltid vil ha på seg de nyeste og fineste klærne. Det hender innimellom og særlig med nye vikarer at han lurert seg inn på badet og kler av seg de klærne han har på seg og skyller de ned i do, for å få skifte til andre klær. Alltid når dette skjer skjønner personalet på han. Dette er typiske ting som blir skrevet i rapportboka: *Gutten fikk det for seg i dag skal dere tro, både trusa og buksa havna i doen straks jeg snudde ryggen til.* Når dette skjedde skulle Frank selv ordne opp etter seg. Det vil si hente klærne opp fra doen og vaske over gulvet. Dette for at det ikke skulle *lønne seg* for han å gjøre slike ting. I dag finner miljøarbeideren fram klær som egner seg til å ha på seg i marka. Hun surrer strikkene omhyggelig på plass før hun på ny går inn til Frank på do og legger fra seg klærne på en hylle litt høgt på veggen slik at han ikke skal nå dem. Hun vet av erfaring at slike *markaklær* har en tendens til å havna i do allerede før han har fått dem på seg, bare han får sjansen til det. Hun ser på klokka og ser på Frank og spør om han er ferdig snart. Frank ser på henne, men blir sittende. Dette tar hun som et tegn på at han ikke er ferdig ennå. Hun går inn i stua for å sette på radioen, samt se etter i sekken hans at reservebleie, regnklær og kommunikasjonsboka til dagsentret er på plass. Hun lar døra stå på gløtt slik at hun kan følge med om han prøver å nå opp til klærne. Etter en liten stund går hun inn til han igjen, hun ser i doen om det er kommet noe og sier at nå er du ferdig. Han reiser seg opp og hun tørker han, skyller ned og tar han med bort til vasken hvor han skal vaske seg. På veggen ved siden av speilet henger en i øyefallende og detaljert beskrivelse av hvordan vaskingen skal foregå. Her er det beskrevet i detalj hva personalet skal gjøre og hva Frank skal gjøre, samt en beskrivelse av når tid man skal gi ros eller holde tilbake ros. Frank ser avventende på miljøarbeideren mens hun blander til passe vann, før hun skyller opp vaskekluten i såpe og vann for så å gi han vaskekluten med beskjed om å vaske seg. Sakte tar Frank vaskekluten opp mot ansiktet og stryker den lett og forsiktig mot kinn, nese og munn. Han ser på miljøarbeideren hvorpå hun sier, *under armene også.* Med vaskekluten i høyre hånd markerer han armehulene, hvorpå han ser på miljøarbeideren. Han får beskjed om å vaske seg nedentil også og atter engang markerer han nærmest bare området med vaskekluten, før han rekker vaskekluten til henne. Hun skyller vaskekluten godt opp i såpe og vann, før hun går over og vasker han grundig. Frank prøver å vri seg bort når hun vasker han i ansiktet, og han trekker seg sammen når hun vasker han nedentil. Tiden går fort på badet. For å være ferdig til bilen kommer og henter han til dagsentret, bestemmer hun seg for å gjøre resten, det

vil si å tørke og kle på. Vanligvis er dette noe han skal gjøre selv, men hun vet av erfaring at han kommer til å protestere mot å kle på seg *markaklærne*, og at hun vil bli nødt å være streng i stemmen for å få han til å kle på seg disse, derfor vil det være mye enklere om hun bare gjør det. Det går raskere og Frank får mye mindre mulighet til protestere.

På kjøkkenet har hun henta fram kniv, tallerken, kopp og glass som nå står på kjøkkenbenken. Også her henger det sentralt plassert på veggen en detaljert beskrivelse av hvordan frokostsituasjonen skal foregå. Frank får beskjed om å dekke på bordet og imens skjærer hun opp noen brødsiver og finner fram pålegg som hun plasserer på bordet. Hun hjelper Frank å sette seg inntil bordet og gir han beskjed om å velge pålegg som hun smører på. Deretter sier hun *vær så god*. Frank stapper maten i seg, og miljøarbeideren gir han beskjed om å spise ordentlig og gir han en serviett til å tørke seg med. Etter å spist brødsnivene gulper han ned melka. Til slutt får han et krus med kaffe som han også styrter ned. Etter frokosten blir han tatt inn på badet for tannpuss og barbering før han deretter blir tatt med ut i yttergangen og kledd på. Han blir plassert på trappa og står der og venter til bilen kommer og plukker han opp.

5.3.2. Sosial trening

Det at Frank drikker kaffe så fort blir oppfatta som et problem av personalet, særlig når de er på Cafè. Straks han har drukket kaffen, og det skjer på under minuttet, vil han gå. Når de prøver å få han til å sitte lengre blir han urolig og irritert. Dette har ført til flere pinlige episoder der personalet nærmest har havnet i slåsskamp med han. Personalet har derfor startet et eget treningsopplegg med Frank, der de vil lære Frank sosiale ferdigheter, altså lære han hvordan man oppfører seg på Cafè. Første mål er å lære han å bruke lengre tid på å drikke kaffen sin. De regner som sikkert at dette vil gå bra fordi de vet fra tidligere *opplegg* at han har evne til å lære seg ferdigheter ganske greit. Tiltaket er detaljert beskrevet i *tiltakspermen* til Frank.

5.3.3. Frank kan mye

Generelt er det slik at Frank kan mange ting. Han kan dekke bordet hvis han får beskjed om det, han kan dekke av bordet hvis han får beskjed om det, han kan finne fram sko hvis han får beskjed om det, han kan kle på seg sko og ytterklær hvis han får beskjed om det og så videre. Personalet er opptatt av at Frank skal gjøre mest mulig selv og det er viktig for personalet at de ikke fratar han ferdigheter de vet han kan, ved å utføre de for han.. De aller fleste av

dagens gjøremål er derfor beskrevet i detalj med vekt på hva Frank skal gjøre og hva personalet skal gjøre i de ulike situasjoner. Argumentasjonen bak denne detaljstyringen er at det er viktig for personalet at de jobber likt fordi dette vil skape større forutsigelighet og dermed større trygghet både for Frank og personalet. Tidligere hadde de erfaringer med at mye ble gjort ulikt i de ulike situasjonene noe som hadde ført til at enkelte "gjorde alt" inne hos han. Dette hadde igjen ført til at de som tidligere hadde fått han til å gjøre mye selv, nå fikk problemer med dette, fordi han slo seg vrang og var uvillig til å gjøre det han skulle, som for eksempel å dekke på bordet. Dette gjorde at personalet av tidsnød så seg nødt til å gjøre disse tingene for han, fordi han måtte jo være klar til han ble henta av bilen for å dra til dagsentret. De gangene han hadde klart å få personalet til å gjøre ting som han egentlig skulle gjøre pleide han noen ganger å le. Dersom personalet hadde blitt nødt til å dekke på frokostbordet satt han og lo under frokosten. Dersom personalet ble "tvunget" til å kle på han skoene satt han og lo i bilen til dagsentret, og så videre. Personalet hadde syntes at han var *utspekulert* i måten han hadde fått dem til å gjøre ting for han på. De følte seg rett og slett manipulert. Dette gjorde at mange av personalet etter hvert tok til orde for at Frank slett ikke var så dum som han kunne virke. Egentlig var han en luring som viste godt hva han gjorde. Han utnyttet til sin fordel det faktum at det var mange som jobba inne hos han, det vil si at han fikk dem til å gjøre ting for seg som han egentlig kunne, og alltid tidligere hadde gjort selv. En av årsakene til at dette var mulig ble holdt fram av personalet som hadde kjent han fra den tiden han bodde på en avdeling på institusjonen. Inne på institusjonen var man nemlig aldri alene på *vakt*. Dermed kunne de eldre og mer erfarne følge med vikarer og andre deltidsansatte slik at de ikke lot seg lure av klientene der. Her ute i åpen omsorg var det ikke slik, her var man alene på *vakt* og hadde ingen til å korrigere seg dersom man gjorde noe galt. Dette var grunnen til at man hadde lagt ned et kjempearbeid i å formalisere og rutinisere dagen og uka til Frank. Det var til enhver anledning klart for enhver som var på *vakt* hvordan man skulle forholde seg til Frank i de ulike situasjonene som dagen og uka bestod i. Til å begynne med hadde det vært en hard kamp å hente inn den *slakken* som hadde oppstått i omsorgsarbeidet rundt Frank. Personalet hadde hatt det veldig tøft i denne tiden, fordi han hadde motsatt seg ganske kraftig denne tilretteleggingen for at han skulle få tilbake gamle ferdigheter. Han hadde prøvd alt for å presse personalet til å gjøre ting for seg, fra å hale ut tiden om morgene til å brøle ut protester, til å ta personalet i hendene og leie dem ut i gangen og rekke dem ytterjakke for å få dem til å gå, men personalet hadde ikke gitt seg. De hadde stått i situasjonen og tålmodig insistert på at han for eksempel skulle kle på seg sokkene selv, og mer enn en gang hadde han ikke kommet seg av gårde til dagsentret med bilen om

morgenen. Da hadde personalet egenhendig gått sammen med han når han var klar engang utpå dagen. Langsomt hadde personalet sin tålmodighet og prosedyrefokuserte jobbing gitt resultater slik at de i dag stort sett hadde ”*slakken*” under kontroll. Det var bare når de hadde vikarer inne som ikke hadde fått opplæring at problemet dukka opp igjen, og vikarene fikk beskjed om at hvis Frank begynte å le mens de var inne hos han kunne de ta dette som et tegn på at han hadde klart å lure dem, men det var så sjelden at det ikke var noe å snakke om. I dag hadde de andre typer utfordringer de ikke var sikre på hvordan de skulle *håndtere*. Et eksempel er at Frank ikke hadde nattevakt som satt hos han om natta. Dette medførte at han kunne finne på å rote til leiligheta når han ble alene, og at de for eksempel hadde sett seg nødt til å bruke tvang i den forstand at de stengte av kjøleskapet og klesskapet. Personalet hadde ingen forklaring på denne uroligheta om natta, annet enn at han kanskje følte seg utrygg når han ble alene. Lege var derfor blitt forspurt om å skrive ut sovemedisin til Frank fordi uansett måtte han jo ha nattesøvn. De hadde jo tydelig merka på han hvor uopplagt han var om morgenen. Legen hadde gått med på å skrive ut sovemedisin og den skulle om kort tid taes i bruk. Personalet var spent på om dette ville bedre situasjonen om natta, ikke bare for Frank, men kanskje også for dem da de håpet å kunne fjerne hindringene foran kjøleskapet og klesskapene, for de følte seg utilpass med denne tvangsbruken.

5.3.4. Frank sin interesse

Frank er glad i musikk og han har en cd-spiller, men han klarer ikke å betjene cd-spilleren uten hjelp. Det kan virke som om han heller ikke helt vet hvilken musikk som befinner seg på de ulike cd-platene, fordi det hender ganske ofte at han knapt hører ferdig en sang før han vil skifte plate. Personalet opplever at han maser mye om dette fordi de da ikke får tid til å konsentrere seg om det de er opptatt av, enten det er å skrive handleliste, brette sammen klær eller lignende. De begynner etter hvert å se det slik at dette musikkmaset ikke kan være bra for Frank, og de lurte på om han kan være fiksert på dette med å skifte musikk. De har derfor flytta alt som har med musikk å gjøre ut av syne for Frank, slik at han kanskje ikke skal bli så påminnet om å høre musikk hele tiden. I perioder kunne det jo også faktisk være slik at han ikke klarte å rive seg løs fra musikklyttingen når han eksempelvis skulle dekke på kveldsmat, før personalet slo av musikken og fjerna den. Dette ble alltid etterfulgt av store protestbrøl fra Frank. De lurte på om ikke Frank brukte musikken som et påskudd for å slippe å gjøre noe, fordi noen mente det kunne virke som om han i akkurat de periodene ble spesielt opptatt av musikken.

Også inne hos Frank var personalet enig om at det var viktig å gi ros til Frank når han gjorde noe bra, altså gjorde som de ville han skulle gjøre. Et eksempel på dette kan være når han om morgenen gikk rett inn på toalettet og satte seg uten at personalet måtte be han om det, et annet eksempel kan være at han drakk kaffen sin noe langsommere enn vanlig. Når det gjaldt kaffen var det slik til vanlig at personalet måtte gi han beskjed om å drikke roligere, altså negativt kommentere oppførselen hans. Denne form for korrigerende var i grunnen en vanlig tilnæringsform fra personalet sin side når de var sammen med Frank.

5.4. Mine betraktninger til Frank sitt hverdagsliv

Som hos Kai blir også Frank vurdert i forhold til den struktur personalet mener skal være i livets hans og deres verdi som mennesker respekteres og utmåles i den grad de presterer i forhold til personalets forventninger.

Hos Frank er situasjonen likevel noe annerledes, fordi her hadde man i en periode i alle fall, jobba ulikt. Det at de jobba ulikt førte til at Frank sine egne prosjekt, hans vilje, sannsynligvis ble mer synlig. For personalet forble de usynlige fordi de ikke maktet å se handlingene hans som naturlige og menneskelige, men derimot som et resultat av hans psykiske utviklingshemming. Når Frank stappa maten i seg var dette i følge personalt, fordi han var psykisk utviklingshemmet. Hans læringshistorie, som for en stor del var fra en stor institusjon, ble ikke tatt inn i årsaksvurderingen. Ikke nok med det, han var en psykisk utviklingshemmet som visste hvordan han kunne utnytte personalet til sin fordel ved å manipulere dem. Dette ble jo faktisk brukt som et argument for hvorfor rutinene måtte innføres og så å si ”spikres” på plass i form av instruksjoner på veggene i leiligheta hans.

Den bestyrtelsen som oppstod hos personalet når de oppdaget at Frank faktisk var i ferd med å overta kontrollen i sitt eget liv, kan muligens forklares ved at de, ved å årsaksforklare handlingene hans som utslag av hjerneskaden, stempler han som inkompetent eller ute av stand til å ha selvstendige meninger om livet sitt og hvordan han vil ha det. Dette er det som gjør at personalet ikke får øynene opp for at Frank kanskje har noe viktig å fortelle dem, at han kan og gjerne vil bidra med noe selv i livet sitt. Det var de som alltid hadde bestemt hvordan omsorgen Frank fikk i fra dem skulle være, fordi de var de profesjonelle hjelperne og visste dermed hva Frank trengte for å ha et godt liv. Det var de som hadde kunnskapene om psykisk utviklingshemming, og dermed om Frank, og dermed om hva som ville være til hans beste, ikke Frank selv, fordi han, i deres øyne, manglet evne til å reflektere over dette. Dette

sannhetsbildet er så etablert blant personalet at de sannsynligvis heller ikke ofrer en tanke på hvor nedverdiggende det må være å sitte på do med åpen do dør og ikke få lov til å reise seg før man har gjort noe der. At dette er en demonstrasjon av personalets makt og suverenitet blir tydelig dersom vi ser oss selv sitte på doen med døra åpen slik at andre kunne følge med oss mens vi gjorde det. Jeg kan jo selvfølgelig gjøre personalets ord til mine og si jo da, men forskjellen på han og oss er han ikke bryr seg om det.

Språkbruken inne hos Frank er som hos Kai farget av hvordan Frank oppfører seg i forhold til de rutiner som personalet har lagt opp til. Når Frank blir betegnet som medgjørlig, vanskelig eller slem er dette både på bakgrunn av at og hvordan disse Andre ser Frank i et spenningsforhold mellom deres og hans egne prosjekter. Dette er et individfokus der avviket hos Frank blir brukt som årsaksforklaring til handlingene hans. Slik sett er alle uten skyld i det som foregår. Frank *stakkar*, kan jo ikke noe for at han gjør som han gjør, han er jo psykisk utviklingshemmet. Av samme grunn er personalet også uten "skyld" i det Frank gjør av "gale" ting. Dette individfokus med denne type fortolkninger mener jeg kan føres tilbake til et beholdersyn hos personalet. Frank forstås i lys av sin egen "sykdom" og ikke i lys av samspillet med omgivelsene og miljøet. Det kan være dette som leder personalet til å sykelliggjøre hans forvirring med hensyn til musikkvalg eller hans nattevåk. De blir blinde for det faktum at hans noe forvirrede musikkseanse kan skyldes det faktum at han ikke klarer å kjenne igjen hvilken musikk som skjuler seg bak de ulike cd-platene. De er jo så like. Han vet altså hvilken musikk han vil ha, han trenger bare hjelp til å finne den. Nattevåkingen kan jo forstås dit hen at han nyter freden og roen i sitt eget hjem, og at han bruker tiden til å utforske leiligheta uten at andre følger med og irttesetter han.

6. ANALYSE

Speil, speil på veggen der....

En viktig side ved min forståelse av hvordan et selvbylde og en identitet blir til og utvikles er at dette skjer kontinuerlig i relasjonelle prosesser med andre mennesker (Burns 1982, Vaage 1998).

En måte å forstå utviklingen av dette sosialt forankrede selvbylde er å betrakte mennesker som speil for hverandre. Vi speiler oss i de tilbakemeldinger omgivelsene gir på våre handlinger og utvikler et selvbylde, en forståelse av oss selv i forhold til andre mennesker i verden, basert på det vi ser i speilet (Edwardsen 1998, Imsen 1995, Aubert 1981). Vi mennesker trenger en bekreftelse på vår tilstedeværelse i verden og vi trenger en bekreftelse på vår eksistens. Speilet som den Andre holder opp for oss er en slik bekreftelse. Speilet gir oss også en plassering i verden (Edwardsen 1998, 1997a). Vi blir synlige for oss selv på bakgrunn av de tilbakemeldinger vi får fra de Andre i verden, og via de Andre finner vi oss selv og vår plassering i verden (op.cit.).

6.1. Kai og Frank blir synlig for seg selv

Kai og Frank er omgitt av en mengde mennesker som alle er ansatt for å hjelpe dem med sin daglige gjøren og laden. Jeg vil derfor anta at de begge to får bekreftet sin eksistens og dermed er synlige, ikke bare for de Andre, men også for seg selv. Kanskje er de mer synlige enn folk flest på grunn av sine relativt store hjelpebehov. Daglig innvaderes deres personlige rom i form av hjelp til personlig hygiene og påkledning.

Den intime sfæren utgjør en av menneskenes mest private områder, og man er særlig følsom for hvordan andre behandler en når man får hjelp her. Det er lett å føle seg krenket (Lillestø 1998:130). Når Frank sitter på do med døra åpen inn mot stua for at andre skal kunne følge med han, at han gjør det han skal og ikke noe "galt", vil dette kunne oppleves både som nedverdiggende og krenkende. At Frank tilsynelatende ikke reagerer på dette, kan være fordi det i hans historie, fortellingen om hans liv, ikke har vært rom for slik individuell hensynstaken. Så vidt meg vites er ikke Frank blitt fortalt, verken i ord eller handling, at han er et selvstendig og fritt menneske med rett til personlig integritet, herunder en eiendomsrett til egen kropp. Andre har opp gjennom livet til Frank betraktet kroppen hans som "sitt

arbeid". Slik er kroppen hans gjort til et objekt, eller en gjenstand for profesjonelt arbeid. Både Kai og Frank har begge bodd på institusjon over relativt lang tid. Skal man forstå hvordan institusjoner behandler mennesker, er Erwing Goffman en person som på en innsiktsfull måte har sagt noe om dette (Goffman 1961/91). Et sentralt poeng er at institusjonenes regler og rutiner er med på en umyndiggjøring av mennesket som til slutt gjør at de mister sin menneskelighet. Denne dehumaniseringen av menneskeverdet er typisk for totale institusjoner og livet der (op.cit.). Frank vil kunne framstå for seg selv som en andre kan gjøre noe med.

Jeg vil tro at på grunn av hjelpebehovene til Kai og Frank risikerer de oftere enn folk flest å havne i situasjoner der de kan komme til å bli avkledd sin menneskelighet. Mange av de mekanismer som Goffman (1961/1991) beskriver som typiske trekk ved totale institusjoner finner vi igjen inne i boligene til Kai og Frank. Andre disponerer nøklene til leiligheten, de bestemmer ikke selv når de skal sove eller være våkne, de bestemmer ikke selv når de skal spise og de bestemmer ikke selv hvilke klær de skal ha på seg, med mer. For folk flest er dette viktige symboler på det å være menneske, og man ville reagere med sinne dersom noen prøvde å bestemme over oss i dette (Lillestø 1998).

Det er laget rutiner og regler for det meste og det virker som om dette taes som et uttrykk for profesjonell virksomhet. Rutiner og regler kan også forstås som (sosial) kontroll, disiplinering og overvåking (Sundet 1997, Sandvin m.fl. 1998). Slik kan regler fort bli til forholdsregler slik Foucault beskriver det:

De definerer nemlig en viss form for detaljert politisk kontroll over kroppen (...) For å beskrive dem må man gjøre seg til petimeter og bry seg om småtterier. Bak de minste ting må man lete, ikke bare etter mening, men etter en forholdsregel; og disse småting skal ikke bare settes i en funksjonssammenheng, men betraktes som ledd i en taktikk (Foucault i Sandvin m.fl 1998:133).

Det at Kai "fremdeles måtte sitte helt inntil bordet når han spiste, med hendene på fanget mellom hver tugg", og at han "fremdeles måtte spise en halv brødkive før han kunne få melk" og at "han måtte spise seg ferdig med brødmaten før han kunne få sin ene kopp med kaffe" jfr. egen beskrivelse av Kai, er en indikasjon på at rutinene og reglene rundt dagliglivets gjøren og laden fulgte med fra institusjonen og over i boligen, som "nissen på lasset" (Wuttudal 1995).

Inne hos Frank er det også rutinene som styrer hverdagen, selv om de for en kortere tid har vært uryddige. Felles rutiner ble etter relativt kort tid kontant innført igjen fordi personalet "følte seg rett og slett manipulert", noe som igjen førte til at mange etter hvert mente at "Frank slett ikke var så dum som han så ut til" og at han egentlig var en "luring som visste godt hva han gjorde".

Inne hos Kai var det vanlig med muntlige irettesettelser dersom han ikke innordnet seg, for eksempel når han skulle spise: "Kai, NEI, hendene på fanget".

En i prinsippet lik, men mer hardhendt framgangsmåte for å få Kai til å innordne seg er "klippe-nakke-metoden" og "bende-lillefinger-metoden".

Hvordan det konkret ble jobba hos Frank for å få han til å akseptere rutinene vet jeg ikke noe om foruten det som framgår av teksten foran: "Til å begynne med hadde det vært en hard kamp å hente inn den slakken som hadde oppstått i omsorgsarbeidet rundt Frank" og videre "han hadde motsatt seg ganske kraftig denne tilretteleggingen for at han skulle få tilbake gamle ferdigheter".

Rutinene og reglene er viktige elementer i det som gir Kai og Frank en bekreftelse på sin egen eksistens. Kai og Frank blir synlige for seg selv via personalet med de korrigeringer og metoder de er villige til å ta i bruk for å få dem til å innordne seg. I den grad Kai eller Frank innordner seg rutinene og personalets (de Andre) sine prosjekter, gis det applaus (den positive selv- bekreftelsen), og i den grad de ikke innordner seg, blir de møtt med sanksjoner og burop. Som jeg tidligere har hevdet trenger vi mennesker en bekreftelse på vår eksistens (Burns 1982, Vaage 1989), eller "væren i verden" (Benner/Wrubel 1989). Kanskje er det slik at Kai og Frank i større grad enn andre får bekreftet sin væren i verden i form av negative tilbakemeldinger på oppførselen sin. De blir med andre ord synlige for seg selv på en negativ måte, fordi egne initiativ og handlinger ikke blir tillagt noen positiv verdi. Muligens kan det også være slik at en del av det vi Andre oppfatter som negativt ikke nødvendigvis oppfattes slik av Kai eller Frank, jfr. det å sitte med åpen dø, fordi de ikke har opparbeidet en eierfølelse til egen kropp. Dersom det er slik, at de ikke har en eierfølelse til egen kropp, har de da et eget selv?, jfr Merleu Ponty sine tanker om kroppen som grunnlag for selvet. Her tror

jeg det kan være nyttig å skille mellom "selvet" som den ubevisste delen av oss mennesker og "meg selv" som blir synlig i møtet med andre i verden (Vaage 1998). Det at Frank kanskje ikke har opparbeidet en eierfølelse til egen kropp betyr med andre ord ikke at han nødvendigvis ikke har et eget (ubevisst) selv, men det kan bety at hans sosiale selv, innbefattet hans egen kropp, framstår (også for Frank) som noe andre kan gjøre noe med. I så fall framstår Frank sin oppfatning av seg selv som en speiling av andre sin oppfatning av han. Gjennom harde oppdragelsesmetoder som "klipenakkemetodikk" og "bende lillefingermetodikk" og annen rutine terapi framstår både Kai og Frank, også for seg selv, som underlagt andre sine viljer. Det at personalet innenfor et medisinsk perspektiv vil forstå deres handlinger som et resultat av funksjonshemmingen og altså ikke som et resultat av den behandling de utsettes for gjør at de (Kai og Frank) bekrefter andre sin, her personalet sin, oppfatning av dem som psykisk utviklingshemmet, og altså ubevisst inviterer til fortsatt "behandling" av oppførselen deres.

Dersom det er slik at Kai og Frank handler ut i fra den behandling de utsettes for, og ikke bare på grunnlag av funksjonshemmingen sin, så går dette på tvers av den forklaringsmodell som hjelperne legger til grunn. Da blir det en selvmotsigelse når Kai og Frank sine handlinger ene og alene forklares med utgangspunkt i hjerneskaden. De handlinger vi ser hos Kai og Frank kan forstås som et selv- forsvar og ikke slik personalet synes å forstå handlingene, som et utslag, eller symptom på den psykiske utviklingshemmingen. Med andre ord: Kai og Frank sine selv- forsvar (som handlinger) kommer som et svar på personalet sine handlinger- de er et relasjonelt produkt. Dette ser ikke personalet. Med et forbehold: mye av det personalet gjør minner om oppdragelse. Personalet har altså, også slik personalet forstår det selv, en oppdrager- relasjon til Kai og Frank. Gjennom oppdrager- handlinger prøver personalet å innarbeide nye egenskaper hos de to. Dette kan forstås dit hen at personalet forstår sin egen oppdragerinnsats relasjonelt, men at de ikke betrakter Kai og Frank sin motstand som relasjonelle handlinger. Dersom det er slik, da forstår personalet ikke Kai og Frank sine prosjekter, heller ikke deres motstands- prosjekt. Altså møter personalet seg selv i døra, uten å skjønne det, nettopp fordi de betrakter Kai og Frank som tilstrekkelig tenkende til å kunne oppdras, men ikke som tilstrekkelig tenkende til å kunne protestere på oppdragelsen. Sundet (1997:39-42) omtaler noe av de samme fenomenene og hun påstår at man i stedet for å være opptatt av deres (de psykisk utviklingshemmedes) mangelfulle evner, burde "sette søkelys på deres muligheter til livsutfoldelse".

I vår avhengighet av å få bekreftet egen eksistens er det tenkelig at også en negativ bekreftelse er bedre enn ingen bekreftelse (Ericsson 1996). I nøden spiser jo som kjent fanden fluer. Dersom vi betrakter Kai og hans selvskading med dette som utgangspunkt, kan disse destruktive handlingene fungere som en måte for Kai å overleve på. Det er hans eget bilde av seg selv som dunderer løs på pannebrasken hans til hodet ser ut som en ambolt. Dette er resultatet av et miljø som over år har vært kritisk og korrigerende til hans forsøk på å skape en mening i tilværelsen. Ved å slå seg selv bekrefter han seg selv som noe "dårlig som må straffes". Slik tilkjennegir Kai sin oppfattelse av hvordan miljøet rundt han ser på han. Ved hjelp av sin selvskading speiler han tilbake til omgivelsene hvordan han oppfatter at de Andre oppfatter han. På sett og vis sier han; *dere har rett, jeg er slem, og jeg slår meg selv for å demonstrere for dere at jeg er en slemming. Fordi dere ikke forventer annet enn slag mot hodet, så dunderer jeg løs på mitt eget selv for å bekrefte meg selv i deres bilde av meg selv. Da blir jeg et menneske for meg selv og jeg blir synlig slik dere ser meg. Jeg får en tydelig reaksjon på det jeg gjør og jeg finner min plass i verden sammen med dere. Samtidig gir jeg dere en bekreftelse på hvem dere er. Jeg fornedrer meg selv og gir dere en bekreftelse på at dere er de "gode hjelpere" med rett til å hjelpe meg i mine hjelpeløse rop om hjelp. Jeg gir slipp på mitt eget bilde av meg selv, og gir dermed dere en rett til å hjelpe meg på deres betingelser og ikke mine egne. Jeg framstår for meg selv i deres bilde av meg selv.*

Frank sin selvskading kan med andre ord forstås som en bekreftelse av personalet sin måte å forstå han på, men selvskadingen til Frank kan også forstås som en protest på den "rutineterapien" han er utsatt for. Det er tenkelig at denne tvetydigheten i hans selvskading er reell i den forstand at han noen ganger protesterer på den behandling han utsettes for, og at han andre ganger, ubevisst, slår seg selv fordi han da bekrefter seg selv slik personalet ser han. En konsekvens av dette siste er jo nettopp det at han blir sett, og dermed får bekreftet sin eksistens.

Det er når Kai og Frank "støter borti" rutinene og den detaljstyringen de er utsatt for at de får syn på hvordan andre oppfatter dem. I den grad handlingene til Kai og Frank "støter borti" rutinene vil dette også, som sagt, kunne oppfattes som en protest fra deres side mot den detaljstyringen de er utsatt for. I så fall blir dette et forsøk fra deres side på å hevde egne meninger. Heri ligger kimen til det å skape seg et nytt meg, eller et nytt sosialt selv. I dette initiativet er det at de blir synlige, i betydningen problematiske, for personalet. De blir synlige fordi deres handlinger eller viljer om man vil, støter borti rutinene og prosedyrene personalet

har lagt opp for dem. Deres vilje står mot personalet sin vilje. Når dette skjer, tangeringspunktet mellom deres handlinger og personalet sine rutiner, oppstår det for et bittelite sekund et rom for nye handlinger. Dette "rommet" oppstår ved at Kai eller Frank bryter den målretta og lineære tidsbruken, og øyeblikket strekkes ut ved at tiden slår en "krøll" på seg. Det dannes så å si en tidslomme fylt med nye muligheter. Kai og Frank prøver å tilrive seg øyeblikket ved å utfordre prosedyrenes grep på hverdagen. Hensikten kan være et behov for å bli sett som mennesker med et liv å leve og ikke som et stykke arbeid som må gjøres i arbeidstiden.

For Kai og Frank handler det om å vinne tilbake kontrollen over eget liv og dermed legge grunnlaget for et nytt og selv- forankret, sosialt selv. For et lite øyeblikk holder "verden" pusten, og det oppstår et rom mellom det Kai og Frank gjør i verden og hvordan det blir mottatt i verden. Deres vilje støter mot personalet sin vilje, og det er mottakelsen deres vilje får hos personalet, som gir Kai og Frank en plassering i verden.

De andre ser oss gjennom de spor vi setter i verden. Den andre ser og forteller oss. Og vi ser og vi hører at vi blir sett som sporsettere. Ved at vi ser at våre spor blir sett, kommer vi på sporet av oss selv (Edwardsen 1997b:67).

I den tilstanden som her oppstår mellom Kai og Frank (vi) på den ene siden og personalet (de andre) på den andre siden, ligger et endrings- potensial. Det dannes et mulighetsrom mellom det jeg har gjort og hvordan det blir mottatt av de andre. For Kai og Frank betyr dette at det i deres sammenstøt med rutinene åpner seg en ny "relasjonsmulighet" til omverdenen som her er representert via personalet, en mulighet til at deres handling og initiativer kan bidra til en ny og positiv selvforståelse. Det er her i dette mulighetsrommet at hjelpernes applaus eller burop enten tjener til å avvise eller utprøve nye relasjonsmuligheter. Det er her grunnlaget for livets "lyst" eller "ork" (op.cit.:67) legges for Kai og Frank.

Det er måten personalet forstår oppførselen til Kai og Frank på som gir de verdi. Selve den fysiske delen av handlingene, eks. det å gå eller stå, har ingen verdi i seg selv. I utgangspunktet er dette verdinøytrale handlinger, men det er situasjonen den forekommer i og omgivelsenes forståelse av oppførselen som gir den en mening og en verditilskrivning som positiv, negativ, god, slem osv, og dermed en plassering i verden til de som har utført handlingen. I denne tidslommen, i dette brøkdelen av et sekund, er det at "dommen" faller over de handlinger Kai og Frank utfører. I neste nu er øyeblikket over. Den målrettede arbeidstiden har igjen fått overtaket.

Ut i fra empirikapitlet ser det ut som om personalet ikke begrunner sine handlinger overfor Kai og Frank til Kai eller Frank. De bare utfører dem. Dette er handlinger som av Kai og Frank vil kunne oppleves som irettesettelse, negativ kritikk eller straff. Eksempler på dette kan være der personalet bruker verbal irettesettelse som rettleiding; *Kai, NEI, hendene på fanget*, eller ved gammen der Kai får instruks fra personalet om å slutte å brøle og fortsette sagingen, eller inne hos Frank når det plasseres stoler foran kjøleskapet hans for å hindre han i å komme inn i det om natten når han er alene.

Så langt og ut fra historiene til Kai og Frank virker det på meg som om det er påtakelig mye av det de gjør som leder til en eller annen form for korrigerende og irettesettelse fra personalet sin side. Relasjonens dobbelte potensial blir i liten grad utnyttet, og mulighetsrommet fylles hovedsakelig opp med bu-rop og lite hurrarop. Den lille verden som er hjemmene deres blir et lite trivelig sted å være for Kai og Frank. Deres initiativ og vilje i eget hjem og eget liv blir av andre vurdert som uviktig, eller i alle fall som underordnet og av mindre betydning. Slik settes de på sporet av en mindreverdige forståelse av seg selv.

6.2. Personalet sitt blikk

Ut i fra det ovenfor beskrevne er det som om det fra personalet sin side må være noe annet, andre handlinger, som er viktigere enn Kai og Frank sine selvinitierte handlinger, og at det må være andre mennesker som har planer for Kai og Frank som er viktigere enn deres egne livsprosjekter. ”..Forskjellen dem i mellom er en forskjell i makt og midler. Men de er speil for hverandre” (Edwardsen 1997a:26).

Etter mitt syn er det personalet sine forutsetninger for tolking av behov som gir retning til den hjelp som tilbys Kai og Frank.

Dagens helsevesen er dominert av et medisinsk klinisk perspektiv (Lillestø 1998:132-134). Dette betyr blant annet at helsepersonellet skoles i og øves opp til å ha blikk for den skade, feil eller mangel som ligger til grunn for funksjonsnedsettelsen (op.cit), og hun slår fast at

dagens helsevesen bærer preg av et paternalistisk perspektiv ²⁴ som skyldes at omsorgen preges av et syn der det er ”..helsepersonell som forvalter den adekvate kunnskapen” (op.cit.:215). Slik berøves den enkelte omsorgsmottaker å være meningsberettiget i forhold til den omsorg han mottar.

For Kai og Frank er det deres psykiske utviklingshemming som danner grunnlaget for relasjonen mellom hjelperne og dem. I en diagnostiserende omsorgskultur vil fokuset være på det avvikende og unormale (Sundet 1997, Lillestø 1998, Wuttedal 1995). Det vil derfor være naturlig om hjelperne betrakter seg selv som behandlere. Innenfor en slik omsorgskultur er det naturlig å betrakte den Andre (pasienten) som noe man kan gjøre noe med, fortrinnsvis gjøre frisk, eller behandle på en eller annen måte. Det er dette som er selve begrunnelsen for og legitimering av hjelperens tilstedeværelse. Det er kjernen i den profesjonelle helsearbeider sin selvforståelse og kjernen i den hjelp som tilbys. Kai og Frank sine avvik fra det normale blir i dette perspektiv noe som må behandles. En ganske stor del av denne behandlingen som foregår inne hos Kai og Frank, bærer som tidligere nevnt preg av oppdragelse. De lærer å stå opp til faste tider, legge seg til faste tider, spise frokost før de går ut osv. I den grad Kai og Frank ikke innordner seg denne form for behandling, sykelliggjøres deres handlinger. Det er med andre ord ”legens” blikk personalet legger til grunn for sin tolking av Kai og Frank sin oppførsel. Dette betyr at det jeg ser som de handlinger personalet observerer hos Kai og Frank, og som kan virke meningslause, årsaksforklares i utviklingshemmingen. Dette fratrer Kai og Frank sine handlinger status som (meningsbærende) handlinger. Dermed blir det personalet sin oppgave å gjøre Kai og Frank ”friske”. Ikke frisk i vanlig somatisk betydning av ordet, men frisk i overført betydning ved at de i alle fall tilsynelatende må bli som oss andre. Sandvin m.fl. (1998) viser hvordan personalet når de jobber med psykisk utviklingshemmede er opptatt av å lære dem å oppføre seg som oss. Denne type arbeid kaller de for ”normaliseringsarbeid” (op.cit:101-114). Både Kai og Frank motsetter seg, manifestert i deres handlinger, dette ”normaliseringsarbeidet”, men personalet demonstrerer ved hjelp av ganske kraftige virkemidler som ”klipenakkemetode” og å plassere stoler foran kjøleskapet om natta at de er villige til å gå ganske hardhendt til verks for lære dem hvordan folk oppfører seg. Jeg antar derfor at dette behandlerens syn stikker dypt hos personalet. Begrunnelsen for

²⁴ En paternalistisk tankegang innenfor helsevesenet innebærer at pasienten automatisk skal underordne seg de profesjonelle og rette seg etter deres direktiver (Norvoll 2001:138).

denne type arbeid er fra personalet sin side at de tror Kai og Frank vil få et bedre liv dersom de kan oppføre seg som folk flest (op.cit). Dette individperspektivet som årsaksforklarer handlinger i egenskaper eller trekk ved individet fratar miljøet rundt, og den enkelte utviklingshemmede for "skyld" i den atferden som utspiller seg (Stubrud 2001). Konteksten (eller den sammenheng handlingene utspiller seg i) bagatelliseres. På denne måten blir personalet blinde for at mange av de uforståelige eller hjelpeløse handlingene de ser hos Kai eller Frank godt kan være både innsiktsfulle og gi mening dersom man tar sammenhengen de forekom i med i vurderingen. Når Kai ikke spretter opp av senga si om morgenen, vil en innenfor et klinisk perspektiv lett kunne komme i skade for å si at dette skyldes egenskaper hos Kai, og fortrinnsvis egenskaper som har sitt utspring i at han er psykisk utviklingshemmet. Personalet årsaksforklarer med andre ord Kai sin måte å reagere på å bli vekket om morgenen med hans psykiske utviklingshemming. Det at han så tydelig gir uttrykk for frustrasjon over å bli vekket blir av personalet tolket og forstått som et symptom på hjerneskaden hans. Ut i fra dette kategoriserer personalet Kai som "vrang", "selvskadende" og lignende. Disse egenskapene omgjøres så til trekk ved Kai som skyldes hans psykiske utviklingshemming og altså noe verken han eller personalet kan lastes for. Personalet sine fortolkninger av Kai og Frank sine handlinger gjøres med andre ord innenfor en diagnostiserende kultur der det de gjør, fortolkes som en del av hjerneskaden deres. Handlingen taes som et bevis for skaden, og skaden taes som bevis for handlingen (Sundet 1997).

Både Kai og Frank ser annerledes ut enn folk flest, og de har en i mange henseender en oppførsel som kan være vanskelig å bli "klok på". Denne annerledesheten som gjør dem til fremmedelementer i vår kultur, får som vi har sett, konsekvenser for hvordan de blir møtt og hvilket speil vi tilbyr.

Det at de noen ganger ikke reagerer på personalet sine utspill slik som folk flest kanskje ville gjort, kan nok skape en viss usikkerhet blant personalet. Når Kai for eksempel, roper, brøler eller kanskje dundrer løs på hodet sitt bare fordi han blir vekket om morgenen, så er det ikke unaturlig om noen reagerer med avsky og redsel på slike ekstreme handlinger. Annerledeshet vil i seg selv skape utrygghet og tvil (Lillestø 1998:205).

Verken Kai eller Frank har det verbale språket tilgjengelig for selv å kunne artikulere grunner for hvorfor de gjør som de gjør. Både Kai, Frank og personalet blir dermed hengende fast i

sfære 3 der fremmedproduksjon og mytedannelser har gode vekstvilkår, jfr. beskrivelsen tidligere i oppgaven.

En annen måte å betrakte samme fenomenet (normaliseringsarbeidet) på er å anta at personalet som jobber hos Kai og Frank på tross av eventuelle negative fordommer de måtte ha med seg inn i omsorgen, faktisk ser at de, klientene, først og fremst er mennesker, og at de ønsker å demonstrere dette for omverdenen. Da framstår det "normaliseringsarbeidet" som i dag tilbys Kai og Frank som en behandling hvis siktemål er å frigjøre dem fra de myter og stereotypier som henger ved dem fra gammelt av, som ikke opplæringsdyktige. Slik sett gir "normaliseringsarbeidet" mening, og er i mine øyne fundamentert i de edleste motiver når man starter behandlingen av disse historisk sett mindreverdige menneskene, jfr. eget historiekapittel. Normaliseringsarbeidet vi ser inne hos Kai og Frank bunner da i et ønske om å få fram deres verdighet. Måten å gjøre dette på er å få Kai og Frank til å oppføre seg på en måte som viser at de er mennesker. Dermed griper personalet fatt i det som er mest avvikende, oppførselen deres, og prøver å få dem til å ligne oss andre, ikke i intelligens, men i ferdigheter. Kai og Frank må lære seg å spise som oss, drikke kaffe som oss, kle seg som oss osv. Heri forutsettes det også at de ønsker å bli som oss.

Forholdet mellom Kai eller Frank og personalet er asymmetrisk i den forstand at det er personalet som har makt og midler til å definere situasjonen og hvordan den skal forstås. Det kan virke som om mye av det personalet gjør er preget av en form for "normaliserende oppdragelse". Kirkebæk (1996:163-164) snakker i denne forbindelse om en "alminneliggjøring av ualminnelige mennesker", og hun spør om vi har tolket det normale som det alminnelige. Ved å gjøre Kai og Frank lik oss i handlinger, få dem til å kopiere oss "normale", oppnår kanskje personalet å gjøre dem "sosialt spiselige". De skal oppdras til å ligne folk flest i oppførsel. Dermed blir livene deres nødvendigvis mye preget av forandring, eller rettere sagt av at de må forandre seg. I denne velmenende prosessen er det at personalet underkaster dem våre sosialt konstruerte bilder av hvordan de er og burde være (Sundet 1997, Sandvin m.fl. 1998). Kai og Frank har egentlig lite de skulle sagt i denne prosessen. Deres ikke-verbale uttrykk blir enten oversett, eller, som jeg har beskrevet tidligere, tatt til inntekt for funksjonshemmingen. Dermed underkastes de personalet sine bilder av hvordan de burde være, jfr. "normaliseringsarbeidet".

Når Kai eller Frank støter mot boformens rutiner oppfattes dette av personalet som et utslag av funksjonshemmingen og ikke som et forsøk på å løsrive seg fra personalet sin dominans. Sundet (1997) hevder at; "Denne dominansen ikke er knyttet til eksistensen av psykisk utviklingshemming som fenomen, men til samfunnsmessige forestillinger om dette fenomenet" (:41). Dette impliserer blant annet at psykisk utviklingshemming blir synonymt med noe svakt og ubehjelpelig, og at dette fokuset på utviklingshemmingen først og fremst tilkjenner at de er evneveike (op.cit:42).

Både Kai og Frank blir forsvarsløse mot de "merkelapper" personalet setter på dem. *Egen, sta, luring og latmakk* er betegnelser som får konsekvenser for hvordan personalet vil forholde seg til dem. *Latmakken* skal kureres, og medisinen er korrigerende og "klipenakkemetodikk". Om man dermed krenker dem som mennesker er dette beklagelig, en uheldig men nødvendig bivirkning (Lillestø 1998:216).

Begge blir de forsvarsløse mot slike karakterbetegnelser og det er en viss mulighet for at personalet sine ord til slutt blir selvoppfyllende profetier. Dette fordi personalet som vi har sett anstrenger seg såpass mye for å endre på denne *latmakken* at han til slutt begynner å motsette seg dette arbeidet. Dermed begynner personalet å forholde seg til "Han latmakk" og til "Han vanskelig". Kai og Frank risikerer da å bli forstått ut i fra disse kategoriene som vil fungere som et filter foran øynene på personalet og slik hindre dem i å se dem slik de ser seg selv. På denne måten skaper de Andre et vrengebilde (Nergård 1994:17-28) av Kai og Frank, og mye av deres initiativ og selvhevdende oppførsel blir vurdert i forhold til og tatt som en bekreftelse på dette vrengebildet. Spesielt vil Kai etter hvert risikere å framstå som et "monster" som personalet må forholde seg til, og ikke som det tenkende og følende menneske han er. Det måtte en uerfaren dame til for å se det opplagte, Kai var trøtt om morgenen og likte ikke å bli vekket på en såpass "brutal" måte som han ble. Kai ville våkne opp stille og rolig og ta morgenen inn over seg før han stod opp. Inne hos Kai var denne damen en "ensom svale". Stort sett blir han stående alene i sin kamp for å bevare menneskeverdet sitt innenfor den omsorg han ble utsatt for. Hans kamp bestod i å opponere mot den "dominans" og "krenkelse" som preger mye av dagens omsorgsarbeid både hos mennesker med en psykisk utviklingshemming og andre (Sundet 1997, Lillestø 1998).

Denne dominansen gjøres legitim, særlig i Kai sitt tilfelle via et vrengebilde av han. En innbilt Kai som egentlig ikke er et ordentlig menneske med alle de positive egenskaper som ligger til

menneskeheten, men et motsatt menneske som innehar alle de dårlige kvaliteter vi kjenner i igjen hos Kai fra oss selv. Det kan virke som både Kai og Frank er fanget i en sosialt konstruert virkelighet der det kliniske blikk dominerer virkelighetsforståelsen. Det er vel ikke usannsynlig at Kai og Frank, som folk flest, kan ha sine mindre heldige sider. Det som er spesielt for disse to, er at disse sidene gjøres til de dominerende trekk ved dem som mennesker, og dermed undertrykkes andre og gode egenskaper. Også slik er det en omskrevet og fordreid Kai og Frank som manifesterer seg framfor personalets blikk. Det at fanden kan virke skremt på flat mark, gjør han ikke alltid redd og svak. Så også for disse to; det at de har en oppførsel som til tider kan virke meningsløs eller utfordrende, gjør dem ikke alltid til meningsløse eller utfordrende individer.

Et typisk trekk inne hos Kai og Frank er at det er mange som jobber der, og at disse har makt til å sette sin vilje over deres vilje. Derfor er måten personalet møter Kai og Frank på, viktig; måten er med på å definere deres utsyn og innsyn i eget liv og levnet, og dermed deres selvbilde og identitet. Altså, de tilbakemeldinger personalet gir til dem i løpet av dagens, ukas og etter hvert månedenes løp, får store konsekvenser for innholdet i Kai og Frank sin forståelse av livene sine og sin plassering i den lille verden som er hus, hjem og nærmiljø. Det er denne forståelsen av seg selv de tar med seg ut i møtet med den store verden (Edvardsen 1997b).

Sannsynligvis er det slik at mennesker med en psykisk utviklingshemming kan ha problemer med å orientere seg i tid og rom (Eknes 2000, Gjørum/ Eilertsen 1996, Kylèn 1974), og at de derfor vil kunne profitere på å ha en noe tydeligere struktur på hverdagen sin enn folk flest. Faren er, som jeg har vist, at personalet ved å fastholde strukturen i alle delene av hjelpeprosessen kan havne i den fella at alle forsøk på å bryte ut av en struktur "sykeliggjøres". Personalet risikerer å "slå ungen ut med badevannet", eller at det som i utgangspunktet er sunne reaksjoner på et korrigerende miljø, blir betraktet som symptomer på funksjonshemmingen, i stedet for å ta inn over seg at det kan være korreksjonene, eller fastholdingen på en rigid struktur som er årsak til for eksempel Kai sin "uønskede atferd". I så fall er det ikke innført en struktur som fungerer slik jeg forutsetter den var ment, nemlig å hjelpe, men heller fungerer som et maktmiddel og en tvangstrøye i livene til Kai og Frank. Fra å fungere som en hjelp i hverdagen bryter strukturen ned Kai og Frank sine eventuelle positive selvbilder som viktige og betydningsfulle personer i eget liv og skaper muligens frustrasjon og kaos i livene deres fordi kravet om underkastelse og lydighet blir viktigere enn

likeverd og selvbestemmelse. Jeg er derfor av den formening at et perspektiv som bruker avvikene som årsaksforklaring er utilstrekkelig når vi jobber med mennesker, så også hos Kai eller Frank. Personalet må i tillegg ha et blikk som også tar høyde for den situasjonen begge parter befinner seg i. Den prinsipielle forskjellen kan illustreres slik:

Fig. 4

Oppførsel som resultat av et avvik → sykt individ

Oppførsel som resultat av en relasjon → individ i utvikling

Lillestø (1998:215-216) opererer med et todelt begrep på funksjonshemming. Et begrep fokuserer på skaden, eller sykdommen om man vil, og et annet begrep har fokus på relasjonen mellom individet og samfunnet.

Medisinsk forskning har vært til god hjelp for å årsaksforklare og lokalisere skader ved ulike former for psykisk utviklingshemming. Det er når vi prøver å anvende denne type tankegang i daglig praktisk miljøarbeid at problemene oppstår. Den medisinske kompetansen skal sørge for å gjøre hjelperne oppmerksomme på eventuelle medisinske komplikasjoner som skyldes selve hjerneskadene. Dette for at hjelperne skal kunne konsentrere seg om å tilrettelegge for en god utvikling hos Kai og Frank, i et samspill med omgivelsene. Denne skjeløydheten, eller dobbelte perspektivet, er det avgjørende å beherske når man som hjelper går inn til Kai eller Frank.

Når det kan se ut som om Kai helt og holdent forstår seg i de andre sitt bilde av han, kan dette være fordi personalet over år har fokusert på utviklingshemmingen når de skulle forklare Kai sine handlinger. Et alternativ vil kunne være å årsaksforklare Kai sine handlinger i miljøet rundt.

Den daglige samhandlingen mellom Kai, Frank og personalet blir etter hvert til det liv de har levd. Gullestad (2000) sier at det er i hverdagen livet spiller seg ut for oss. Det er måten vi fyller hverdagen med innhold og måten vi møter og blir møtt av andre i det daglige, som gir livet farge. Når personalet er opptatt av hvordan Frank spiser maten sin eller drikker kaffen sin, så er kanskje ikke dette som isolert hendelse viktig. Derimot, hvis en, og slik jeg oppfatter

hverdagen til Kai eller Frank, gjennom år blir korrigert for måten man utfører dagligdagse ting på gjennom store deler av hverdagen, må dette til slutt påvirke deres forhold til omgivelsene, seg selv og livet generelt. Dagligdagse hendelser som for eksempel det å spise, får aldri sjansen til å bli automatisert. I stedet rettes fokuset på hvordan spise- handlingene utføres, kvaliteten i handlingene vurderes daglig. Dette publikumsblikket på handlingene til Kai og Frank resulterer ofte i bu- rop. Det er da naturlig at scenen, eller hverdagslivet og hjemmet til Kai og Frank blir et utrivelig sted å være for Kai og Frank. Folk flest kan bryte av og finne seg andre arenaer der applausen og oppmuntringen vil dominere. Det vil si at folk flest i noen grad kan beholde eller justere sine væremåter ved å skifte arena. De trenger ikke å skifte ut seg selv, de trenger ikke å endre seg. Denne muligheten har ikke Kai eller Frank. De er av omstendighetene, utviklingshemmingen om man vil, tvunget til å "stå han av" på samme scene med samme publikum dag ut og dag inn og ta i mot det som kommer, uansett.

Edwardsen (1998, 1997a) gir uttrykk for at vi også trenger den Andre for å få bekreftet oss selv i det lys vi selv ser oss. Når vi er oppmerksomme på dette, blir det også klart at måten vi ser den andre på, egentlig er et speilbilde av oss selv (Nergård 1994, Edwardsen 1998, 1997a). Slik sett vil alle de feil og mangler vi ser hos Kai og Frank, fortelle noe om hvordan vi forstår og betrakter dem som mennesker. Når personalet fokuserer på deres avvik og er opptatt av å behandle disse, forteller de samtidig Kai og Frank hvordan de blir betraktet. Utenfra sett, som i denne oppgaven, avslører personalet så og si seg selv foran Kai og Frank, fordi det i personalet sin væremåte blir tydelig hvordan de betrakter seg selv i forhold til Kai og Frank. Når personalet prøver å få Kai og Frank til å bli som dem, så betyr dette at Kai og Frank sine væremåter er underordnet personalet sine væremåter. Det er personalet sine "normalitetsgrenser" som synliggjøres. Personalet trenger en bekreftelse på at deres blikk, og behandling av Kai og Frank fører framover. Personalet trenger en positiv bekreftelse på seg selv og det arbeidet de gjør. En positiv bekreftelse vil innebære at de makter å få Kai og Frank til å innordne seg etter deres prosjekter. Innenfor denne behandlende omsorgskulturen måler personalet sin egen profesjonelle vellykkethet i den grad de makter å endre Kai og Frank sin væremåte slik personalet mener de skal oppføre seg. Dette kan være en av grunnene til at personalet er villige til å gå så langt som å benytte seg av "klipenakkemetoder" og medisinerer. De er, som alle andre, avhengige av å få bekreftelser på at det de ser og gjør er bra. Det er viktig for et selv at speilbildet er positivt. Dersom de ikke klarer å få Kai og Frank til å gjøre som de vil, så er det jo de som er mislykket i sin yrkesutøvelse. Siden det er

personalet som bestemmer hvilke hjelpefortellinger som er relevante i Kai og Frank sitt liv, blir det viktig å kunne dokumentere sannhetsgehalten i disse fortellingene.

På denne måten oppdrar personalet seg selv også. De synliggjør for hverandre hvordan profesjonell omsorg skal ytes. Særlig "nye vikarer" vil nok være på leit etter positive andretilskrivninger blant personalet for å finne ut av hvordan god omsorg skal ytes. Slik sett vil vikarene kunne skape seg selv via de valg de gjør når de leter etter gode rollemodeller. Inne hos Kai eller Frank kan det virke som om lojalitet til prosedyrene er resepten på hvordan man gjør en god jobb. Det profesjonelle arbeidet reduseres til de regler og rutiner som setter standard for hva som er riktig oppførsel hos Kai og Frank. Dermed presser personalet i realiteten seg selv til å vurdere egen profesjonell vellykkethet i om de makter å få Kai og Frank til å følge reglene.

Så langt mener jeg å ha fått fram at personalet bidrar sterkt til å skape og fastholde Kai og Frank i sine (personalets) bilder. Personalets bu-rop eller applaus til Kai og Frank vil da også kunne framstå som en slags ris og ros til personalet selv. Personalet går veien om Kai og Frank for å forstå seg selv, som profesjonelle hjelpere. De blir på sett og vis sitt eget publikum. Dermed bidrar de også til selv å skape og fastholde sin egen selvforståelse som de "gode hjelperne", fordi de iflg. Mead er tvunget til å gå veien om den andre, for, i dette tilfellet, å finne ut av sitt profesjonelle selv. Det er i den Andre sine speil vi finner oss selv (Edwardsen 1998).

6.3. Om å behandle andre

Både Kai og Frank er rundt de 40. For folk flest er det vanlig å bli behandlet med respekt når man er kommet såpass langt i livet. Med respekt mener jeg blant annet at det er uvanlig at man som voksen (og barn) blir irettesatt av andre gjennom store deler av dagen. For Kai og Frank sin del ser det derimot ut som om negative selv-bekreftelser, i form av irettesettelser er ganske vanlig. Det er med andre ord slik at personalet med sitt blikk på en normaliserende oppdragelse av Kai og Frank er villige til å bruke uvanlige metoder som bryter med en allmenn oppfattelse av god folkeskikk. Personalet er med sin prosedyreopptatthet oppmerksomme på om de innordner seg disse reglene og rutinene. Dersom Kai eller Frank avviker fra disse, blir de korrigeret, og dersom de følger rutinene og instruksene, får de ros. For eksempel kan det være slik at Frank skal kle på seg skoene sine selv. Dersom personalet må gi han instruks om å gjøre dette, får han ikke ros, men dersom han gjør dette av seg selv, får han

ros. Denne måten å jobbe på er ganske typisk inne hos både Kai og Frank og virker nærmest automatisert. Det er blitt rutine.

For å kunne rose eller rise må personalet oppfatte seg selv og sine prosjekt som viktigere enn Kai og Frank sine prosjekt. Personalet mener selv at de vet best hva som vil gagne Kai og Frank. I dette ligger det at personalet må sitte på en eller annen fasit, eller et ideal som legges til grunn for vurderingene. Flere (Kirkebæk 1996, Sandvin m.fl. 1998) hevder at dagens normaliseringsarbeidet handler om å gjøre mennesker med en psykisk utviklingshemming lik alle oss andre. Det blir de Andre sine standarder for det gode liv, rett og riktig måte å leve på, som anvendes på psykisk utviklingshemmede. De skal oppdras til å bli som oss andre. Også Kai og Frank sine handlinger vurderes i mine øyne etter en "normalitetsskala", der personalet sitt kliniske blikk sørger for å finne fram til avvikene som må rettes på. Noen ganger kan personalet framstå som "mer katolsk enn paven". Når Kai ikke ønsker å stå ute i regnværet og sage ved, så utløser dette til dels kraftige sanksjoner fra personalet sin side. Normalt ville det kanskje være slik for folk flest at man søkte ly til regnværet var over.

Det å bli vurdert ut i fra væremåte kjennes for så vidt igjen fra samfunnslivet generelt og er slik sett ikke noe unikt fenomen inne hos Kai eller Frank. Som aktører i det norske samfunn er vi så vant til å bli vurdert at vi knapt legger merke til denne vurderingen som fenomen. Vi tror det skal være slik, og det kan minne om en kunnskap som har "kroppet seg" (Edwardsen 1997b:58-62). Det vil si at når vi forholder oss til en annen sine handlinger, holder oppe speilet så den andre kan speile seg i våre reaksjoner, blir speilet ofte en vurdering av den andre sine handlinger. Tenk på ungen som har klatra opp i en busk og roper til faren, "se på meg", og faren svarer med, "så flink du er". Barnet ber om å bli sett og faren svarer med en vurdering (Høegh 1995). Dette er i mine øyne det samme fenomenet vi ser inne hos Kai og Frank. Personalet ønsker å hjelpe, de ønsker så å si å ta dem under vingene og hjelpe dem opp til et høyere nivå av kunnskaper og ferdigheter. Idealet er oss selv, og med utgangspunkt i oss selv vurderer vi deres handlinger. Personalet tar det for gitt at våre handlinger gir mening for dem i deres liv.

Det blir nærliggende å påstå at det Kai og Frank må gjøre for ikke å få "kjeft", er å bli som oss, og det er fristende å spørre: Hva om de ikke makter å bli som oss?

Jeg vil kanskje med en viss rett kunne hevde at interesse og nysgjerrighet overfor et fenomen vil kunne være med på å føre til at man lærer mer om fenomenet. Nysgjerrigheten vil kunne fungere som drivkraft til å utforske verden. Etter hvert vil de handlinger man utfører i verden sammen med andre i verden skape en viss mening i tilværelsen. Dette er hverdagslige prosesser, og det er i hverdagen vi støter på fenomener som vi reagerer på, og det er i hverdagen vi tar til oss kunnskap eller forkaster den (Gullestad 2000). Det er i hverdagen at ikke personlig kunnskap blir personlig (Edwardsen 1997b:65). Nysgjerrigheten blir startmotoren i denne prosessen. Det er nysgjerrigheten som gjør at vi vender oss ut mot verden. Dersom denne nysgjerrigheten ikke gis næring av omgivelsenes våkne og positive blikk for livets små og store mysterium, så vil den dø. Det er, slik jeg ser det, nysgjerrigheten som i utgangspunktet fører til at det aktiveres en relasjon til omverdenen, eller et mellomværen .

Om det er nysgjerrighet eller protest som gjør at Kai og Frank støter mot prosedyrene som personalet har lagt opp til, vet jeg ikke. Konsekvensen for Kai og Frank blir uansett den samme; deres egne anliggender med verden slipper ikke til, eller får negativ oppmerksomhet. Kanskje skjer dette fordi deres interesser går på tvers av våre interesser, eller at deres anliggender ikke gir mening for personalet. Dermed ledes Frank og Kai bort fra sine egne prosjekter basert på egne interesser, bort fra seg selv. De ledes over i personalet sine interesser, som egentlig er en speiling av samfunnet sine interesser. Slik ledes de over i personalet sine prosjekter som er basert på det samfunnet mener er i Kai og Frank sin interesse. Slik synliggjøres en samfunnsmessig forståelse av Kai og Frank sine Selv som ikke eksisterende, fordi bare da vil man kunne forsvare å lede dem over i de Andre sine Selv som egentlig er et speilbilde av samfunnet sitt Selv. Dette er et kjernepunkt. At det er vanskelig å få øye på kan skyldes at samfunnet og dermed personalet fokuserer så sterkt på avviket og årsaksforklarer handlingen som en del av funksjonshemmingen. Det vil si at handlingen betraktes som irrasjonell og uten rot i en egen fri vilje. Slik blir de overgrep som gjøres inne hos Kai og Frank, usynlige for personalet. Som oppdragere er personalet fattige på en dobbel beskrivelse av Kai og Frank sine handlinger. Personalet tvinger seg selv inn i en forståelse av Kai og Frank sine handlinger som bare bekrefter at de er avvikere og ikke som folk flest. Personalet klarer ikke å utfordre egne fortolkninger, fordi alt Kai og Frank gjør bare bekrefter dem. Spissformulert kan jeg si det slik: *Personalet bryter seg inn i deres liv, og leder dem med korrigeringspedagogens stive blikk over i personalet sine prosjekter.*

Det lages en pipekonsert Kai og Frank ikke på noen måte har anledning til å slippe unna. De står på grunn av sin utviklingshemming nagla fast på scenen og er tvunget til å ta i mot buropene så lenge de varer. Publikum plasserer seg selv mellom Kai eller Frank og verden, og buer på dem til de ikke lenger ønsker å vise seg fram. Første etappe i klassereisa slik den er beskrevet av Edvardsen (2001:155-156) har begynt.

Med klassereise- metaforen refererer Edvardsen til fenomenet ”sosial klatring”/”sosial mobilitet”. Og i Edvardsen (1997a) handler det om riksoppdragelse av folkegrupper og kulturer. Dette er store og omfattende prosesser som kan strekke seg over flere generasjoner. Målet for den kulturelle oppdragelsen er i første runde å få den Andre (kulturen) til å betrakte seg selv og sin verdensanskuelse som mindreverdig og underordnet i forhold til den dominante kulturen. Den dominante kulturen prøver altså å *assimilere* den underlegne kulturen, dvs. å ta den opp i seg ved å oppdra den i sitt bilde. Og her blir det kulturpedagogikkens oppgave å forstå denne assimileringen. Et nærliggende eksempel på dette er det norske fornorskningsprosjektet overfor samene.

En lignende analyse mener jeg kan anvendes på en del av det oppdragelsesarbeidet som foregår inne hos Kai og Frank. Det er snakk om et lignende prosjekt, men i mindre målestokk. Personalet prøver å oppdra Kai og Frank til et minimum av normalitet. I stedet for en fornorskningsreise, påtvinges de to en *normaliseringsreise*. I likhet med dominante nasjoners oppdragelse av andre kulturer, foregår den kulturelle oppdragelsen av Kai og Frank i den beste hensikt. Men som Edvardsen (1997a, 2001) viser, grenser prosjektet og metodene ofte til undertrykkelse. Det er ikke alle oppdragelsesmetoder som er holdbare moralsk sett, selv om de i praksis kan vise seg å være brukbare, eller effektive.

Jeg påstår at de prinsippene og etappene for oppdragelse som Edvardsen peker på i forbindelse med klassereise- fenomenet er noe vi også kan kjenne igjen fra for eksempel oppdragelse av egne barn. Når ungen eksempelvis ved kjøkkenbordet vegrer seg mot å spise opp maten sin, og vi som foreldre sier ”fy” eller; ”slem pike, spis opp maten din, ellers blir du fri for dessert”, så er det, slik jeg ser det, en form for normaliseringsframstøt vi bedriver. I de fleste tilfellene er nok barna noe av det kjæreste foreldrene vet om, men i en slik situasjon ved kjøkkenbordet presser foreldrene barna til å se seg selv slik foreldrene ser dem i denne situasjonen, som slemme og ulydige. Foreldrene manipulerer barnet sin eventuelle positive oppfatning av seg selv til det ser seg selv som noe negativt. Forhåpentligvis oppfatter ungen

hvordan foreldrene vil at det skal oppføre seg, slik at ungen kan endre oppførselen sin slik det passer foreldrene. I stedet for at ungen får støtte og forståelse (men ikke nødvendigvis skryt) på sine utspill, tvinges altså ungen til å spise noe han ikke liker, og vi belønner han i form av ros eller dessert når han nedverdiger seg selv til å underkaste seg vår vilje som foreldre. Dersom vi dveler litt til ved dette eksemplet, så ser vi at utgangspunktet for denne prosessen er at barnets handlinger blir vurdert i forhold til foreldrene sin forståelse av situasjonen. Ved at foreldrene betrakter seg selv som de som vet best, tar de ikke høyde for å forstå barnets situasjon som leder fram til at det ikke vil spise opp maten sin. De som utsettes for normaliseringspress, opplever med andre ord at deres oppfatning av hva som er viktig og riktig for dem konsekvent blir oversett til fordel for de andre sine oppfatninger. De andre sine meninger og oppfatninger er viktigere og riktigere enn egne oppfatninger.

Når Frank ikke får lov til å bruke de klærne han mener vil passe best for han, er det fordi andre som har innflytelse nok over hans liv til å få sin vilje igjennom, mener noe annet enn han. En i utgangspunktet legal handling tuftet på et positivt selvilde, settes under press, fordi man som personal gjennom Frank sine handlinger bare får bekreftet at han ikke vet sitt eget beste. Derfor føler personalet seg forpliktet til å vite det for han. Det vil si at personalet gjør tydelig for Frank at hans bilde av hvordan man kler seg, ikke er godt nok, eller rettere sagt ikke akseptert av nærmiljøet. Det havner utenfor normalitetsgrensen. Han får dermed heller ingen erfaring på hvordan arbeidskollegaene ville møte han dersom han faktisk stilte opp i finklærne på arbeid. Han lærer bare at hans mening ikke er god nok. Tilsvarende er det for Kai når man ikke kan tillate han for eksempel å ta livet med ro inne i gammen. Kai og Frank sine egne opplevelser av hva som er viktig og riktig i livet, settes under press av bedrevidere.

Pressmidlene som Kai og Frank utsettes for, er først og fremst basert på irettesettelser og sanksjoner relatert til oppførselen. Livene deres preges av mye bu-rop. Likevel er det slik at Kai og Frank fremdeles hevder egne meninger. Frank eksempelvis i form av å kaste de klærne personalet mener han skal ha på seg i do, slik han noen ganger gjør. Kai ved for eksempel å protestere mot å sage ved i regn og dårlig vær. Dermed signaliserer de tydelig at de er høyst oppegående i forhold til det å ha egne meninger om hvordan de vil ha det i livene sine. Dette forstår jeg dit hen at de begge, på tross av mange negative tilbakemeldinger, har en forståelse av seg selv som viktig og betydningsfull. I alle fall kan det se ut som om de gir signaler om at

de gjerne vil være med og ta ansvar for eget liv. Forskning viser (Glenn, S., Cunningham, C. 2001) at personer med Down Syndrom²⁵ har et positivt selvbilde på tross av tilkortkomning på mange områder. Artikkelforfatterne forklarer dette med at personer med Down Syndrom på grunn av hjerneskaden ikke integrerer de enkelte tilkortkomningene til et generalisert hele. De forblir isolerte hendelser som ikke berører selvet. Slik sett er det ikke utenkelig at både Kai og Frank fremdeles har en grunnleggende positiv selvoppfatning, på tross av den negative tilbakemeldingen de ofte får på seg selv i løpet av dagen. Dette gjør at de fremdeles holder fast på egne prosjekt. Det er dette som settes under press fra personalets side. Normaliseringsreisa forutsetter imidlertid at den Andre ser meningen bak oppdragerens handlinger. Den Andre må se hensikten og målet med reisa. Personalet forutsetter med sine handlinger at Kai og Frank ser hensikten i det personalet gjør mot dem. Ett av de trekkene som kjennetegner en psykisk utviklingshemmet, er en manglende evne til abstrakt tenking (Kylen 1974, Gjørum/ Eilertsen 1996, Goldstein/Reynolds 1999). Dette betyr blant annet at opplevelsene av seg selv og andre knyttes mye til det som skjer her og nå. Det er derfor ikke utenkelig at både Kai og Frank kan ha problemer med å se målet med reisa; de opplever derimot sanksjonene som overgrep direkte på dem selv, uten at de forstår hvorfor. Dermed risikerer personalet at de i egne øyne opplyste og meningsfulle handlingene de gjør i forhold til Kai og Frank, faktisk kan oppleves som ulogiske og meningsløse av de samme, nærmest som det komplette idioti. I et slikt perspektiv vil Kai sin selvskading også kunne forstås dit hen at når personalet over mange år har underlagt seg Kai sin vilje for hvordan han skal oppføre seg, og denne velmenende viljen ikke har gitt mening for han, samtidig som hans frustrasjonsuttrykk har blitt misforstått og bare ført til en mer kontant reaksjon fra personalet, er det tenkelig at Kai over tid opplever korrigeringen fra personalet som en trygghet og et fast holdepunkt i tilværelsen. Når tilværelsen ellers ikke gir mening og er utrygg, slår han seg for å bringe orden og dermed tryggheten tilbake inn i verden. Han tar med andre ord selv ansvar for å skape den sammenheng og mening i livet sitt som han trenger for å leve. Så lenge han klarer å skape en begripelig verden på denne måten, vil jeg anta at selvbildet hans i overveiende grad er positivt, fordi han opplever en viss grad av kontroll over livet sitt. Jo mer han slår seg, jo mer utrygg er han. Han slår seg med andre ord ikke for å kontrollere personalet, slik man kan få et inntrykk av at personalet mener ut i fra cafehistoria til Kai, men for å skape mening i

²⁵ Down Syndrom, forårsakes av en genetisk feil. Tilstanden medfører alltid psykisk utviklingshemming (Smith 1996).

en kaotisk verden. Jeg finner det rimelig å anta at gjennom årenes løp har denne væremåten blitt bekreftet såpass mange ganger fra ulike personalgrupper at Kai sannsynligvis vil kunne komme til å slå seg kraftig også om korrigeringen uteble, fordi disse slagene er hans eneste strategi på å etablere den nødvendige trygghet.

Personalet sine bestrebelser på å få dem over i en "normalisert" væremåte vil kunne oppleves nærmest som et umotivert overgrep og demonstrasjon av makt. I Sandvin (1998) introduseres begrepet "naken makt".

Slik makt baserer seg på at andre ikke har ressurser eller mulighet til å unndra seg makten. Sterk avhengighet av andre vil f.eks kunne skape grunnlag for makt, uten at den makten i seg selv oppleves legitim (op.cit.:117).

Dermed mangler personalet den legitimitet som bedrevitere de automatisk tilskriver seg selv, og som er nødvendig for å bringe normaliseringsprosessen videre. Både Kai og Frank kan ha problemer med å se seg selv i et negativt lys, slik personalet (de Andre) ser dem, fordi personalet sine handlinger ikke gir mening, eller i verste fall kanskje oppleves som meningsløse overgrep. Når Frank ser at han stenges ute fra sine egne klær og opplever å få korreks hvis han protesterer mot dette overgrepet ved f.eks å skylle arbeidsklærne ned i do, eller når Kai opplever å bli pressa til å stå ute i regn og vind for å gjøre en jobb andre har bestemt er viktig for han, og han i tillegg er uføretrygdet, og han blir utsatt for relativt kraftige sanksjoner dersom han reagerer på dette, er ikke dette egnet til å gi noen av dem et positivt bilde av personalet (de Andre). En mer naturlig menneskelig reaksjon er å protestere og opponere mot de menneskene som utfører disse, i Kai og Frank sine øyne, ubegripelige handlingene mot dem. Personalet ivaretar på sett og vis Kai og Frank sine positive selvbilder fordi de ikke klarer å finne at personalet sine handlinger gir mening.

For Kai sitt vedkommende kan det virke som om han har tatt første skritt inn i etappe nr.2 av normaliseringsreisa, da han muligens kan ha begynt å få en negativ selvtilskrivning i form av at han slår seg selv. Problemet for Kai er bare at de Andre ikke framstår som noe positivt ideal for han å strekke seg etter. Personalet hos Kai og Frank har problemer med å få til en vellykket normaliseringsreise fordi de ikke får til å framstille seg selv som positive Andre, eller noen å se opp til. Handlingene til personalet blir meningsløse fordi personalet ikke klarer å koble en mening til det de gjør, som også for Frank og Kai gir mening. Dermed stopper normaliseringsreisa opp, og i alle fall Frank beholder en positiv selvtilskrivning, eller trua på seg selv.

Dersom vi betrakter dette fenomenet, at Kai og Frank ikke gjennomfører normaliseringsreisa fullt ut, i lys av deres funksjonshemming, er det på mange måter utviklingshemmingen som hjelper dem til å stå i mot presset slik at de ikke mister seg selv. Med dette mener jeg at det er utviklingshemmingen som gjør at de ikke ser det personalet vil de skal se, nemlig seg selv slik personalet ser dem. Kai og Frank er som folk flest opptatt av eget forgodtbefinnende og ikke av personalet sine. De skjønner ikke personalet sine prosjekt, like lite som personalet skjønner deres. Kanskje er det slik at personalet er så fokusert på prosedyrer, og prosedyrenes iboende krav om ensrettethet og systematikk, at andre måter å jobbe profesjonelt på ikke er tilgjengelige for dem. Kan hende er personalet sikre på at "normaliseringsarbeidet" som her går ut på å få Kai og Frank til å underkaste seg regler og rutiner som igjen har sitt utspring i et ønske om at de må te seg som folk, er til deres beste. Som sagt: Det er mulig at Kai og Frank ikke ser dette store bildet. De skjønner ikke planen. Kai ser derimot seg selv i en ubehagelig situasjon som personalet har plassert han i, og insisterer å holde han i. Han skjønner ikke hvorfor han må stå ute i regnværet og bli søkkblaut når det er lunt og varmt inne i gammen. Gammen er kos og hygge. Jeg mener det er viktig å forstå at Kai og Frank sannsynligvis ser personalet, opplever personalet og plasserer personalet via dets handlinger mot dem. Kai og Frank vil vurdere personalet via de handlinger de gjør, eller rettere sagt, de konsekvensene personalet sine handlinger får for dem.

Språket er underordnet handlingen i den forstand at det vi gjør, i større grad viser hva vi mener enn språket gjør. Handlingen avslører deg så å si. Dersom du som forelder hevder at det er galt å slå ungene dine, for ved en senere anledning å gjøre det, vil det at du slo ungene dine bli betegnende for det du egentlig mente, ikke det du sa. Altså, både Kai og Frank plasserer personalet i verden via det personalet gjør mot dem, på samme måten som personalet plasserer Kai og Frank via det de gjør. En, i mine øyne, stor og viktig forskjell på de og personalet er at Kai og Frank sannsynligvis, på grunn av hjerneskaden, ikke vil kunne lage en dobbel beskrivelse av personalet og deres handlinger slik personalet kan dersom de er åpne for det. Derfor blir det personalet sin utfordring å få dette til. Når de i sine daglige møter med Kai og Frank har så lett for å påpeke alle feilene de gjør, vel og merke i den beste hensikt, ser ikke Kai og Frank denne hensikten. De opplever bare at personalet "hakker" på dem, maser på dem og nekter dem tilgang til grunnleggende goder som mat og klær. Kai og Frank har ingen mulighet til å se den store planen bak denne oppførselen til personalet. De er på grunn av sin utviklingshemming bundet til detaljene, og det er detaljene som gir retning til

hvordan de møter personalet. Når personalet passer på og ser til at de spiser pent, er de opptatt av å få i seg maten. Når personalet er opptatt av at Frank skal ha arbeidsklær på seg, er han kanskje mer opptatt av at han vil være pyntet, evt. at han ønsker en fest med latter, kos og hygge og så videre. Slik kan personalet sine fokus framstå som meningsløse og uviktig hos Kai og Frank, og det blir personalet sin utfordring å beskrive og innrette seg etter dette. Hvis ikke er det sannsynlig at begge to vil fortsette sin opposisjon mot personalet.

Møtet mellom kulturer, som egentlig er et møte mellom mennesker, har, foruten å få bekreftet egne stereotypier, myter og fordommer om den Andre, også i seg et potensial for utvikling av ny kunnskap og forståelse av den Andre (Edvardsen 1998, Edvardsen 1997a, Nergård 1994). Dette er en tredje mulighet så å si, der ny viten og forståelse av den Andre utvikles i et gjensidig aksepterende møte basert på likeverd og respekt for den Andre (op.cit). Her ville det være snakk om en normaliseringspedagogikk og en normaliseringspedagog med et positivt fortegn. Dette betyr ikke at vi uten videre skal godta og ta opp i oss alt det den Andre står for (Edvardsen 2001:145), men over tid kan vi ta til oss elementer som viser seg å være holdbare innen egen kultur, og motsatt støte ut det som måtte være uholdbart (op.cit). Dette er vanskelig fordi det innebærer at man må være åpne for at egen kultur ikke nødvendigvis er den beste (Nergård 1994). Sannsynligvis er dette spesielt vanskelig å få til inne hos Kai og Frank, fordi hele jobben ligger på personalet. Kai og Frank har ikke et ordforråd som gjør at de kan forklare sin opplevelse av situasjonen, den er det opp til personalet å prøve å finne ut av. Jeg er av den formening at om personalet skal makte denne jobben, må de ta de "gamle brillene" av nesa og prøve noen nye. Kanskje vil det da kunne tre fram en annen virkelighetsforståelse eller fortelling om Kai og Frank sitt liv og levnet.

Jeg er også av den formening at for Kai innbyr gammen til lun hygge og varme, og jeg forstår at han heller vil være der inne enn å sage ved. Dette er hans prosjekt. Dette er hans vilje. Dersom personalet ikke forstår dette, vil alle dets forsøk på å løse han videre gjennom normaliseringsreisa mislykkes. Det er, slik jeg ser det, ikke mulig å få Kai og Frank til å oppleve de Andre som positive idealer dersom men ikke vier dette punktet stor oppmerksomhet.

Kai og Frank er nok oppmerksomme både på våre bu- og hurrarop. Jeg forstår det slik at frustrasjonsuttrykkene kommer når de ikke gir mening, jfr. gammesituasjonen hos Kai. Det er ikke unaturlig om de likevel innretter seg såpass etter personalet sitt forgodtbefinnende at

hurraropene kommer i flertall. I en verden med lite applaus vil nok også fravær av bu-rop kunne oppleves som applaus nok. Dette er også en måte å overleve på. I sin ytterste konsekvens vil dette kunne føre Kai og Frank inn i en ekstrem passivitet, noe som for øvrig holdes fram som et trekk ved det å være psykisk utviklingshemmet (Gjærum/Eilertsen 1996, Eknes 2000). Vellystklokka som skulle kime i magen når du gikk ut i verden, er erstattet med nei- gonggongen som advarer deg mot å være synlig. Dette er og en slags (normaliserings)reise, men av en annen og mer alvorlig karakter enn den jeg tidligere har beskrevet med referanse til Edvardsen sin bruk av klassereisemetaforen (Edvardsen 2001). I den opprinnelige klassereisa kan det se ut som om de reisende beholder et Jeg-selv. I den reisa jeg her ser for meg i forhold til Kai og Frank, står de i fare for å miste sitt eget Jeg og blir kun til "Meg- selv" slik de Andre ser meg. De klarer heller ikke å bli som de Andre fordi de ikke får øye på planen, den overordna gode hensikt og gode vilje, men blir hengende fast i personalet sin negative Andre tilskrivning og opptatt av enten å opponere mot, eller å slippe unna blikket. Edvardsen (2001) virker selv oppmerksom på dette forholdet, og han spør avslutningsvis etter de *ikke* vellykkede klassereisende. Hvordan går det med dem? Han antyder selv svaret i det han skriver: "Vil kanskje mange av dem være preget av å ha stoppet opp i edukandens nye og negative selv- tilskrivingspøl, hvor både selv- og andrehat har levelige vilkår?" (Edvardsen 2001:156).

Det å innrette seg slik at en unngår bu-rop er heller ikke det samme som at en forstår hvorfor en unngår det. Dette fordi vi buer når noen er utenfor våre prosjekter, og da inne i egne prosjekt, jfr. Frank og det å spise pent. Personalet tilkjennegir og identifiserer bragder hos både Kai og Frank når de kjenner igjen sine prosjekter i det de gjør, når personalet ser at Kai og Frank gjør som personalet vil. Dette vil kunne fortone seg som en form for dressur og har således ingenting med ekte bragder å gjøre. En ekte bragd må bygge på det den Andre gjør, slik at den Andre blir oppmerksom på sider ved seg selv som for han er en selvfølge, men som av andre betraktes som unike, jfr. faren som roser barnet i dets lek. Dersom personalet er villige til mer å innrette sine prosjekter etter deres prosjekter vil kanskje Kai og Frank etter hvert se på personalet som positive Andre. Ved å fokusere på det genuine hos Kai og Frank vil personalet selv kunne bli oppmerksomme på det positive hos dem. Slik vil personalet kanskje kunne etablere en gjensidig positiv andretilskrivning, der de er gjensidig avhengig av hverandre i en reflektert positiv andrefortolkningspiral. Personalet vil da kunne framstå som verdensborgere, eller normaliseringspedagoger med et positivt fortegn, og oppfattes som attraktive og populære reiseledere.

6.4. Oppsummering og konklusjon

Å få tilbakemeldinger på seg selv, er å få en bekreftelse på at en er til. Negative tilbakemeldinger vil også skape en viss trygghet og kontroll i en ellers uoversiktlig og kaotisk verden. På grunn av sin hjerneskade vil nok både Kai og Frank kunne oppleve verden som uoversiktlig og kaotisk. En del av de handlinger vi ser hos dem kan nok forklares i dette. Problemet består bare i at så mange av de handlinger personalet ser hos dem virker uforklarlige. Dette, kombinert med Kai og Frank sin manglende evne til verbalt å kunne formidle egne opplevelser, tvinger personalet til å tolke de handlinger de ser. Ved at personalet ikke klarer å skape mening i deres handlinger ved å bruke vanlige strategier og normer for meningsfortolking, presses de over til å benytte et meningsfortolkningsarsenal som har et noe diffust utspring. Kanskje hentes noe fra myter, overtro og diagnoser. Det vil si at handlingene til Kai og Frank gir ikke noen mening av den grunn, men årsaksforklaringene gir mening, og da har personalet et utgangspunkt for (be-)handling, et utgangspunkt jeg har vist ganske raskt vil lede over til en behandling av Kai og Frank sine handlinger. Personalet er opptatt av å gjøre handlingene og livene til Kai og Frank sunnere og mer menneskelignende. Idealet i dette behandlingsarbeidet er oss selv, eller det speilbildet vi ser av oss selv i oss selv. De må bli som oss. Den applaus Kai og Frank mottar, er oppskriftsmessige; ettersom de støtter opp omkring normaliseringsprosjektet. For Kai og Frank er risikoen stor for at vi, forblindet av oss selv, feiltolker deres hverdagslivsprosjekter. Personalet ser ikke at de i bunn og grunn har nøyaktig de samme behov som alle andre mennesker, Kai og Frank ønsker nemlig å bli sett og være unik. I og med at en i en medisinsk omsorgskultur i så liten grad er oppmerksom på dette, "lures" personalet til å synliggjøre Kai og Frank i lys av sine feil og mangler. Denne relasjonen kan betraktes som en nedadgående spiral der den ene tilkortkomningen påvirker den andre i en selvforsterkende prosess.

For å bryte denne negative utviklingen kan det være hensiktsmessig å fokusere på relasjonen mellom personalet og Kai og Frank. Dersom vi forstår Kai og Frank sine handlinger som en reaksjon på et kritisk og korrigerende miljø vil handlingene deres kunne få et annet meningsinnhold enn det de ilegges i dag. Jeg er av den formening at Kai og Frank sin livssituasjon i like stor grad som alle andres blir preget av relasjonene de har til andre mennesker. Dermed får personalet en sentral rolle når Kai og Frank skal møtes på egne behov, følelser, tanker og oppfatninger. Det er i dette møtet at Kai og Frank får utmålt seg selv og får en forståelse av hvordan andre oppfatter at de selv er.

7. AVSLUTNING

Oppgavens bærende ide er at ved å granske praksis kan man enten bidra til å endre praksis eller eventuelt bli klarere på hvorfor man holder fast på praksis. Det vil være naivt av meg å tro at denne oppgaven alene danner et grunnlag for å endre praksis. Til det er den for satt på spissen. Det jeg derimot har tro på, er at jeg ved min bruk av ”tenkeloftet”, der jeg betrakter den hjelp vi tilbyr mennesker med en psykisk utviklingshemming i et kulturelt og kontekstuellt perspektiv, får fram sider ved praksis som ellers ville vært skjult for det blotte øye. Særlig blir hjelpenes forståelse av begrepet ”normalisering av tiltak og tjenester”, slik det kommer til uttrykk i daglig praktisk miljøarbeid, et interessant fenomen.

Det virker på meg som om den normaliseringstankegangen som fulgte med avviklingen av HVPU stort sett har hatt fokus på at ”de” må bli som ”oss”. De skal bo som oss, de skal få tilbud om hjelp fra samme instanser som oss, de har samme rett til å velge bosted som oss osv. Dette er viktige rettigheter for alle og enhver og en positiv effekt av nedleggelsen av HVPU, men ideen om normalisering av tiltak og tjenester går lenger enn dette. Normalisering, slik jeg ser det, handler like mye om hjelperne. Det handler om at hjelperne må normalisere sitt forhold til avviket, slik at psykisk utviklingshemmede får lov til å være både psykisk utviklingshemmede og mennesker. For å komme hit må hjelperne utvide egne toleransegrenser for avvik. De bør gå i seg selv og stille kritiske spørsmål som: ”Hvorfor skal Kai på ”død og liv” sage ved og ikke bruke gammen slik han vil?, og hvorfor skal Frank på ”død og liv” ikke gå på jobb i findressen? Hvorfor er det så viktig for oss mennesker å kamuflere avvik? Dersom det er slik at avvik og ”svakhet” i seg selv virker frastøtende på oss fordi det gjør oss oppmerksom på vår egen svakhet som vi forakter (Lillestø 1998:205), er det da den usikkerheten vi føler på i møtet med det som er annerledes som kan forlede til overgrep? For å bli kvitt vår egen usikkerhet og angst må vi kontrollere dette fremmede. I så fall kan den omsorg som går ut på å få Kai og Frank til å oppføre seg normalt forståes som en slags terapi for personalet. De kurerer så å si egen angst ved å gjøre Kai og Frank mindre avvikende i oppførsel.

Ved at hjelperne hos Kai og Frank blindt tilbyr en hjelp som fungerer som en slags oppdragelse til det normale, tar de fatt på en i mine øyne umulig oppgave. Kai og Frank er ikke som alle andre mennesker; de er unike i sin framferd, og det må de få lov å være. Likevel mener jeg at de, som andre mennesker, først og fremst har behov for å bli møtt med støtte,

forståelse, toleranse, nærhet, trygghet og alle andre selv- oppbyggelige tilnærminger og ikke slik man kan få inntrykk av inne hos Kai og Frank, at det først og fremst er orden, regler, rutiner og prosedyrer de trenger. De er også skapt for å leve sitt eget og ikke andres liv, og som alle andre mennesker er de avhengig av å oppleve mening og sammenheng i tilværelsen. Hjelpernes oppgave er å bidra til en slik utvikling ved å finne ut av og tilpasse seg Kai og Frank sine prosjekter, og, ikke slik som nå, ved at Kai og Frank må underkaste seg hjelpernes prosjekter, prosjekter som ofte vil kunne framstå som meningsløse for Kai og Frank.

Kai og Frank er ikke oppmerksomme på sin egen "svakhet" og tilkortkomning før de blir gjort oppmerksomme på det. Det er hjelperne hos Frank som mener det er en svakhet ved han at han ikke vet å kle seg "rett" når han skal på jobb. Frank selv er ikke oppmerksom på at noe er galt før andre setter hans vilje til side. Frank er heller ikke oppmerksom på at det er en svakhet ved han at han ikke dekker på bordet sitt selv, før andre gjør han oppmerksom på det. Slik sett trenes de begge opp i å forstå seg selv som mindreverdige. En normaliseringsreise med dette som utgangspunktet fører neppe med seg noe godt for Kai og Frank fordi de i løpet av reisa blir tvunget til å se seg selv og sine ideer som mindre verdt. Deres verdi som menneske utmåles i den grad de makter å få tak på og gjøre hjelpernes prosjekter til sine.

En annen normaliseringsreise trer fram som et alternativ. Her er det hjelperne som normaliserer sitt forhold til avviket hos Kai og Frank. Det er ikke sikkert at Kai og Frank er opptatt av de samme tingene som hjelperne er. Kai og Frank sine opplevelser av hva som er viktig og interessant, kan gå helt på tvers av hva hjelperne mener. Det er hjelperne sin oppgave å finne ut av dette. Kai og Frank sine opplevelser av hverdagens lyst eller ulyst er sannsynligvis i langt større grad enn hjelperne sine opplevelser knyttet til øyeblikket. Det å skape gode øyeblikk blir derfor kanskje hjelpernes største utfordring. Dette er vanskelig fordi hjelperne i langt større grad er hevet over øyeblikket og kan se både inn i fortid så vel som framtid. Hjelperne er i stand til å se at konsekvensene av det de som helpere gjør i øyeblikket, på sikt vil kunne føre til noe som kanskje Kai og Frank opplever som positivt. Denne lyse framtiden ser sannsynligvis ikke Kai og Frank fordi deres hverdagsopplevelser knyttes til den nærmeste fortid. Denne fortiden er det som danner grunnlaget for deres forståelse av nåtiden som igjen danner grunnlaget for en forventning om framtiden. Når hjelpernes hjelp oppleves som ubehagelig eller meningsløs i øyeblikket, så er det dette som gir forventninger om framtiden. Framtiden bringer bare med seg mer kaos og flere ubehagligheter. Øyeblikkene eller nåtiden blir ekstra viktige inne hos Kai og Frank fordi det

er her deres følelse av tilhørighet i og lyst til å gå videre i verden skapes. Det er i øyeblikket at ”vellystklokka” kimer, og det er i øyeblikket at ”nei- gonggongen” dunderer.

Når jeg er av den formening at mange av de situasjoner jeg beskriver hos Kai og Frank tenderer til overgrep, er dette min tolkning av det jeg har sett. Det er ikke sikkert at Kai og Frank opplever det på samme måte. Det er ikke sikkert at Frank føler seg utsatt for noe overgrep når han må sitte med do døren åpen, eller når han ikke får ta på seg de klærne han selv vil. En annen dimensjon jeg ikke har tatt høyde for å diskutere, er det forhold at både Kai og Frank er såpass avhengig av hjelp at de høyst sannsynlig ville dø av sult eller frost dersom personalet ikke var til stede og sørget for mat og klær til dem. En slik avhengighet av andre betyr nødvendigvis at den andre (personalet) er nødt til å ta styring i livene deres.

Likevel håper jeg å ha belyst sider ved det å jobbe i hjemmene til mennesker med en psykisk utviklingshemming som kanskje ikke alltid er like synlig for det blotte øye. Normaliseringsreisa er i realiteten et uttrykk for en relasjon, og som alle relasjoner har den i seg et dobbelt potensial. Mitt generelle inntrykk er at relasjonenes iboende positive mulighet i liten grad slipper til fordi hjelperne i for liten grad makter å ha blick for Kai og Frank sitt levde liv, og i for stor grad er opptatt av å oppdra dem til normalitet. Hjelpen gis med andre ord i den beste hensikt. Men ved at hjelperne er forblindet av dagens omsorgskultur og kulturhistoriske myter omkring psykisk utviklingshemming, starter de en hjelpebehandling som ikke nødvendigvis fører til noe bedre liv for Kai eller Frank. Kanskje er det også slik at Kai og Frank oppleves som et større problem for personalet, enn de gjør for seg selv.

Jeg mener det er på sin plass med en diskusjon med tanke på avklaring om det er samsvar mellom våre ideer om mennesker med psykisk utviklingshemming som likeverdige og det vi faktisk utsetter dem for i vår behandling av dem. Jeg er enig med Kirkebæk (1993:313) som mener det er nødvendig å se nærmere på om det er samsvar mellom de forestillinger vi har om mennesker med psykisk utviklingshemming, og de mennesker med psykisk utviklingshemming som vi har reell kjennskap til. Det relasjonelle perspektiv, vår egentlige viten om deres liv sett ”innenfra”, deres egen viten om seg selv, framfor avviket, blir veien som må gåes opp. Vi som fagfolk har her et særlig ansvar fordi det er vi som formidler ”deres egen” viten om seg selv til andre. Denne viten vil alltid være inspirert av tilgjengelige teorier, men også på fortolkninger av praksis og at historien på dette området har vist oss at den profesjonelle fortolkning ikke kan stå uimotsagt.

Innenfor en (sosial-) samfunnsfaglig forskning må det være konsekvensene av en teori, slik den framstår i praksis, som avgjør hvorvidt den er holdbar eller ikke.

LITTERATUR

- Aadland, E. (1998): "Og eg ser på deg...." Tano Ascheoug
- Aubert, V. (1981 2.opplag): *SOSIOLOGI*. Universitetsforlaget
- Andersen, Svein S. (1997): *Case-studier og generalisering*. Fagbokforlaget
- Bakhtin, M.M. (1981): *The Dialogical Imagination: Four Essays by M.M. Bakhtin*. M. Holoquist (red.) University of Texas Press Austin
- Baumann, Z. (2000): *Savnet Fellesskap*. Cappelen Akademisk forlag
- Bauman, Z. (1994): *Döden och odödeligheten*. Göteborg, Daidalos
- Berg, Anne-Jorunn(1998): "Det beskjedne vitne", i *Betatt av viten, bruksanvisninger til Donna Haraway*. Kristin Asdal, Anne-Jorunn Berg, Brita Brenna, Ingunn Moser og Linda M. Rustad, Spartacus forlag A/S, Oslo
- Berger, P. / Luckmann, T. (1966/2000): *Den samfunnsskapte virkelighet*. Oversatt av Frøydis Wiik, Fagbokforlaget
- Benner, P. & Wrubel, J. (1989): *The Primacy of Caring*. Addison Wesley, Menlo Park, California
- Bjørneboe, Jens (1978, 3.opplag): *Kruttårnet*. Gyldendal Norsk Forlag A/S 1969
- Brinkmann, J. / Eriksen, H. (1996): *Verden som møteplass, essays om tverkulturell kommunikasjon*. Bergen-Sandvik, Fagbokforlaget
- Bryen, D.N & Joyce, D.G. (1985): "Language Intervention with the Severely Handicapped: A decade of research", i *Journal of Special Education*, 19: 7-39.
- Bråten, Stein (1997): "G.H.Meads filosofi som grunnlag for dialogisk forståelse", i *Oppdragelse til det moderne av Harald Thuen og Sveinung Vaage* (red.) (1997, 5. opplag) Universitetsforlaget
- Burns, R. (1982): *Self-Concept Development and Education* London

- Bygdnes, Anne-Marit (1998): *Toalett-trening av mennesker med psykisk utviklingshemming*. HiH Skriftserie 1998/9-Harstad College
- Christie, Nils (1998): "Tolk eller lærer", i *Materialisten nr.1- 1998*
- Christie, Nils (1989): *Bortenfor anstalt og ensomhet*. Universitetsforlaget as.
- Dale, L E (1989): *Pedagogisk profesjonalitet*. Gyldendal Norsk forlag, Oslo
- Dalland, O. (1993): *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Universitetsforlaget, Oslo
- Diprose, Rosalyn (1994): *The Bodies of Women: Ethics, Embodiment and Sexual Difference*, Routledge, London and New York
- Edvardsen, E (2001): "Historiske protokollers partiskhet", i *SAMFUNNSRETTET PEDAGOGIKK – NÅ*, av C.W./Höem, A (red.). Opplandske forlag
- Edvardsen, E. (1998): "Den sammensatte Nordlendingen", i *Mangfold og spenninger* av Ragnhild Engelskjøn (red) 1998, Orkana forlag as.
- Edvardsen, E. (1997a): *Nordlendingen*. Pax forlag, Oslo
- Edvardsen, E (1997b): "Lærerpraksis", i *Klasserommet i sentrum* av Rolf Grankvist. Tapir forlag
- Eidheim, H (1990, 6.opplag): "When Ethnic Identity is a Social Stigma", i *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Department of Sosial Anthropology, University of Oslo
- Ericsson, K. (1996): *Forsømte eller forbryterske*. Ad notam Gyldendal, Oslo
- Eknes, Jarle (2000): "Psykisk helse blant mennesker med psykisk utviklingshemming", i *Utviklingshemming og psykisk helse*, av Jarle Eknes (red.) (2000), Universitetsforlaget
- Evans, Tordis (1997): "Psykologisk utvikling gjennom livsløpet", i *En innføringsbok i psykologi for universiteter og høyskoler*, av Nielsen, G.H. og Raaheim, K. (red.)(1997), Cappelen Akademiske forlag, Oslo

- Gadamer, H.G. (1979): *Truth and Metode*. Sheed and Ward, London
- Giddens, A (2001, 2.utg.): *Modernitetens konsekvenser*. Pax
- Gilje, N./Grimen, H. (1998, 4.opplag): *Samfunnsvitenskapens forutsetninger*. Universitetsforlaget, Oslo
- Gjærum, B. og Ellertsen, B. (1996 3.opplag): *Hjerne og atferd*. Universitetsforlaget, Oslo
- Glenn, S. Cunningham, C. (2001): "Evaluation of self by young people with Down Syndrome", i : *International Journal of Disability, Development and Education, Vol 48, No.2, 2001*.
- Goffman, E. (1961/1991): *Anstalt og menneske*. Paludans forlag
- Goffman, E. (1975): *Stigma*. Gyldendals samfunnsbibliotek, Danmark
- Goldstein/Reynolds (1999): *Handbook of Neurodevelopmental and Genetic Disorders in Children*. The Guilford Press New York
- Granlund, Mats (1986, 2.opplag): *Flerhandikapp*. Stiftelsen ALA. Stockholm
- Grunewald, K. (1992): *Medicinska omsorger*. Natur och Kultur Stockholm
- Gullestad, Marianne (2000, 5.opplag): *Kultur og hverdagsliv*. Universitetsforlaget
- Horndalen, Bjørn (1999): "Et historisk tilbakeblikk på vernepleierutdanningen", i *Mer enn omsorg...festskrift til Rogaland Vernepleierhøgskole ved 30-årsjubileet*. Rogaland Vernepleierhøgskoles skriftserie nr 1, Nærland 1999
- Høegh, P (1995): *De få utvalgte*. Aschehoug
- Imsen, Gunn (1995, 2.utg.): *Elevens Verden*. TANO
- Jakobsen, Karl (1998): "Ny viten om relasjonen mellom kognitive og emosjonelle prosesser", artikkel i *Tidsskrift for Norsk psykologiforening nr.35, 1998*.
- Jerlang, E. (red) (1996): *Utviklingspsykologiske teorier*. Gyldendal
- Johansen, Arne – Johan (1996): *Fra dårekiste til normalisert omsorg*. Høgskolen i Harstad skriftserie

- Johnsen, Berit H (1998): *Et historisk perspektiv på ideene om en skole for alle*. Institutt for spesialpedagogikk, det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo
- Johansen, Leif Inge (2000): *FLINKE JENTER FÅR KREFT, Om biografisk rekonstruksjon av kreft som sosialt forankret sykdom*. Hovedfagsoppgave i programmet for helse- og sosialpolitikk, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen
- Karterud, Sigmund (1995): *Fra narsisisme til selvsykologi*. Ad Notam Gyldendal
- Kaspersen, Lars Bo (2001, 2.rev.utg.): *Anthony Giddens-introduktion til en samfundsteoretiker*. Hans Reitzels Forlag København
- Kemp, Peter (1992): *Lèvinas*. Forlaget ANIS, Fredriksberg C., Danmark
- Kirkebæk, Birgit (1996): "Den disciplinerende almindelighed og kvaliteten av liv", i *Liv og kvalitet i omsorg og pedagogikk* av Perlt, Birger red. (1996, 1. utgave 3. opplag): Forlaget Systime, Danmark
- Kirkebæk, Birgit (1993): *Da de åndssvage blev farlige*. Forlaget Socpol Holte, Danmark
- Klausen, A.M. (1992): *Kultur. Mønster og kaos*. Ad. Notam Gyldendal, Oslo
- Krogh, T. m.fl. (1999, 2.utgave): *Historie, forståelse og fortolkning*. Ad. Notam Gyldendal
- Kvale, Steinar (1999): *Det kvalitative forskningsintervju*. Ad Notam Gyldendal
- Kylen, G. (1974): *Psykiskt utveclingshemmades förstånd*. Stiftelsen: ALA. Stockholm
- Lauvås,P. Og Handal,G. (1995): *Veiledning og praktisk yrkesteori*. Cappelen akademisk forlag a.s.
- Lillestø, Britt (1998): *Når omsorgen oppleves krenkende*. NF-rapport nr.22/98
- Lyngdal, L.E /Rønning, R. (1975): *Vitenskapskritikk*. Universitetsforlaget

- Løvlie, Lars (1997): ”Erfaring som handling”, i *Oppdragelse til det moderne* av Harald Thuen og Sveinung Vaage red. (1997, 5. opplag) Universitetsforlaget.
- Martinsen, W. (1997, 3.utg., 5.opplag): *Sosiologisk analyse*. Universitetsforlaget
- Melgård, Torhild (2000): ”Utviklingshemming”, i *Utviklingshemming og psykisk helse* av Jarle Eknes (red.) (2000). Universitetsforlaget
- Meløe, J. (1995) ”Steder”, artikkel i tidsskriftet *Hammarn* nr.3, 1995
- Moser, Ingunn (1998): ”Diffraksjon og interferens”, i *Betatt av viten, bruksanvisninger til Donna Haraway* Kristin Asdal, Anne-Jorunn Berg, Brita Brenna, Ingunn Moser og Linda M. Rustad, Spartacus forlag A/S, Oslo
- Nergård, J.I. (1994): *DET SKJULTE NORD-NORGE*. Ad Notam Gyldendal, Oslo
- Nielsen, G.H. og Raaheim, K. (red.)(1997): *En innføringsbok I psykologi for universiteter og høyskoler*. Cappelen Akademiske forlag Oslo
- Norsk vernepleierforbund (1998): *Yrkesetisk studiehefte*. Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere
- Norvoll, Reidun (2001): ”Sosiale avvik og sosial kontroll”, i *Mellom mennesker og samfunn*. Marianne Rugkåsa red., Gyldendal Norsk forlag A/S.
- NOU 2001:22 *Fra bruker til borger*.
- NOU 1991:20 *Rettsikkerhet for mennesker med en psykisk utviklingshemming*.
- NOU 1991:6 *Mennesker og bioteknologi*.
- NOU 1985:34, Lossius II: *Levekår for psykisk utviklingshemmede*.
- NOU 1973:25, Lossius I: *Omsorg for psykisk utviklingshemmede*.
- Ot.prp.49, 1987-88: *Ansvar for tiltak og tjenester for mennesker med psykisk utviklingshemming*.
- Pedagogisk psykologisk ordbok (1993): Kunnskapsforlaget, Aschehoug-Gyldendal

- Petersen, Hege L. (1996): *Normalisering og integrering- En plutselig frigjørende tanke...*
Høgskolen i Østfold, avdeling for helsefag, arbeidsrapport 1996:1.
- Rommetveit, R. (1974): *On message structure. A framework for the study of language and communication.* John & Sons, London
- Romøren, T.I. red. (2000): *Usynlighetskappen.* Akribe, Oslo
- Romøren, T.I. -red- (1995): *HVPU-reformen i forskningens lys.* Ad Notam Gyldendal
- Rugkåsa, Marianne red. (2001): *Mellom mennesker og samfunn.* Gyldendal akademisk, Oslo
- Rustad, Linda M. (1998): "Kunnskap som delvise forbindelser", i *Betatt av viten, bruksanvisninger til Donna Haraway*
Kristin Asdal, Anne-Jorunn Berg, Brita Brenna, Ingunn Moser og Linda M. Rustad, Spartacus forlag A/S, Oslo
- Rustad, M.R. (1999): *Omsorgsideologi i praksis.* HiH skriftserie 1999/13. Harstad College
- Sandvin, J m.fl. (1998): *Normaliseringsarbeid og ambivalens.* Universitetsforlaget. Oslo
- Schrag, Calvin O. (1983): *Existence of freedom. Towards an Ontology of Human Finitude.* Northwestern University Press, USA
- Smith, Lars (1996): *Småbarnsalderens nevropsykologi.* Universitetsforlaget. Oslo
- Stubrud, Leif H. (2001): *Utviklingshemming i et økologisk perspektiv.* Universitetsforlaget
- Stubrud, Leif H. (1992): *Adaptiv adferd hos psykisk utviklingshemmede personer.* Østfold vernepleierhøgskole, Fredrikstad
- St.meld. nr. 47, (1989-90): *Om gjennomføring av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming.*
- St.meld. nr. 67, (1986 - 87): *Ansvar for tiltak og tenester for psykisk utviklingshemma.*

- Sundet, Marit (1997): *Jeg vet jeg er annerledes-men ikke bestandig. Kultur i fokus, en skriftserie*
Från institutionen før kulturantropologi
Och etnologi vid Uppsala universitet.
- Syse, Aslak (1995): *Rettsikkerhet og livskvalitet for utviklingshemmete.* Ad Notam, Gyldendal
- Syse, Aslak (1992): ”Psykisk utviklingshemming, omsorgshistorie, folkerettslige forpliktelser”, i *Psykisk utviklingshemmedes rettsstilling* av S. Eskeland og A. Syse (red.)(1992), Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Sætersdal, Barbro (1998): *Tullinger, skrullinger og skumlinger.* Universitetsforlaget, Oslo
- Søder, M. m.fl. -red- (2000): *Funksjonshemming, politikk og samfunn.* Gyldendal akademisk
- Thisted, J. (1990): ”Den videnskabelige krise i sundhetsvæsenet. Om den biomedicinske model og helhedstænkning”, i *Sykepleiens grunnlagsproblemer.* Red: T. Jensen, L. Jensen, W. Kim. Gyldendal Norsk Forlag
- Thuen, H. , Vaage, S. (red.) (1989): *Oppdragelse til det moderne.* Universitetsforlaget
- Tronvoll, Inger M (2000): ”Usynlighetskappen”, i *Usynlighetskappen*, Tor Inge Romøren (red.) Akribe
- Tøssebro, Jan (1992): *Institusjonsliv i velferdsstaten.* Ad Notam Gyldendal
- Vaage, Sveinung (red. 1998): *Å ta andres perspektiv. Grunnlag for sosialisering og identitet. George Herbert Mead i utvalg.* Abstrakt forlag
- Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur.* SEEK as. Flekkefjord
- Wadel, Cato (1990): *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten.* SEEK as. Flekkefjord
- Wuttudal, Karin (1995): ”Hjemmet som arena for omsorg- ny praksis og nye dilemmaer?”, i *HVPU-reformen i forskningens lys*, Romøren, Tor Inge (red)Ad. Notam Gyldendal
- Østrem, Knut (1983): *Av trælsætt.* Hovedfagsoppgave, HiBO

Publikasjonsliste fra Høgskolen i Harstad

Fra og med 1996 ble tidligere publikasjonsserier ved Høgskolen i Harstad erstattet med en **Skriftserie** og en **Arbeidsnotatserie**.

Skriftserien - ISSN 0807-2698

- 2002/10** **Bjørn-Eirik Johnsen:** "Den innbilt fremmede. Om omsorgen for mennesker med psykisk utviklingshemming" (ISBN 82-453-0108-9) Kr. 120,-
- 2002/09** **Tor J Schjelde:** "Læring og Forståelse" (ISBN 82-453-0179-5) Kr. 60,-
- 2002/08** **Lars Bjørgum:** " Rapport fra konferansen *Seksuelle overgrep mot barn* i Harstad, 1. – 2. november 2001 " (ISBN 82-453-0178-7) Kr. 130,-
- 2002/07** **Odd Birger Hansen:** "Regnskap i en entreprenøriell kontekst. En casestudie av et konsern i vekst" (ISBN 82-453-0177-9) Kr. 130,-
- 2002/06** **Terje Thomsen:** "Ansvar for egen læring på ti minutter" (ISBN 82-453-0176-0) Kr. 50,-
- 2002/05** **Inger S Martinussen:** "Basal sansestimulering SNOEZELEN – del av et undervisningsopplegg" (ISBN 82-453-0175-2) Kr. 50,-
- 2002/04** **Gunn Karin Stenhaug:** "Omsorgens uttrykk i operasjonssykepleie. En kvalitativ studie av operasjonssykepleiernes hverdag" (ISBN 82-453-0174-4) Kr. 120,-
- 2002/03** **Odd Birger Hansen:** "Regnskap, entreprenørskap og kontekst. En introduksjon" (ISBN 82-453-0173-6) Kr. 90,-
- 2002/02** **Ingvild Marheim Larsen / Ole-Jacob Skodvin:** "Evaluering av administrasjonen ved Høgskolen i Harstad" (ISBN 82-453-0172-8) Kr.100,-
- 2002/01** **Hege Lerkerød:** "Død på menyen. Alderdom, måltider og dødsriter belyst ved institusjonen - sykehjem" (ISBN 82-453-0170-1) Kr.100,-
- 2001/07** **Rikke Gørgens:** "Tegn i tiden – minoritetskultur eller ren kunst" (ISBN 82-453-0166-3) Kr. 90,-
- 2001/06** **Lars Bjørgum:** "Fosterhjemsplassing av innvandrerbarn: Hva avgjør plassering i norsk vs etnisk fosterhjem?" (ISBN 82-453-0165-5) Kr. 90,-
- 2001/05** **Odd Birger Hansen:** "Noen styringsmessige utfordringer i nystartede virksomheter" (ISBN 82-453-0164-7) Kr. 50,-
- 2001/04** **Trond Hammervoll:** "Governance problems in vertical interorganisational relationships: A dependence perspective". (ISBN 82-453-0163-9) Kr. 80,-
- 2001/03** **Randi Saasen:** " På nye stier – En evaluering av samordnerens rolle i 6 familierådslag i Harstad/Kvæfjord" (ISBN 82-453-0161-2) Kr. 70,-
- 2001/02** **Odd Birger Hansen:** "Topplederlønn – belyst ut fra ulike teoretiske perspektiver" (ISBN 82-453-0160-4) Kr. 50,-

- 2001/01 **Anne Marie Bakken:** "Rehabilitering i kommunene i Nordland, Troms og Finnmark (ISBN 82-453-0159-0) Kr. 90,-
- 2000/14 **Lars Bjørgum:** Barn og skilsmisse: Konsekvenser for utvikling av barn og unges identitet, intimitet og kjærlighetsforhold (ISBN 82-453-0155-8) Kr. 60,-
- 2000/13 **Arild Wikan:** From Chaos to Chaos – *An Analysis of a Discrete Age-structured Prey-Predator Model* (ISBN 82-453-0153-1) Kr. 60,-
- 2000/12 **Terje Thomsen / Bjørn-Eirik Johnsen / Viktor Sommerbakk:** «Nære studier for fjerne studenter?». (ISBN 82-453-0151-5) Kr. 100,-
- 2000/11 **Stein Mikkelsen:** «Problemer og paradokser i forebyggende arbeid». (ISBN 82-453-0150-7) Kr. 50,-
- 2000/10 **Tor Schjelde:** «Læring, undervisning og vurdering/eksamen ved vernepleierutdannelsen». (ISBN 82-453-0148-5) Kr. 70,-
- 2000/09 **Turid Kayser Kvalø:** «Byråkraten og klienten i velferdsstaten». (ISBN 82-453-0146-9) Kr. 50,-
- 2000/08 **Ruben Moi:** «'Anonymous: *Myself and Pangur*': What is the point of Paul Muldoon's postmodernist play in *Hay*?». (ISBN 82-453-0145-0) Kr. 50,-
- 2000/07 **Harald Torsteinsen:** «Den økte effektivitetsfokuseringen i norske kommuner - - *motefenomen eller rasjonell nyorientering?*». (ISBN 82-453-0144-2) Kr. 50,-
- 2000/06 **Ruben Moi:** «Dissertation, discourse, différence and dissemination: an attempt to apprehend the Derridean movements of writing.». (ISBN 82-453-0143-4) Kr. 50,-
- 2000/05 **Viggo Andreassen:** «Arbeidsledighet og økonomisk teori». (ISBN 82-453-0142-6) Kr. 60,-
- 2000/04 **Viggo Andreassen:** «Nytte-Kostnadsanalyse som beslutningsverktøy». (ISBN 82-453-0141-8) Kr. 80,-
- 2000/03 **Viggo Andreassen:** «Ulike årsaker til offentlig intervensjon i et lands økonomi». » (ISBN 82-453-0139-6) Kr. 60,-
- 2000/02 **Grete Hagebakken:** «Privatisering av eldreomsorg: Med Sverige som forbilde? *En gjennomgang av svenske erfaringer og holdninger til kommersiell privatisering av eldreomsorg, sett i sammenheng med dagens norske situasjon*» (ISBN 82-453-0138-8) Kr. 70,-
- 2000/01 **Ådne Danielsen:** «Mot New Public Management i Norske kommuner? Om reformer og omstillingsprosesser i kommunal sektor». (ISBN 82-453-0136-1) Kr. 70,-
- 1999/18 **Jan-Sverre Isaksen** «Ekstern analyse av kortsiktig konkurrisiko for modne aksjeselskaper». (ISBN 82-453-0135-3) Kr. 70,-
- 1999/17 **Harald Bergland / Pål Andreas Pedersen** «Regulering av forurensninger fra produsenter og konsumenter». (ISBN 82-453-0134-5) Kr. 70,-
- 1999/16 **Arild Wikan** «Periodic Phenomena in a Discrete Age-Structured Prey-Predator Model - *I Density Dependent Survival Probabilities*». (ISBN 82-453-0133-7) Kr. 60,-
- 1999/15 **Ådne Danielsen** «Metaforbruk i organisasjonsteoretisk litteratur». (ISBN 82-453-0132-9) Kr. 60,-

- 1999/14 **Turid Kayser Kvalø** «Du kan ikke sitte på rumpa og vente på studiekvalitet – Hva er studiekvalitet og hvordan måle det?». (ISBN 82-453-0131-0) Kr. 90,-
- 1999/13 **Marit Ruth Rustad** «Osorgsideologi i praksis - En studie av hverdagsliv til mennesker med psykisk utviklingshemming, sett i lys av ansvarsreformens intensjoner». (ISBN 82-453-0130-2) Kr. 120,-
- 1999/12 **Hilde Nordahl-Pedersen:** «Brukernes erfaringer med trygdekontoret». (ISBN 82-453-0129-9) Kr. 70,-
- 1999/11 **Mette Ravn Midtgard / Jan Vidar Haukeland:** «Fiskeværet som feriested». (ISBN 82-453-0128-0) Kr. 50,-
- 1999/10 **Tor J. Schjelde:** «Vernepleiere, sosionomer og barnevernspedagoger i skolen. Hvilken formell kompetanse har de og hvilke arbeidsoppgaver bør de ha i skolen?». (ISBN 82-453-0126-4) Kr. 50,-
- 1999/9 **Steinar Johansen:** «Konkurranseutsetting av pleie og omsorgstjenester - Rasjonell handling eller legitim tilpasning- Organisasjonsteoretiske utfordringer for en empirisk studie». (ISBN 82-453-0126-4) Kr. 60,-
- 1999/8 **Rikke Gürgens:** «Å forske på annerledeshet. Det usedvanlige teater sett som et semiotisk fenomen, en hermeneutisk prosess og et terreng for 'grounded theory'». (ISBN 82-453-0125-6) Kr. 50,-
- 1999/7 **Ådne Danielsen:** «FINNES DET EN POSTMODERNE POLITIKK? Tanker rundt modernitet og postmodernitet som samfunnsmessige tilstander med omsorgspolitik for mennesker med psykisk utviklingshemming som eksempel». (ISBN 82-453-0124-8) Kr. 50,-
- 1999/6 **Ådne Danielsen:** «Organisasjonsfeltbegrepet innenfor nyinstitusjonell organisasjonsteori» (ISBN 82-453-0122-1) Kr. 50,-
- 1999/5 **Harald Torsteinsen:** «Effects of privatization and competitive tendering on local government – a comparative study.» (ISBN 82-453-0121-3) Kr. 50,-
- 1999/4 **Rolf Wynn:** «Conversation Analysis and the Conversational Rules» (ISBN 82-453-0119-1) Kr. 50,-
- 1999/3 **Stein Mikkelsen:** «SAFE COMMUNITY - SYMBOL OG SAMARBEID Sluttrapport fra studie av lokalt ulykkesforebyggende arbeid organisert etter WHO's Safe Community (Trygge Lokalsamfunn)-modell.» (ISBN 82-453-0118-3) Kr. 60,-
- 1999/2 **Terje Thomsen:** «Mot fremtidens utdannelser - om skjønnheten og udyret i høgre utdanning». (ISBN 82-453-0117-5) Kr. 50,-
- 1999/1 **Rolf Utkvitne:** «Harstad og nyetableringer i detaljhandelen». (ISBN 82-453-0115-9) Kr. 90,-
- 1998/20 **Rikke Gürgens:** «Regiroller og teaterorganisering. Casestudie av Bentein Baardsons regi av 'Garmann & Worse & Co' på Rogaland teater.» (ISBN 82-453-0114-0) Kr. 130,-
- 1998/19 **Tore Høgås:** «Deconstructing and Reconstructing the Text: Intertextualities of Literature, Body, and Nature in Jane Smiley's A Thousand Acres.» (ISBN 82-453-0113-2) Kr. 130,-
- 1998/18 **Harald Torsteinsen:** «Om å skynde seg langsomt. Hvordan skape oppslutning om organisasjonsreformer i kommunesektoren?» (ISBN 82-453-0112-4) Kr. 40,-

- 1998/17 **Truls Erikson:** «Intellektuell kapital: Hvilke grep må til?» (ISBN 82-453-0111-6) Kr. 40,-
- 1998/16 **Ruben Moi:** «Voice and Vision - An analysis of the Allegorical Aspects in Seamus Heaney's Oevre» (ISBN 82-453-0110-8) Kr. 120,-
- 1998/15 **Tore Einar Johansen / Kjell Toften:** «Retraining of Russian Military Officers - a feasibility study» (ISBN 82-453-0109-4) Kr. 50,-
- 1998/14 **Alexander Kwesi Kassah:** «The Community Idea» (ISBN 82-453-0107-8) Kr. 50,-
- 1998/13 **Alexander Kwesi Kassah:** «Community-Based Rehabilitation in the city: A case of Jamestown-Accra, Ghana» (ISBN 82-453-0105-1) Kr. 50,-
- 1998/12 **Kjell Toften:** «Chain Integration in the Norwegian Hotel Industry - industry overview, causes, and some strategic implications (ISBN 82-453-0104-3) Kr. 50,-
- 1998/11 **Baard Borge:** «NS' mange ansikter: Innholdsanalyse av et propagandaskrift fra 1944» (ISBN 82-453-0103-5) Kr. 70,-
- 1998/10 **Truls Erikson:** «Entrepreneurial Capital - The Emerging Venture's Most Important Asset & Competitive Advantage» (ISBN 82-453-0098-5) Kr. 40,-
- 1998/9 **Anne Marit Bygdnes:** «Toalett-trening av mennesker med psykisk utviklingshemming. En teoretisk drøfting og et empirisk bidrag». (ISBN 82-453-0097-7) Kr. 120,-
- 1998/8 **Tanja Susann Ihlhaug/Leif Hugo Hansen:** «Medbestemmelse eller mer bestemmelse? - bruker lederne de tillitsvalgte?» - *En undersøkelse om ledelsesatferd og ansattes medbestemmelsesrett i kommunal virksomhet i Troms Fylke.* (ISBN 82-453-0096-9) Kr. 90,-
- 1998/7 **Kjell Toften:** «Express Reiser - Scandinavian Package Tour Industry» ISBN 82-453-0095-0) Kr. 40,-
- 1998/6 **Stein Mikkelsen:** «Safe Community - Symbol and Co-operation. A study of inter-sectoral co-operation and development in a Norwegian community» (ISBN 82-453-0094-2) Kr. 50,-
- 1998/5 **Truls Erikson:** «A Study of Entrepreneurial Intentions Among a Cohort MBAs - The Extended Bird Model». (ISBN 82-453-0093-4). Kr. 50,-
- 1998/4 **Arild Wikan:** «4 Periodicity in Leslie Matrix Models with Density Dependent Survival Probabilities» (ISBN 82-453-0092-6) Kr. 70,-
- 1998/3 **Arild Wikan:** «Dynamical Consequences of Reproductive Delay in Leslie Matrix Models with Nonlinear Survival Probabilities» (ISBN 82-453-0091-8) Kr. 70,-
- 1998/2 **Terje Thomsen:** «Gruppeintervjuet - avgrensning, anvendelse og anvisning» (ISBN 82-453-0089-6) Kr. 50,-
- 1998/1 **Alexander Kwesi Kassah:** «Community Based Rehabilitation and Stigma Management by Physically Disabled People in Ghana». (ISBN 82-453-0088-8) Kr. 50,-
- 1997/17 **Tore L.Jensen:** «Interorganizational Governance Structure and Outlet Economic Performance». An Application of Accounting Data in Interorganizational Performance Measurement. (ISBN 82-453-0088-8) Kr. 110,-
- 1997/16 **Tore L.Jensen:** «En analyse av ukedagseffekter i futuresmarkedet for elektrisk kraft». (ISBN 82-453-0086-1) Kr. 50,-

- 1997/15 **Baard Borge:** «Krig, oppgjør og nasjonal konsensus - Etterkrigs- oppgjørens sosiale virkninger i Nederland, Danmark og Norge». (ISBN 82-453-0084-5) Kr. 50,-
- 1997/14 **Tore Einar Johansen:** «Myter og virkelighet om samer - 'de e forskjell på folk og finna'» (ISBN 82-453-0083-7) Kr. 40,-
- 1997/13 **Eli Samuelsen:** «Den besværlige tiden» - Betragtninger om praksisopplæringen i sykepleierutdanningen (ISBN 82-453-0082-9) Kr. 50,-
- 1997/12 **Eli Samuelsen:** «Du er ikke verdig en plass i herberget - Refleksjon over etikk og etiske vurderingers plass i sykepleien» (ISBN 82-453-0081-0) Kr. 50,-
- 1997/11 **Vegard A. Schancke/Miriam G. Lukwago:** «A Programme for Early Intercultural Psychosocial Intervention for Unaccompanied Minor Asylum Seekers and Refugees (EM) - a Group Approach» (ISBN 82-453-0080-2) Kr. 50,-
- 1997/10 **Hilde Nordahl-Pedersen:** «Alternativ medisin og skolemedisin - en paradigmediskusjon» (ISBN 82-453-0068-3) Kr. 50,-
- 1997/9 **Inger Aksberg Johansen:** «Reminisens i et interaksjonsperspektiv - En kvalitativ undersøkelse basert på intervju med eldre og sykepleiere» (ISBN 82-453-0079-9) Kr. 120,-
- 1997/8 **Aud Merethe Alme:** «Lønnsreform og ledermobilitet - Metodiske tilnærminger og resultater» (ISBN 82-453-0078-0) Kr. 70,-
- 1997/7 **Truls Erikson:** «Should Managerial Competence be in the Retail Growth Performance Equation?». (ISBN 82-453-0076-4) Kr. 50,-
- 1997/6 **Børre Kristiansen/Steinar Johansen:** «Rammer for omsorg - Alternative modeller for organisering av Hamarøy Bygdeheim» (ISBN 82-453-0071-3) Kr. 70,-
- 1997/5 **Truls Erikson:** «Retail Profit Performance and The Relationship to Marketing Outcomes and Financial Structure» (ISBN 82-453-0075-6) Kr. 50,-
- 1997/4 **Rolf Utkvitne:** «Kompetanse i Detaljhandelen». (ISBN 82-453-0064-0) Kr. 70,-
- 1997/3 **Hilde Nordahl-Pedersen (red.):** «Konferanserapport fra Helsedagene i Nord-Norge 1996». (ISBN 82-453-0069-1). Kr. 150
- 1997/2 **Truls Erikson:** «A Study of Career Choice Intentions Among a Cohort HBS MBA Candidates. The Ajzen Model». (ISBN 82-453-0074-8). Kr. 70,-
- 1997/1 **Truls Erikson:** «An Empirical Study of Entrepreneurial Choice Intentions Among a Cohort of MIT Sloan Fellows. The Shapero Model». (ISBN 82-453-0072-1) Kr. 50,-
- 1997 **Stine Margrethe Hem/Ådne Danielsen/Anne Marie Bakken:** «Ansvarsreformen i Kvæfjord - En stor oppgave til en liten kommune». (ISBN 82-90586-49-3, i samarb. med Diaforsk) Kr. 190,-
- 1996/1 **Arne-Johan Johansen:** «Fra Dårkiste til normalisert omsorg». (ISBN 82-453-0063-2). Kr. 100,-

Arbeidsnotatserien - ISSN 0809-2567

- 2002/1 **Tor J Schjelde:** "Lære å studere" (ISBN 82-453-0169-8) Kr. 60,-

- 2001/5** **Kristian Floer:** "Studieevaluering våren 2001 – noen utvalgte studier"
(ISBN 82-453-0167-1) Kr. 90,-
- 2001/4** **Trond Hammervoll:** "Cooperation types in vertical interorganisational relationships".
(ISBN 82-453-0162-0) Kr. 40,-
- 2001/3** **Harald Torsteinsen:** "Coordination in a fragmented system. On the use of contracts in local government." (ISBN 82-453-0158-2) Kr. 40,-
- 2001/2** **Harald Torsteinsen:** "Koordinering og styring av fragmenterte systemer. Om overgangen fra hierarki til kontrakt i kommunesektoren." (ISBN 82-453-0157-4) Kr. 50,-
- 2001/1** **Kåre Tormod Nilsen / Sigurd Wolden / Tore Einar Johansen:** "Kunnskapsbase og kunnskapsoverføring som lønnsomme innsatsfaktorer for vekst i reiselivsnæringen."
(ISBN 82-453-0156-2) Kr. 70,-
- 2000/3** **Harald Torsteinsen:** «Når legitimiteten forvitrer. Endringer i regionale eliters holdning til fylkeskommunen 1996-99» (ISBN 82-453-0152-3) Kr. 60,-
- 2000/2** **Trond Hammervoll:** "The need for supply chain management: A dependence perspective"
(ISBN 82-453-0149-3) Kr. 50,-
- 2000/1** **Harald Torsteinsen:** «Privatisering og konkurranseutsetting i kommunesektoren - effekter på ledelse, organisering og styring ». (ISBN 82-453-0147-7) Kr. 50,-
- 1999/2** **Kristian Floer:** «Hvordan bli en mer effektiv student? - Et studiehefte om tema STUDIEVEILEDNING». (ISBN 82-453-0120-5) Kr. 50,-
- 1999/1** **Rolf Wynn:** «Sykdomslære. En innføring i noen sykdommers årsaker, symptomer og behandling». Et kompendium for helsefagstudenter generelt og vernepleierstudenter spesielt. (ISBN 82-453-0116-7) Kr. 80,-
- 1998/2** **Kjell Toften:** «Reiselivsnæringen i et markedsføringsperspektiv - en introduksjon» Et kompendium for RE 4 Turistmarkedsføring
(ISBN 82-453-0108-6) Kr. 70,-
- 1998/1** **Anne Marit Bygdnes:** «Toalett-trening av psykisk utviklingshemmede»
(ISBN 82-543-0099-3) Kr. 70,-
- 1997/2** **Aud Merethe Alme:** «Prosjektskisse: Tjenestemannsorganisasjoner og forvaltningsreformer».
(ISBN 82-453-0085-3) Kr. 50,-
- 1997/1** **Truls Erikson:** «Applying the Canonical Structure of Analysis by Means of Algebra on Managerial Competence and Retail Growth Performance Variables».
(ISBN 82-453-0077-2) Kr. 40,-

Bestilling av publikasjoner

Jeg bestiller herved:

Navn på serien	Nummer	Forfatter	Tittel	Pris
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Ved samlet kjøp over kr. 500 dekker Høgskolen i Harstad porto/frakt - ellers kommer porto i tillegg.

Navn:

Organisasjon:

Adresse:

Postnr. /sted:

Tlf.: Fax:

Vennligst fyll ut skjemaet og returner til:

Høgskolen i Harstad, 9480 Harstad
Tlf.: 77 05 81 00 Fax: 77 05 81 01

Depotbiblioteket

03sd 22 365

Visste du at...

... Høgskolen i Harstad med sine ca 1.000 studenter er blant landets minste høgskoler. Et godt studiemiljø og en uformell tone med nærhet og god oppfølging av den enkelte student preger skolen. Ved årsskiftet 1996/97 flyttet vi inn i nye lokaler som ligger idyllisk og sentralt plassert ved byens havnepromenade.

... våre to fagavdelinger - økonomi-/samfunnsfag og helse-/sosialfag - gir flere studiemuligheter blant ulike grunnutdanninger og videreutdanninger:

Grunnutdanninger:

- Varehandel og distribusjon
- Økonomi og administrasjon
- Reiseliv og turisme
- Engelsk grunnfag
- Statsvitenskap grunnfag
- Barnevernpedagogutdanning
- Sykepleierutdanning
- Vernepleierutdanning

Videreutdanninger:

- Revisjon
- Internasjonal handel
- Ledelse og organisasjon
- Helse- og sosialadministrasjon
- Rehabilitering
- Psykisk helsearbeid
- Reiseliv og turisme

... foruten ordinære undervisningsoppgaver og kurs påtar Høgskolen i Harstad seg også forsknings- og utredningsoppdrag for næringslivet og det offentlige. Våre ca. 60 fagansatte innehar høy kompetanse og dekker et bredt faglig spekter: Økonomi/administrasjon, sosialøkonomi, ledelse/organisasjon, statistikk, statsvitenskap, sosialantropologi, sosiologi, engelsk, matematikk, pedagogikk, spesialpedagogikk, vernepleie, psykologi, sykepleievitenskap, jus.

Besøksadresse: Havnegata 5, 9405 Harstad

Postadresse: 9480 Harstad

-Telefon 77 05 81 00. Telefaks 77 05 81 01

Internett: <http://www.hih.no>

HØGSKOLEN I HARSTAD

